

Faludy György

Óda a magyar nyelvhez

Kéri Pálnak

*Most, hogy szobámban ér az est setétje,
te jutsz eszembe, Szent Gellért cselédje,
s ajkad, melyről az esti fák alól
először szólt az ének magyarul.
Arcod tatár emléke már ködös,
de titkunk itt e földön még közös
s a te dalod zsong minden idegemben
itt, idegenben.*

*Magyar nyelv! Vándorutakon kísérom,
sértett gögömben értöm és kísértöm,
kínok közt, gondjaimtól részegen,
örökzöld földem és egész egem,
bőröm, bérem, bírám, borom, míg bírom
és soraimmal sorsom túl a síron,
kurjongó kedv, komisz közöny, konok gyász:
mennyei poggyász.*

*Magyar szó! Ajkamon s gégém lazán
vont hangszerén lázam, házam, hazám,
almom-álmom, lovacsám, csengős szánom,
és dal a számon, mit kémelek majd számon: –
nincs vasvértém, páncélom, mellvasom,
de Berzsenyivel zeng a mellkasom
s nem győz le ellenség, rangomra törvén,
sem haditörvény.*

*Jöhetsz reám méreggel, törrel, ékkel,
de én itt állok az ikes igékkel.
Árkon-bokron kergethetsz hét világnak:
a hangutánzó szók utánam szállnak,
mint sustorgó füzesbe font utak
fölött alkonykor krúgató ludak,
s minden szavamban százszor látom orcád,
bús Magyarország.*

*Kihalt gyökök: tőzeggel súlyos rétek,
ahol a fák, mint holt igék, kiégtek.
Ős szók: a szemhatárról századok
ködéből még derengő nádasok,
gyepüs vápákon elhullt katonák,
s tí bíbicek, bölények, battonyák,
miket vadásztak vén csillyehajókról
lápos aszókon.*

*Magas hangok: szöcskék és tücskök rétje,
mély hangok: alkony violasötétje,
káromlások veszejtő vadona,
mondatszerkesztés pogány pagonya,
kötőszók: sok-sok illanó fodor,
s hangsúly, te vidám, hangsúly, te komor,
lelkünk dolmánya, szötteses, világszép
s búzavirágkék.*

*Múlt T-je: történelmünk varjúszálya,
karók, kereszték és bitófák árnya,
s melléknevek, gazdag virágbarázdák,
busák, buják, burjánzók és garázdák,
melyik vidám faeke nyomtatott?*

*S ti mellérendelt, kurta mondatok
mint paprika, ha füzére vereslőn
lóg az ereszről.*

*Ragok: szegények szurtos csecsemői,
kapaszkodtok s nem tudtok nagyra nőni,
és E-betűk serege: fekete
mezőn zsellérek koldus menete,
s ti kongó-bongó helyhatározók,
kukoricásban jó irányt hozók,
ban-ben-bim-bam: toronyból messze hangzó
könnyű harangszó.*

*Jelentőmód. Az aszály mindörökre
ráült a szürke, megrepedt rögökre.
Magánhangzó-illeszkedés! Kaján
törvénykönyvvé Werbőczy gyúrt talán?
Mi vagy? Fülledt ötödfél százada
robotba tört paraszt alázata,
vagy összhang, mely jövődő, szebb utakra
messze mutatna?*

*És főnevek, ti szikarak és szépek,
ti birtokos ragokkal úri népek,
országvesztők, elmozdíthatlanok,
s ti elsikkadt, felőrölt alanyok,
megölt vagy messze bujdosó fiak,
Hajnóczyk, Dózsák meg Rákócziak –
ó jaj nekünk, mi történt ennyi lánggal
és a hazánkkal?*

*Parasztok nyelve, nem urak latinja,
nem grófok rangja, de jobbágyok kínja,
magyar nyelv! fergetegben álló fácska,
hajlongasz szélcibáltan, megalázva –
s ki fog-e törzsöd lombbal hajtani?
Te vagy jelenünk és a hajdani
arcunkat rejtő Veronika-kendő
és a jövődő.*

*Magyar nyelv! Sarjadsz és egy vagy velünk
és forró, mint forrongó szellemünk.
Nem teljesült vágy, de égő ígéret,
közös jövő és felzengő ítélet,
nem hús palackok tiszta óbora,
nem billentyűre járó zongora,
de erjedő must, könnyeinkben úszó
tárogatószó.*

(Páris, 1940)

Anyanyelvünk szépségét dicsértük

Ezt a verset Párisban írtam, még hozzá abban az időben, amikor a németek 1940 nyárelején már feltartóztathatatlanul közeledtek a város felé. A vers megírásának ötletét egy kis bisztróban, a Boule d'Ore-ban kaptam barátomtól, a nálam közel dupla idős Kéri Páltól. Kéri Pál a század elején neves magyar újságíró, híres, példátlanul bátor riporter és közismert szerető volt, akit Budapest, sőt Bécs és Róma legszebb női adtak egymásnak kézről kézre, pontosabban combról combra. A húszas évek elejétől Kéri emigrációban élt Bécsben, Pozsonyban, majd Párisban. Én is emigráns voltam ugyanott, másfél esztendeje.

Anyanyelvünk szépségét dicsértük nagy lelkesedéssel. Ugyanekkor tudtuk, hogy ábrándunk, még ha tizenkét millió személy is osztja, merőben individuális, hiszen minden nemzet fia tulajdon nyelvét tekinti legszebbnek a világon. Majd Kéri elkezdett szólni a tárgyeset t-jének és a ragok kapcsolásának semmi törvénnyel meg nem határozható szabálytalanságáról. Mikor ez ellen tiltakoztam, néhány tucat példát sorolt fel. „Tűz-tüzet,” mondta, „szűz-szüzet, de bűz-bűzt. Vagy dél-délben, tél-télen, és cél-célba. Vagy sár-sarat, nyár-nyarat, de gyár-gyarat, zár-zárat, és kár-kárt. Vagy tő-tövet, kő-követ, cső-csövet, de nő-nőt, vő-vőt és hő-hőt, de inkább hevet – nyári hevet.” A továbbiakban elmondta: nem ismer francia verset a francia, angol költeményt az angol nyelvről. Mi magyarok viszont többet törődünk önmagunkkal, mint mások, amiért van versünk a magyar nyelvről Endrődy Sándortól. Sajnálatos módon szónokias és hencegősen üres poéma. „Ír jobbat. Nem esik nehezedre,” biztatott. Ezért ajánlottam neki az Ódát. Néhány nap múlva – úgy emlékszem, május 31-én délután szállodai szobámban, négy vagy hat sor kivételével, megírtam az egész verset. Mikor írni ültem, feleségem mellé bejött Ács Hellén, egy munkácsi kommunista nő, aki arról kezdett szónokolni: ne féljen, Sztálin minden bizonynal

hadat üzen a napokban Hitlernek, hogy megmentse Franciaországot. Miután láttam, hogy ilyen idiotizmus hallatán verset írni nem tudok, kirúgtam a nőt szobánkból. Feleségem is vele ment, inkább irgalomból, mint egyetértésből. (Ács Hellén egy évvel később részt vett a francia ellenállásban és hősiiesen viselkedett. 1946-ban, Budapesten láttam újra, mikor férjével, egy fiatal francia kommunista katonával a szovjet Paradicsomba igyekeztek. Próbáltam lebeszélni őket, de kiröhögtek. Munkácsra érkezésük után letartóztatták őket és eltűntek.)

Mikor egyedül maradtam, nekiláttam a munkának. Annak ellenére, hogy Párisban nyomott volt mindenki a nációk közeledése miatt és nem tudtam, mi lesz a sorsom, a verstől felderültem. Biztonság kedvéért először az utolsó versszakot írtam meg, hogy tudjam, merrefelé kell tartanom. Aztán kezdtem előlről. Rendesen körülbelül el szoktam képzelni, mit akarok megírni, noha megesik, hogy mást gondolok ki munka közben. Ezúttal ugyan tudtam, miről akarok (vagy inkább: miről kell) írnom, de nem határoztam el, mit. Mondanivalóm sorra, automatikusan és rendkívül könnyen jött. Merem mondani, hogy élvezettel és rendkívül könnyen írtam a verset, alkonytól talán éjfélig. Nem vettem észre, hogy feleségem közben hazajött. Aztán csodálkoztam, mert leírhatatlan fáradságot éreztem, majdnem összeestem. Feleségemnek sikerült Brie sajtot, kenyeret és egy üveg vörösbort kerítenie, úgyhogy vacsorázni ültünk. A vers csak hét esztendővel később jelenhetett meg, Őszi harmat után című verseskötnyvemben. Érdekes módon viszont néhány hónappal később napvilágot látott a budapesti, szociáldemokrata Népszavában. A cenzor akkoriban a kiszedett lapot, az ólomszedést cenzúrázta, vagyis kivétette az ólmot. A 12 versszakból 8-at meghagyott, 4-et kidobott. Azaz a vers úgy jelent meg, hogy a szövegben négy nagy fehér folt volt. A Kádár korszak alatti (sőt fölötti) emigrációm idején szinte meghatódva gondoltam erre. Mert a Horthy időkben, ha ugyan megcenzúrázva, de a Népszavában sok minden megjelenhetett tőlem. Kádár idején, 1956-tól 1988-ig semmi. Ha pedig postán küldtem Angliában vagy Észak-Amerikában megjelent magyar vagy angol nyelvű könyvet itthoni barátaimnak, vagy ismerősök hozták poggyászukban, azt elkobozták. Mint ahogy később megtudtam, nem égették el, hanem méregdrágán árulták. Így a belbiztonságiak lettek könyvtárosaim.

* * *

Német zsoldosdal

*Mink volnánk hát a foltozott
írhájú hirhedt zsoldosok,
kiknek egészen egyremegy,
hogy völgybe, avagy hegyre megy,
parasztra, úrra, papra megy,
bitóra vagy csak babra megy.
Háltunk már puszta ég alatt,
füvet kaszáltunk jég alatt,
láttunk Brédában lángokat
s úztünk tízéves lányokat,
mert mink vagyunk a foltozott
írhájú német zsoldosok.*

*Láttatok zsenge gyermeket,
akit a strázsa kergetett?
Így verbuváltak minket is,
kaptunk páncélt és inget is,
korbáccsal vert a hadnagyunk,
így nőttünk fel s most itt vagyunk,
nem kímélünk férfit, se nőt,
falhoz kenjük a csecsemőt
és elfoglaljuk ágyadat,
aztán rád gyűjtjük házadat,
mert mink vagyunk a foltozott
írhájú német zsoldosok.*

*Kiirtottunk már hét megyét,
s megmáztuk Róma hét hegyét,
kulogtunk őszi sáron át,
vérfürdőt vettünk nyáron át,
úszunk már téli réteken
s patkánymód át a Weseren,
izzadtunk lenn a Pó megett,
s hörböltünk szomjan hólevelet,
ettünk sáskát, döglött lovat,
s hallottunk szömyű átkokat,
mert mink vagyunk a foltozott
írhájú német zsoldosok.*

*Nem ismerünk apát, anyát,
kivágunk minden almafát,
megmérgezzük a kútvizet,
s azt szolgáljuk, ki megfizet,*

annyt se mondunk: jónapot,
s kinyitjuk a hordó-csapot,
széthordjuk ingóságodat,
kurvának visszük lányodat,
s ha nem mondod, hogy: köszönöm
lebunkózunk a küszöbön,
mert mink vagyunk a foltozott
irhájú német zsoldosok.

S ha egyszer majd megvénülünk
és lócákon hülyén ülünk,
s lábunkat köszvény marja már,
s nehéz lesz Frundsberg kardja már:
obsitba küld a hadnagyunk
és várról várra baktatunk,
s azt lessük, hogy a szeretet
hol nyes egy darab kenyeret,
s így érünk oda, hol az út
végén azt kérdezi Belzebúb:
hol jönnek már a foltozott
irhájú német zsoldosok?

Itt jönnek már a foltozott
irhájú hirhedt zsoldosok,
kiknek egészen egyremegy...
(Előlről)

(Budapest, 1937)

A háború rémségei előtt

E versem, *Német zsoldosdal a XVI. századból* címen először a Gyöngyhalász nevű, fiatal írók szerkesztette folyóiratban jelent meg, ha jól emlékszem, 1936 legvégén, vagy 1937 legelején. Költeményeimet akkor a *Magyar Hírlap* nevű napilap közölte rendszeresen. Oka volt, hogy ettől eltértem, ugyanis féltem, hogy versem miatt elkobozzák, vagy akár be is tiltják a *Magyar Hírlapot* és nyomdászokkal együtt 30 ember veszi kenyerét. A cenzorok a 300 példányban évente tizenegyszer megjelenő irodalmi folyóiratot jóval kevesebb figyelemre méltatták, mint a sok tízezer példányban megjelenő, élesen ellenzéki napilapot. Ráadásul az egyébként nagyon rövid életű Gyöngyhalász betiltásával senki sem vesztette volna állását vagy kenyerét. Ezenkívül, elővigyázatosságból és védekezésül, a magamírta verset németből való fordításnak tüntettem fel. Hivatalos részről így semmiféle megmozdulás nem történt.

Tizenöt hónappal később Magyarország helyzete lényegesen rosszabbra fordult. Hitler 1938 márciusában bevonult Ausztriába, a magyar jobboldali szélsőség lényegesen megnövekedett és a náci veszély egyre fenyegetőbbnek tűnt. Horváth Bélával, József Attilával és Cserépfalvi Imre kiadóval ezt már 1936 vége felé sejtettük és elhatároztuk, hogy a béke és a szabadság magyar meg európai költőinek antológiáját közreadjuk figyelmeztetésül, akkor is, ha ilyen antológiának semmi hatása nem lesz és akkor is, ha a kormányzat majdnem minden bizonnyal elkobozza. Sajnálatos módon Attila csak két versfordítást tudott adni és Victor Hugo egyik költeményén dolgozott, amikor a nehéz betegség megtámadta. Horváth Béla is csak egy Petrarca meg egy Chesterton-verssel szolgált, vagy amikor egész váratlanul manrézába vonult imádkozni. Így egyedül maradtam, mint az *Antológia* fordítója, majd, miután Cs. Szabó László félt, hogy kiteszik a magyar rádiótól, lemondott a szerkesztésről, úgyhogy a szerkesztő is én lettem. Miután a *Német zsoldosdal* kevés példányban jelent meg és kevesen ismerték, betettem az *Antológiába*, nem a magyar, hanem az idegenből fordított versek közé. Az *Antológia* 1938 könyvnapján meg is jelent, a *Német zsoldosdallal* a 213-15 közti oldalakon. A könyvnek sikere volt, mint „az utolsó bátor műnek a háború rémségei előtt” és nem kobozták el. Alighanem, mert Cserépfalvi csak saját boltjában árulta a könyvet és recenziós példányt sem küldött jobboldali lapoknak, nehogy feljелеtsék. Viszont a könyvnapok egyikén, mikor váci utcai könyvesboltjában tartózkodtam, rendőrautó jött érte és elvitte. Feleségével együtt attól féltünk: az *Antológia* miatt akarják letartóztatni. Másfél óra múlva megjelent és elbeszélte, hogy könyvesboltja kirakatában látható *Voltaire* nevű francia hetilap miatt vitték be. A folyóirat ugyanis képet közölt Horthy Miklósról, melyet a rendőrség karikatúrának ítélt. Cserépfalvi elmagyarázta: ő nem cenzor, a lap átment a hivatalos cenzúrán, ő a képet nem is látta. Mikor ezzel nem ment semmire, előszedett bugyellárisából egy ötpengőst Horthy arcképével és rögtön láthatóvá vált, hogy Horthynak nagyobb a magyar pénzen az orra, mint a párizsi hetilapban, mire Cserépfalvit kiengedték. Még szerencse, hogy a kép alatti cikket nem vették észre, vagy nem tudták elolvasni. Ebben az állt, hogy egy hajóról, mely a pozsonyi kikötőben állt és zsidókat szállított Izraelbe, megszökött a kapitány. A cikkíró azt ajánlotta, hogy Horthy tengernagy, kinek se tengere, se hajója, vegye át a hajó parancsnokságát, miután magyarországi kormányzóságának semmi haszna.

Következő verseskötveimben, a Londonban megjelent *Emlékkönyv a róti Bizánctól* kezdve, a *Német zsoldosdal* tulajdon verseim közt kapott helyet, miután magam írtam és nem fordítás.

A költeményt haragomban és elkeseredésemben jegyeztem fel. Ugyanekkor jókedvel, mert éreztem: kötelességem első politikai versemet papírra vetni. Évek óta sejtettem Hitler eljövendő hatalomra jutását, kivált amióta 1930-ban kilenc hónapig jártam a berlini egyetemre. Nemcsak az ország nyomorát, a szociáldemokrata és konzervatív pártok tehetetlenségét láttam, de a német náciak alávalóan ügyes és féktelen demagógiáját is. De versem megírásának főoka az volt, hogy Hitler uralomra jutását nemhogy a magyar és nyugati kormányok vezetői nem vették háborús előjelnek, de még az uralkodó rétegek, a polgárság, az értelmiség, sőt a legjobb barátaim sem. A számtalan példa közül felhozhatom Chamberlain angol miniszterelnököt, aki miután Münchenben eladta Hitlernek Csehszlovákiát, a hendoni repülőterre érkezébe tartott szónoklatot, mely szerint békét szerzett egy emberöltőre. Beszédét a második világháború kitörése előtt egy évvel tartotta. Mikor a háború kitört, a francia parlament jobb- és baloldala egyformán, sőt a

szociáldemokrata párt egyik jelentős része (Paul Fort csoportja) azt hangoztatta, hogy „Danzigért nem érdemes meghalni.” Nem vették észre, hogy Danzig helyett az európai civilizációról és kultúráról folyik a háború. Egyébként már akkor, 1937 legelején is világosan látható volt – Hitler sietős és roppant fegyverkezéséből, a Rajnavidékre való bevonulásából, az Ausztria, Csehszlovákia és Lengyelország elleni politikából – a kétségtelenül közelgő háború. Ezt egyébként még az is láthatta, aki Hitler könyvét, a Mein Kampfot nemhogy elolvasta, de csak éppen belenézett. Ennek ellenére Európa vezető politikusai sem gondolták még az utolsó pillantban sem háborúra. Érdekes viszont, hogy a párizsi Deux Magots vagy a pesti New York kávéházak pincérei jól tudták, mi következik.

Nem gondoltam, hogy versemmel a hazai közvéleményt akár egy pillanatra is megrezdítem. A verset belső muszájból írtam, tekintet nélkül arra, hogy bármilyen következménye lesz. 1937 elején viszont még senki sem gondolt arra, ami bekövetkezett: hogy a németek „kiirtanak hét megyét s megmásszák Róma hét hegyét,” sem pedig, hogy oroszországi visszavonulásukkor szomjukban „hólevet hörbölnek.” Megvallom, hogy én magam sem gondoltam erre, ahogyan semmiféle jóstehetséggel sem rendelkezem tudomásom szerint. Mindezt mégis leírtam, mindenfajta töprengés nélkül. Barátaim ezért akkor, 1937-ben örültek neveztek. Csodálatosképpen sohasem éreztem magam annak.

Határ Győző

Verselemzés I-V.

Verselemzés (I)

Ebben a lekciónban, a mai napra rendelt „verselemzésben” – a rövidség kedvéért maradjunk a szonettek mellett. A Gyülekezet engedelmével, most olyan apróságokkal hozakodnék elő, amely minden költői gyarlósága ellenére – szívemnek kedves és nem tudom megindultság nélkül fellapozni. A szonett címe: *Szellem*.

*amit a hús el nem temet
szelíd egekbe szárnyal
szerették őt az istenek
hamarvaló halállal*

*amennyi csöpp markába fért
a port pergette hosszan
örvény anyánkkal visszatér
már minden szemben ott van*

*szent legendák fürbitterek
göggel nem koronázták
nem úgy mint ki a mennybe megy*

*csak éppen arramászkált
s dárdáözönben bátran
felsétált kiskabátban*

Verselemzés következik, hegyezzük a fülünket, figyeljünk feszülten s úgy, mint magára a versre.

Mert van, amit a romladékony hús nem visz magával a föld alá s ha a Szellemre a metafizika mindközönséges jóindulatával tekint le az isteni gondviselés, akkor megengedtetik neki a zökkenésmentes felszárnyalás – szelíden, oly simán és szelíden, mintha a Siklón menne a budai Várba; azzal a különbséggel, hogy a Sikló csupán a Várba visz, ez a siklás pedig sokkal feljebb, sokkal tovább.

A régi görögök ugyan nem úgy tartották, hogy szenvedésre születünk, ez a kereszténység életérzése és domatikája – de ők is tudták, mi szenvedést tud összehalmozni az ember gyermeke, a görögök is tudták, mit jelent a hányattatás, a hajótörés, a boldogtalan sodródás szigetről-szigetre; a sorozatos partravetetések ezernyi veszedelme, hogy mit jelent s ők is úgy tartották: akit a megváltó olümposzi istenek szeretnek, megkímélik attól az istenátkától, amit az életbetaszítatás jelent és megmentik tőle, mindvalósággal megváltják és mivel?

Hamarvaló halállal.

A költő, aki élete virágjában hal meg, csonkán hagyja itt költészetét, a java tán sírba száll vele s még csak nem is úgy, mint pusztulásra ítélt kézirat-paksaméta: hanem amúgy, megvalósítatlanul – megíratlanul. Így hát költészet, addig-való költészet csak azt a port pergeti hosszan, amennyi csöpp markába fért. Igen ám, de keletkezésünk ösképe, az Örvény, visszaveti ifjonti arcmását, versei visszadobbannak a szívekben, mint Chattertoné vagy Csokonaié, a neve hallatára megreszkető szívekben és a látás kortikális „szeme” előtt feltetszik képe: ilyen volt fiatalon, amikor meghalt.

Ám mint Aloysius Bertrand, akit a kórházi ágyról továbbítottak a halottaskamrába és soha-de-soha nem tudta, sejteni sem sejtette, hogy az ágyában lelt versesfüzet révén valaha a modern költészet egyházfejedelmei között lesz a helye: ő is. A legendák róla még nem voltak sehol, hogy tudósítsanak költeményes csodatételeiről s még szószólóit, a *fürbittereket* is készületlenül érte – nem mintha szüksége lett volna közbenjárókra Szent Péternél, a Kulcsosnál, hiszen ő maga sem tudta, amikor sétára indult kiskabátban, hogy az a séta nem az utca, a pesti utca vízszintese lesz, hanem menetelesen felfele indul vele az a nagy szerpentin, amelynek végén a Mennyek Kapuja áll:

– Ej!... Enyhe időnk van, a kiskabát is megteszi és most, ebben az enyhe időben igazán nem is baj, hogy nincs télikabátom; majd huhukolok, ha fázni találnék és meg-meglehelem a tenyerem – –

Így hát a költő maga sem tudta, amikor arramászkált, hogy milyen magasra felhaladt azon a csalóka szerpentin s már a Mennyek Kapuja körül jár.

Az Isteni Jelenlét Angyala, ki mögül felsugárzik a Teremtetlen Fény, hogy jelezze az Istenközelt – mondom, az Isteni Jelenlét Angyala (aki igen nagy nagyangyal), gyémánthegyű szantál-dárdáját nyújtotta, hogy azt ragadja meg s közelebbhúzza, beinvitálja, fel az Údvré, hová ártatlansága hozta, hogy a csipős, engesztelhetetlen szélfúvást „enyhe időnek” vélte s kiskabátban elvetődött a Mennyég Magasáig (amúgy sem volt nagykabátja); s már elcsodálkozni sem volt ideje, se megkérdezni, hogy hol van – ...hol vagyok? szent ég! a Szent Égben? csak nem?!... – amikor bedörrent mögötte a Mennyek Kapuja és ő istene látásában találta magát.

Eddig a verselemzés és eddig a vers, az országos hírű költőről, akit a sztálini sötétség pokolfenekéről a mennyei világhosszág legtetejére ragadott a rajta megesezt, töviskoszorús Isten szív, hogy azzal váltsa meg, amivel kitüntette a szeretet: hamarvaló halállal.

A Gyűjtőfogházban, egy beszélőn, 1951 januárjában arról számoltak be sugdosódó-titkolódzó látogatóim, hogy Pilinszky János, Jancsi, újhaldasék Jancsija meghalt tüdőgyulladásban. Tudtam, hogy már akkor nehezen élt, parányi szobája fűtetlen, ő maga koplal, mert a nyomdai korrektúrából, ami alig csurran-cseppen, ritkán tud éleést vásárolni; viseltes ruhákban jár, télikabátja nincsen.

Halála körülményeiről még azt is tudni vélték hírhordóim, hogy egy izben, fagyó hidegben végigyalogolt a városon, megfázolt és legyengült szervezete a hüléssel nem tudott megbirkózni: a tüdőgyulladás elvitte napok alatt.

A hír hallatára könny szökött a szemembe s oly éles fájdalmat éreztem, hogy felnyögtem; zárkatársaim nem tudták mire vélni.

Mire a ceruzacsonkot előkotortam a szalmazsákból, már ott volt a leírivaló, az utolsó szóig készen, és ha Domokos Mátyás véle

készített interjújának hihetünk, az üzenet vétele és a lejegyzés módja nem volt más, csak ahogyan Pilinszky János a maga verseit megköszönte az Ismeretlen Üzenőnek: a koldus-tisztaság köszönetésével, az ártatlanság létállapotában.

Hogy „nagyot neveltünk rajta”? Hazudnék, csúnyául hazudnék, ha azt mondanám, hogy nagyot nevettem rajta akár én, amikor a hír valótlannak bizonyult, akár János, amikor Hajsza c. kötetemben ezt az 1951-es börtönverset, a róla szóló szonettet felfedezte – a hetvenes évek elején. Levelét ma is őrzöm s hadd idézzem, mert a verselemzéshez hozzátartozik:

„Kedves Győző!

Megrendülten olvastam versedet. Jóslat lenne? Vagy egyidőre ‚kiírtad’ volna belőlem a halált?

Nem tudom, miért, talán mert kortársam is vagy, az az érzésem, hogy semmi sem választ el bennünket. Az emigránsok közül ilyen élesen ezt senkinél sem éreztem. Úgy látszik, nem hagyta, hogy Téged is megosszon ez a kettéosztott világ.

Ez nemcsak elhatározás vagy rugalmasság kérdése. Úgy vélem: művészi érettséget és mélységet jelent. Egy olyan szintet, ahol a felszín megosztottsága már nem érvényes. De ez az egység semmiképp se tájékozottságot jelent, hanem egy minőségi élet és szemlélet természetes velejárója... Szeretném, ha barátodnak éreznél. Szeretettel – Jancsi”.

Még volna hozzáfűznivalóm, de ezek már csak amolyan lépcsőházi gondolatok.

Úgy vagyok vele, mint ahogyan felejthetetlen barátommal, Hamvas Bélával voltam.

Tán a szellem orbitusának átellenes féltékéjén éltünk és más öreghorgonyok kampózták el szellemi szárazdokkjainkat, amelyekben tengerjáró ötárbocosainkat építettük; de melegszívűségük, magatékozlásuk, megidéző prezenciájuk mindennek fölébe magasodik és mindennél többet ér.

Hogy mit gondolok Pilinszky János életművéről, annak periméteréről, százados hatásáról, értékrendi besorolásáról panteonunkban?

Nem tartozik ide – hiszen ez csak egy árva verselemzés, *Szellem* c. börtönsonnettem verselemzése. De amit levelében Jancsi felajánlott, az igen, az ide tartozik. Az ő-ajánlotta barátság, a szeretet teli kosarát ugyanolyan teli zomborkaskával viszonzni még akkor is, ha ilyen nagy elkésve: már hogyné tenném.

Mintha soha el sem is váltunk volna, megintcsak úgy találkozunk.

(1989)

Verselemzés (II)

Kedves jó ágyaszomszédi zárkatársamnak, aki megcsömörlött a terjengősségtől és a politikától, fogadalmat tettem, hogy ezentúl mind a kettőtől őrizkedni fogok. S ugyan mi lehet távolabb a politikától, ha tömörre fogjuk, mint a líra elemzése? A verselemzés mint műfaj már maga – lírai; a politika szennyezése pedig csak akkor keveredik hozzá, ha a szonett maga politikai fogantatású. Történetesen találosumosítva választottam ki ezt a kettős-szonettet (lévén csak amolyan koca verselemző s nem profi, mint Nemes Nagy Ágnes) és azért a magam terméséből, hogy megkönnyítsem a dolgomat: ahhoz, hogy mint módoltam ki meg hogy mit gondoltam-éreztem, amíg kimódoltam – ehhez „forró drótom” van. Címe:

A Boldogsággvár. (1951)

*Ézsaiás orákuluma
és vajákos áfium a
kullogónak – így a jog
„hóhér mind s mindenki lóg*

*Ez a „sikk”: a klakk a klikk
fejtől büdösödikk a – nyakk
ím a jó ribillió
és a hóhér milliő-*

*Maholnap felfeszül len-
s a nagy közös kötélén
mészárló szép időkről*

*a boldog temetőkről
tanokról s majd a népről
„a nép?!... kötélre vágott*

*görcsös lelemény
Föld cseles felén
törvény és tétemény:
a szomszéd kötélén”*

*a sakk a csekk a csel
és nyaktól - lógni kell
a nász - csak lakzi kell
szorozva magzik el!*

*világkötélzetünk
lógázva - förtre-fürt -
mélán emlékezünk*

*a Pártról - rég letűnt
ímgly hagyatkozunk:
s azért lett éltunt”*

Egyszerű rápillantásra látni, miért kettős-szonett; mert két szonett ugyan egymás mellett, de soronként szélében végigolvasva – úgy lesz egy-pár. A dátum is elárulja, hogy Rákosiék börtönében íródott és „a Föld cseles fele” a rajta kullogónak – az sem lehet egyéb, mint a béketábornak mondott Tömb; a lelemény görcsös, az áfium vajákos, és az, ami alól senki sem húzhatja ki magát, mert jog, törvény és tétemény: az ama társadalomépítő mestercsel, mely szerint mindenki Ítéletvégrehajtó Közeg s ugyanakkor lógni tartozik a szomszéd kötélén, aki szintén hóhér – és így, *ad infinitum* és *ad nauseam*, széles e birodalomban.

A különös az, hogy e társadalomalkotó elv nemcsak a Rákosi-korszak alapvetése volt, a Kádár-korszak is megörökölte mindenestül. Mert elődje, a Rákosi-korszak amennyivel rövidebb volt, behozta tömörségben, a Kádár-korszak pedig, amennyivel ügyesebben alakította a „konszolidációt”, annyival hosszabb volt: a két társadalom struktúrája – alapelve után – azonos kellett, hogy legyen.

De mit is jelent a „mindenki hóhér”, meg hogy „mindenki lóg a szomszéd kötélén”, kinek hogy hóhérhurokját akkor is a nyakán érzi, amikor éppen akaszt...?! Nos, emeljük elő a líra „virágkosarából”, és forgassuk a verselemző próza bagaria nyelvére.

Legszébb, legszentebb szándékai ellenére, és belső törvényeinél fogva, minden szocialista-utopista parancsuralom arrafele sodródik – az intézményes tömegbüntény felé. Mihelyt e végső formájában kikokszolódott, első dolga, hogy bebiztosítsa-

megszilárdítsa uralmát és mivel? Kézenfekvő. Minél több embert akar cinkosává tenni a műszaki határázárallal csapdába ejtett emberállományból: bűnsegédi bűnrészessé, haszonélvezővé, csendestárssá – cinkossá. A hóhérmesterségnek is vannak fokozatai: az alhóhé is hóhé, jöllehet az ő kötele a besugómembránokon, erőszakszervezeteken keresztül csupán harmadik rántásra akaszt, de – akaszt.

Mikor már milliószámra van cinkosa, és kinek-kinek elegendő vaj van a fején ahhoz, hogy a rendszer hipotétikus megdőlésének pusztá gondolatára ijedjen a fejéhez kapkodjon, akkor az intézményes tömegbűntény elégedetten nézhet körül.

Harminc évi kádárrendszer, a cinkosok százezeivel az öregbástyákban, elsáncolva, bebiztosítva – szempillantásnyi másfél esztendő alatt a vetületére zuhant; a bástyafalak elpárologtak, a sáncok sehol.

Az eredmény? Vajhegyek – Vaj-Himaláják olvadása.

Ami eddig a fején volt, mindenki iparkodik lesepenni – és amikor már mellette olvad, iszonyodva elugrik mellőle: nem az ő vaja, ami ott olvad. A hóhé, aki valaha „milliószorozva” magzott el: a hóhé olvadékony; nyakán a hurkot, ami volt, még érzi, hogy vág és nem bocsátja meg; a maga kötelét, amelyen a szomszédja lógott, az évek megszépítő messzeségén keresztül ifjonti csibészkedésnek, ártatlan csínytevésnek látja s humorral érzésteleníti.

A posztkádár cinkos társadalma a módszer társadalma. Oly szenvedély, amely alól senki sem vonhatja ki magát s rosszabb, mint a foglalkozásártalom: rendszerártalom. Mindenki mindenkiről tudja, hogy ki-volt, mi-volt, akármilyen jól kaserol az orcátlan; olyan hosszú a bűnlajstroma, hogy nem piszkítom be vele magam – mondja mindenki; és bepiszkítja. Hogy is lehetne másként? Az intézményes tömegbűnténynek sikerült cinkosává tenni milliószámra a foglyulejtett és túszultartott emberállományt, s most milliószámra magyarázzuk a bizonyítványunkat.

Mindnyájan bűnösök vagyunk?... Lehetséges volna, hogy ne lett légyen százezerszámra tiszta ember, ha egyebütt nem, hát a börtönköztársaság pincevilágán...?! Oly kérdések, amelyek megválaszolására a kazuista lelkivezető inkább hivatott; jómagam hadd maradjak a verselemzésnél. Feltéve, de meg nem engedve, hogy valamennyiünket elnyelt a húsdaráló-hurkoltató gépezet, az elhőhérosítás/elcinkosítás és a fejünkről leolvadó vaj körülöttünk országos tócsákban áll – ennek az abszurd gondolata mit juttat eszembe, mit nem. Még boldog emlékezetű Metternich herceg urunk idejében rajzolták a torzképrajzoló urak amaz emlékezetes karikatúrákat a politikai rendszerekről. A királyságban a koronás fő – lefele rúg, s ez a rúgás úgy megy aláfele a hosszú soron, hogy a végét a szegény pór feneké kapja, akinek már nincs kibe rúgnia. A demokráciában körbeállnak a honpolgárok és körbe-karikába – egymásnak adják a kecsketúrót, egyformán és igazságosan. De mitévők legyünk mi most, ebben az egetverő módszerolásban, amikor ha csak leskelve egymásra nézünk, máris gyanítjuk a másokban a tegnapi hóhért, akinek mi magunk lógtunk a kötelén? Gyanakszunk a tegnapi szomszédra, aki ma csupán sanda mézszáros ugyan, de tegnap még, másodállásban, ő is az volt, segédhóhé, titkos jelleggel, a karhatalmi szervek füle mellé beosztva...?

Vennők elő a koraközépkor ájtatos-kíméletlen receptjét, ahogy a megcsupaszított hátú szerzetesek tették a kolostor kerengőjében, hogy kört fogtak a gyepen és hangos, flagelláns óbégatással addig korbácsolták egymást, amíg ki erre dült, ki arra borult s mindnyájan össze nem estek?

Forduljunk körben, könnyáztatta arccal egymás felé és sirva-ríva közmegbocsátást hirdetvén, boruljunk össze s maradjunk megőlelkezve a *Treuga Dei* három bötös napjára, miglen haragunk is elpárolog, a léleknek keresztényi megengesztelődésében?

Keletnémetországból már szökdösnek a főkolomposok, szorongatva svájci titkos bankbetétjeik könyvecskéjét, melytől ugyan felkopik az álluk, ha nem férhetnek hozzá a harácsokhoz. A mi főkolomposaink a nyugdíj lapulevele alatt csendesen lapulnak; ha megkérdezik őket, báván nevetgélnek, felöltik egykori Kimagaslóságuk auráját és az akkori idők társadalmi kényszermozgására hivatkoznak – titkos embermentéseikre, enyhítő akcióikra.

Az én recipém a vásári felcser barbár recipéje: azé, aki a fájdalomcsillapítót hírből sem ismeri. Terjesszük ki rájuk a közmegbocsátást. Igen; emlékezzünk forradalmunk tisztakezűségére: az élete-kirabolt, a megbántott, az elgyalázott nép nagylelkűségére. A betört kirakatokhoz nem nyúlt, foglyait – fogolynak tekintette.

Ne emlékeztessük őket a sztálini boldogságyár 22 millió halottjára, amelynek hóhérkülönítménye és annak politikai nagyvezérkara a maga nürnbergi törvényszékével sohasem találkozott. Ne fenyegezzük őket azzal, hogy rajtuk keressük – rajtuk akarjuk megvenni a háromévtizedes intézményes tömegbűntény bűnhalmazatát. Hozzánk intézett kérdéseikre, hogy mi lesz velük, kurtán, de szemrebbenés nélkül s oly nyájasan válaszoljunk, hogy annál nyájasabban már nem lehet. Akárhova állnak, mindig érezzék, hogy oda sikeredett s megint: középre álltak. Hogy látják és nézik őket. Megvonatlan nyugdíjaikból éljenek az emberi kor végső határáig, írják meg lakkozott önéletrajzukat azoknak, akiket ábrándviláguk érdekel; s maradjanak meg nekünk sokáig, maradjanak ott középen a nekik eddig is kijáró és ezután is folyósított országos közkimélet pirongató-velőtrázó szegyenében.

Ha engem kérdeznének, mint ahogy nem teszik. Ennyiből is kitetszik, a verselemzés mennyire nem kenyerem: itt beleragadtam s végezetre belesültem. Vajha innen Nemes Nagy Ágnes vállalná a szót, aki a versnek írásában is, elemzésében is annyival jártasabb, mint a *Boldogságyár* c. börtönvers szerzője.

(1989)

Verselemzés (III)

Eddig is kézzel-lábbal kapálództam ellene, hogy a verselemző meditáció a politikába torkolljon, hiszen ezzel a beletorkollással torkig vagyunk mindnyájan; és fel is tettem magamban, hogy ezúttal erős leszek; erős, mint az a vásott kis nebuló, aki feltette magában, hogy „csak-azért-sem-sírok”, amikor a tanító úr letolatta vele a nadrágját és megsuhogtatta a nádpalcát lecsupaszított ülepe fölött (még azokban a boldog időkben, amikor voltak ilyen suhogó nádpalcák és ilyen szépemlékű fenyítések).

Kezdjük az alapigazságokon, amelyeket megkérdőjelezni ép elmével kinek is jutna eszébe? Tehát. Lenni kell. Élni kell. Lakni kell. E háromból az elsőt a filozófia birodalmába utaljuk. A bölcselőnek kell felelnie arra az alapkérdésre – hogy a létezésbe miért tartozik bele a létesülés és lét-„fenntartás” megfellebezheterlen kényszere. A második: élni kell. Megint azonnal belátható, apodiktikus igazság; hiszen akiben megrendül az axióma, hogy élni kell, azt vagy pszichiáterhez zavarjuk, vagy orvossal injekcióztatjuk, hogy jobban buzogjon benne az életakarát, vagy ha megsejtjük öngyilkos szándékait, lekötjük a kezét. Valamit csinálunk, nem nézhetjük tétlenül, hogy eleméssze magát.

És így érkezünk el a harmadik alapigazsághoz.

Lakni kell. Valahol. Valamiképp a test a léleknek háza (az ókor lélekelmélete szerint), szintazonképp, a testnek is kell legyen háza, amelyben ellehet. Ez az ellevés, ez a valahol-levés vagy másszóval „valahol-lakás” azokban, akik nem hogy berzenkednének a „lakni kell” elemi igazsága ellen, hanem többször, erélyesen rábólintanak, azokban ez a „valahol-lakás” vágya szenvedélyes erővel

jelentkezik. S ebből a vágyőrületből fakadt ez a kurta versike is, amelynek a címe: *Jó varázs.*

*minden csoda régi házi
nincsen itt mit babonázni
szép varázs
jó varázs
kényes-fényes kis lakás*

*boldogság a bűvös körben
zongorán ezüst tükörben
szép varázs
jó varázs
selymes-pelyhes kis lakás*

*már meleg övet kerít és
bűvölet: központi fűtés
szép varázs
jó varázs
szirmos-cirmos kis lakás*

*képeslap! ha itt születnék
dalban is de élve szebb még
szép varázs
jó varázs
– hókuszpókunyhólakás*

E versike klapanciás kuplé-formájából helyesen következettünk arra, hogy eredetileg is kuplé volt, annak szánta szerzője, versbetétnek a *Morzsatolvaj* c. szinpadai játékába, amelyet még 1945-ben írt és elég ostoba volt ahhoz, hogy benyújtja a Nemzeti Színháznak, ami akkor annyi volt, mintha leeresztette volna a kanálisba. Írója akkor még hivatalos naívista volt s úgy képzelte, a parányi édes fészekre, az emberhez méltó lakásra való vágyakozásnak nem kell mindenkor és szükségképpen büntudattal együttjárnia; az individuális vágyaknak nem kell mindenkor és szükségképpen a közjó, a dicséretes kollektív ösztönök rovására mennie. E sorok írójának ui. akkoriban egy találmány motoszkált a fejében. Szerette volna a kristálygömböt kombinálni egy fényképezőgéppel. Az elgondolás igen egyszerű volt. Abban a pillanatban, amikor a kristálygömbben megjelenik a jövő, nem kell egyebet tennie, mint hogy exponál és előhívja a képet. Előnye, hogy tartósítja a jövőképet, apróra tanulmányozhatja a jövőt akár nagyítóüveg alatt is, arról nem beszélve, hogy a jövőkép kézzől-kézre járhat és ki-ki maga megítélheti – kedvérevaló-e a rá váró jövő avagy sem.

Mi kár, hogy a szerkentyűt nem sikerült kikísérleteznie. Mert ha sikerül, jövőfényképein láthatta volna, hogy a Rákosi-esztendők lakástermelési statisztikája nemcsak hogy kimerül a Patyomkin-lakótelepek építésében, hanem azt is, hogy az egész Rákosi-garnitúrának mindez már eleve az ösztöneiben volt: Patyomkin-ösztöneik voltak: ideig-óráig, párnapra, május elsejére – álljon a homlokzat s nem baj, ha nincs mögötte semmi.

De nem azért magyarázom e különben igénytelen versemet, hogy előássam a Rákosi-időket. Mi mindig amúgy is „időket” élünk, s ezeknek az „időknek” a keserű seprője úgy rakódik le idegrendszerünkben, mint valami idegbaj. Kézfejük nem remeg meg és nincsenek arcrángásaink; de ha a lakástermelés lemaradásáról, az Otépé-kölcsön emberfogó rabságáról vagy a lakások megfizethetetlen, csillagászati áraitól hallunk, arcunk megrándul, kezünk ökölbe szorul. Ami nagyon természetes s nem kelletk én hozzá, hogy agyonmagyarázzam, miért van ez így – kivált ha családalapító szándékkal együttjárólókról vagy épp fiatal házasságokról van szó. Másra szeretném én ráterelni a szót: egyfajta mentalitás-torzulásra, jó ösztöneink egyfajta fenyegetettségére; lelkifurdalásos szorongásainkra, ha érzéseinket előnti a vágy, a „minden csoda régi házi/nincsen itt mit babonázni/szép varázs/jó varázs/kényes-fényes kis lakás” vágya.

A büntudat, hogy önző és individualista módra „selymes-pelyhes kis lakásra” vágyunk és vágyőrületünk vakságában észre se vesszük, hogy vétünk az Össz-Szövetségi, Össz-Népnemzeti, Kollektív-Szocialista Nagyon-Nagy Célok Helyes Hozzáállása ellen. Mert ez az érzés a Kádár-konzolidáció alatt is ott volt lezavarhatatlanul, ott perszeverált idegrendszerünkön. Mert belénkverték, hogy „burzsuj” dolog a zongora meg az ezüstkeretes kéztükör s épp ezért aki ilyen boldogságra vágyik, amilyen a „boldogság a bűvös körben/zongorán ezüst tükörben/szép varázs/jó varázs/selymes-pelyhes kis lakás”, az ha nem tudná, hát vegye tudomásul. Hogy ezek burzsuj dolgok, burzsuj hozzáállás. Az emberhez méltó lakás leküzdhetetlen vágyát nemcsak a lakásmizéria társította büntudattal, azt a büntudatot, mélyen a mélytudatba s lehetőleg a tudatalattiba betuszkolni maga az ideológia is szörnyen iparkodott, s erre volt jó a lakásrendészet is, a lakáshivatalok, lakásrendeletek. Össze ne házasodjunk az istenért, mert elveszítünk egy szobát. Már lerozsdált belénk, a tudatunkba odarozsdált minden adat, a négyzetméter, ahányra maximálisan – a szobák száma, ahányra édes-mindnyájan jogosultak vagyunk, a lakások számáról nem is beszélve. Ehelyett közforgalomba kerültek az olyan, Nyugaton ismeretlen fogalmak, amilyen a lakásmegosztás meg a társbérlet. Nap-mint-nap hallhattunk a lakásokkal való kupeckedésről, a korrupcióról; megeshetett – a költészetére oly rátarti, a költőit annyira dédelgető Kádár-Magyarországon megeshetett, hogy az ország egyik legnagyobb, Ilyéssel, Vas Istvánnal egyenrangú költője: Kálnoky László éveken át a társbérlet pokláról panaszkodott leveleiben, amely pokolban lakik, meg hogy munkáját mennyire megrontja, álmától mennyire megrabolja rabbiátus, primitív lakótársától való rettegetése éjjel-nappal.

De ha burzsuj dolog lett-légyen is a vágyakozás az összkomfortos kislakásra, ahogy az örökös albérlő – vágyőrületében – elképzelhette: „már meleg övet kerít és/bűvölet: központi fűtés/szép varázs/jó varázs/szirmos-cirmos kis lakás” – mindig akadtak minden hájjal megkent, dörzsölt lakásharácsolók, akiknek helyén volt a szíve/a pártkönyvecskéje s nem riadtak vissza attól sem, hogy föláldozzanak fölösleges rokont, elagott emberéletet, ha ezen az áron valahol egy facér avagy ürülő lakásra rátehetnék a kezüket; s hogy ennek immár letagadhatatlan nyoma van, azt a kor, a Kádár-konzolidáció irodalmának köszönhetjük, amelyben műfajjá nőtte ki magát a lakásregény: Galgóczi Erzsébettől Örkény Istvánig a bátor írók egész sorát idézhetnénk s napestig nem fogynánk ki a rókaravaszság, a paragrafusokat kijátszó embertelenség krónikájából.

A Kádár-konzolidációnak ezt az utolsó makuláját is a Patyolatba kéne adnunk, hogy feltisztuljanak ösztöneink és ne röstellkedjen feszengve, aki emberhez méltó hajlékra vágjuk; ne szégyenkezzék polgár mivoltán s azon, hogy szabad ország szabad polgára, akinek szabad vágya magához-szabott, magának-csinosított, maga-kényelmét szolgáló szép lakásra; arra, amit „hókuszpókunyhólakásnak” mondott a vers – amelynek elemzését hadd fejezzük be az utolsó strofa megismétlésével:

*képeslap! ha itt születnék
dalban is de élve szebb még
szép varázs
jó varázs
– hókuszpókunyhólakás*

(1989)

Verselemzés (IV)

Ha pöffeszkedő, doktrinér, filiszter módra kezdeném ezt a verselemzést, előrebocsátanék valami nagyképű kérdésfeltevést; pl. azt, hogy „következtethetünk-e az egyediből az általánosra?” Ha viszont egyszerű, közérthető és igénytelen módon fogalmaznánk, így kérdezném: „Édesapám idegenkedése a kommunizmustól csak az ő idegenkedése volt-e, vagy pedig nagyon sokan idegenkedtek tőle olyan szélsőségesen, ahogy ő a kommunizmustól idegenkedett?”

De minekelőtte elárulnám, mi volt az *a propos* és mi jutatta eszembe az ő mélységes idegenkedését a kommunizmustól, hadd álljon itt a vers, amely akkor íródott, amikor költője megkapta Londonban Édesapja Magyarországon feladott hamvait, egy ízléstelen horganybádóg kupakban, 1958 februárjának egy havas, ködös, londoni reggelén; a vers címe: *Hamvvederre*

*két világháborút két kommunizmust
– megért háromszáz hideglelést
szívét a kor körül dobálta és most
megdarálta szívében a kést*

*felküldték lengő évek-sudarára
rázták életfáját napra-nap
s tüdőviharban láz orkán szavára
ő fogódzkodott és megtapadt*

*hullt annak lombja annak koronája
hullton ragaszkodva messze szállt:
Mors Imperator egyszerű szolgája
látta s vaktában körülkaszált*

*Meghalhatatlan s oly időtlen élve
– motolláján még a földi gond –
naponta hajtva s hajsza-győzni térve
– csak lefutni ezt a maratont*

*hogy megjelentse – győzelem fiában!
Röptét hamvában fejezte be
harcolt a Doberdón Dalmáciában
– Londonban gyógyul minden sebe*

S hogy is lehetne ennél tömörebben s ugyanakkor ennél hézagosabban elmondani a férfiember élettörténetét, aki nyolcvan fele járóban halt meg, mint hogy: harcolt a Doberdón Dalmáciában – mert egyrészt még egyebütt is harcolt, másrészt meg: mikor nem harcol valaki, akinek az egész élete – életküzdelem? Nem volt se tábornok, se vezérőrnagy, se semmiféle főtiszt, csak közember-tisztecske volt; ezért nem maga *Mors Imperator* kezelte a kaszát, hanem csupán „egyszerű szolgáját” küldte maga helyett, hogy ő végezzen vele.

...S hogy miért „röptében”? Az is nagyon egyszerű: Édesanyám repülőgépen, légitelherként küldte Édesapám földi maradványait Londonba. Nem ő csomagolta, ilyesmit egy „rendnek-muszáj-lenni” országban elképzelni sem lehet. Közégek, hivatalos közégek csomagolták, nincs kizárva az sem (1958-ban!), hogy a vámon is keresztülment s piszkavassal beleturkáltak, hogy a hamvakba nem rejtettek-e gyémántgyűrűt vagy titkos kémjelentést.

A hamvakat rejtő, ízléstelen horganybádóg kupakot gyaluforgácsba rakták és a forgáccsal együtt egy iromba kartondobozba zárták-plombálták-pecsélték; ezt a csomagolást bontottam fel itt Londonban, remegő kézzel, míg a kartonon késsel keresztülhatolva és a gyaluforgácsból előemelve meg nem pillantottam a horganybádógon, domborított betűkkel az ő nevét és az évszámot: „1881-1958”. Jóságos ég: majdnem 80 végigszenvedett esztendő!

Mi satnya, korcs utódok voltunk eleinkhez képest, s ha arra gondolok, hogy a háborúban álló Állam emberberágó gépezete, a lövészárokharcok világán, négy év alatt micsoda megrogyant, kilúgozott, idegbeteg roncsot produkált a fiatal daliából; ha arra gondolok, hány-ször-hány gránátnyomást kellett (vagyis hát kellett volna) szervezetének kihevernie, ha egyszer az első világháborúban háromszor, a másodikban kétszer kapott gránátnyomást! Elszörnyedek a gondolattól. Az utolsó után, 1944 végén a fölém magasló, szálegyenes, kétméteres emberből 40-kilós, kakasjárású, halálképű kísértetet csinált az idegsorvadásnak ez a fajtája, a lipidsejtek innerválásának tönkremenése. S azontúl minden hónapban, minden héten esedékes volt eltávozás.

Reggelente alig mertek belesni hozzá: megébred-e? Vagy már elaludt? Tüdőtáglás és szívelégtelenség, ezt mondja róla,

bizonylatán az orvosi zsargon; de én tudom: „felküldték lengő évek-sudarára / rázták életfáját napra-nap”. Hihetetlen szívóssággal ragaszkodott árnyékéletehez, mindennap várta a híreket Londonból: a fiáról. Pedig hej! micsoda veszekedések voltak, micsodás összecsapások apa és fia közt, amikor az apa már ötven év megkeseredett tapasztalatát hordozta a bőrszákjába bevarrva, 18-éves műegyetemista „golya” fia pedig, mint született jobbantudomka, hol letorkolta, hol sötéten hallgatott. S miért voltak ezek a leszakadó súlyos csendek két beszélgetés között s miért váltak már ezek az összezördülések is egyre ritkábbá?!... „két világháborút két kommunizmust/ – megért háromszáz hideglelést” – így indul a vers, róla; de mi a jelentősége annak, hogy a fia habókos-optimista volt, s nem volt egyebe, mint a jövő, amiben bízni kellett s így azután semmibe vette, meg se hallotta az idősebb tapasztalatát az első kommunizmusról. Az elsőről, amelyben, hogy megmentsék Gyomaendrődöt az éhezéstől, a frontról hazatért fiatal apának, többedmagával, zsákolnia kellett, kiüríteni a vasúti állomáson a lisztes vagonokat; de mekkora volt csodálkozása, amikor a „fizetésnél” a párttagok három zsákkal kaptak, neki viszont, a pártonkívüli zsákolónak csak egy zsák jutott.

Pedig ha akkor hallgat a fiú az apjára és megszíveli történeteit, ezt és ami még utána következett, mennyi mindent megértett volna később, jóval később, ami már a Rákosi-banda történetéhez tartozik! És miért csaptak össze azon is, miért mondta az Édesapa, hogy:

– Márpedig ha itt megint kommunizmus lesz, akkor én, édes fiam, vedd tudomásul – öngyilkos leszek!

Más kérdés, hogy lett ugyan kommunizmus másodszor is, de ő mégsem lett öngyilkos, mert kisémmizte életéből az idegsorvadás: már nem ő volt.

Nos, most már itt az ideje, hogy eláruljam s nem is tarthatnám tovább magamban, mi volt az, ami eszembe juttatta *Hamvvederre* című régi versemet és Édesapám fogadkozását – mintha a kommunizmus olyasfajta világ volna, amolyan Ceausescu-világ, amelyben nem érdemes élni, s ha a végső keserűségbe belekergetik, milliók nyilatkoznak úgy, hogy inkább választják a halált, mert minden jobb, mint ebben a fogvacogató, világitatlan éhezésben: a jövő-utópia Ceausescu-paradicsomában élni... Híre járt, hogy a felszabaduló Romániában betiltják a kommunista pártot. Igaz, a hír csak egy napig tartotta magát; az új vezetés megszeppent, és mint aki nem meri vállalni érte a felelősséget, elhatározta, hogy népszavazásra bocsátja a kérdést.

Ez juttatta eszembe. Az, hogy egyszer már találkoztam egy tapasztalt emberrel, aki a kommunista párt meglétének ellene szavazott és inkább megvált volna életétől, mintsem hogy benne éljen; és ez az ember a tulajdon édes nemzőapám volt.

Nos, nem vonom ki magam alóla s nem játszom az illetékletent, ha odaszemtelenkedem a tervezett népszavazás urnáihoz. Alkalmasint helyesen tette és igaza volt az új vezetőségnek; de az a sanda gyanúm, hogy egészen más – hogy homlokegyenest ellenkező okból.

Ne ússzák meg olyan könnyen. Csak úgy uk-muk-fuk, volt-nincs kommunista párt.

Ne a cézár és ne a pontifex maximus tartsa lefele hüvelykjét fejedelmi páholyában s ne legyen belőle olcsó cirkusz. Legyen *plebis scitum*. Döntsön a nép. A nép egésze, legjobb tudása, lelkiismerete szerint és a Ceausescu-félék iránti szeretet arányában.

Már csak egyetlen egy sor van hátra a verselemzésből, az utolsó: „– Londonban gyógyul minden sebe”.

S ez így értendő. Szedőszobámban, a könyvespolc legtetején van az a tabernákulum, amelyben Édesapám hamvait őrzöm.

Már rég nem abban az izléstelen horganybádóg kupakban; leltem neki finomfaragású, kétszázéves mahagóni óraszekrénykét, abban van: ott dereng fönny magasan, az üveg és az elhúzott függöny mögött. Munka közben olykor hátrafordulok az öreg nyomdász felé, mint most is; egy szempercenetre abbahagyom a szedést s felnézek rá. Vajon gyógyul-e? Vagy csak úgy pang – a gyógyulhatatlanság dimenzióin – minden sebe...?!

(1990)

Verselemzés (V)

Ugorjunk bele *in medias res*, és ne a verssel kezdjük, hanem annak elemzésével – amilyen *in medias res* maga a vers a dolgok közepébe ugrik: „átaludni ezt a kommunizmust”.

Ez volt az első sora annak a szonettnek, amelyet még odabent, helyesebben *odalent* írtam a börtönköztársaságban (amely mintegy alapincézte a pártállamot) – de már nem sokkal azelőtt, hogy a szokásos „utószűrés” követőleg a szó szoros értelmében kirúgtak a miskolci Ávo kapuján. Igazi hő vágyat fejezett ki az első sor, s egyebet se szerettem volna, mint ezt, kivált ha bekövetkezik, ahogy Örökös Uralom formájában a történelemnek elígérkezett, és valóban áthúzódik a harmadik évezredre, tehát az én életem utánra: „átaludni ezt a kommunizmust / eszme nélkül eszméletlenül”; s már az első sorral szörnyen megakadtam. Legyen „négy-öt izmust”? Legyen „fránya izmust”? Mert ha azzal a rongy papírral, amire, bolha-betűkkel, börtönverseimet rávéstem, elfogják a jótét lelket, aki kicsempészésére vállalkozott és az Ávo szeme elé kerül, hogy „átaludni ezt a kommunizmust”, akkor nemcsak hogy lebukik a szerencsétlen s az ő bukása az én lelkelem szárad, hanem az én utószűrésem is igencsak elhúzódhat, esetleg újabb esztendőre, ha úgy döntenek nagy kegyesen, hogy nem emelnek újabb vádat ellenem és csak nagy véletlenségből megfeledeknek rólam. Még mindig jobb szerettem volna polgári lakásban átaludni ezt a kommunizmust, mint a körémcsukódó magánzárkán rohadni; de akárhogy törtem a fejem és bármennyire kész lettem volna rá, hogy engedményeket tegyek, a szót, hogy kommunizmus, semmivel sem tudtam helyettesíteni; mert ez és csakis ez fejezte ki végső pontossággal, hogy mi az, amit átaludni szeretnék (végezetre kipontoztam a szót, beérve azzal, hogy majd magamban mondogatva a verset, bepótolom). S így „eszme nélkül eszméletlenül” – aludtam a zárkán, várva a szabadulást; eközben azonban fel-felriadtam arra, hogy csikar a lelkiismeretem, kínoz az önvád, vívodom: „Langy szabadgondolkodó komisz most / győzd: a szellem térdrekényszerül”. Hát vegyem magamra a bűnét a gyűlöletes rendszernek, amelynek felkapaszkodását a hatalomba tántalán magam is segítettem csupán azzal, hogy mióta az eszemet tudom, szabadgondolkodó voltam-vagyok-leszek!... A passzivitásommal! A belenyugvásommal, másfele-nézésemmel; azzal, hogy kergettem a boldogság kék madarát s nem hittem, hogy a sárkánytojás egy napon kikel. Most rámereszkedett a kommunizmus sárkányférgé, elárnyékolta az eget, elvette a levegőt, kis hja el nem csikolt: túrni, győzni türelemmel és elviselni, hogy „a szellem térdrekényszerül” és többé nem *szabad*.

Jaj de még mennyire nem! Visszaidéztem az utolsó szabadon töltött esztendőket, amikor már mindnyájunk szabadságának erősen bealkonyult: hogy mint viselkedtünk, én és társaim, hogyan tengtünk-lengtünk: „lógsz a sorvadó oázisoknál / hol fogatlan tigris ténfereg / mind vadőr s hajdanvolt sasok már / árnyékszék fölött keringenek”. Mert az oázisok sorvadoztak, a fények lealudtak; a múzeumkörüti állami antikváriumban barátok, ismerősök csak puszogtak-pisszegtek s alig mertek beszélni; a Darling eszpresszóban, amely az újholdasok tanyája volt (de már rég megszűnt az Újhold), még be-bevetődtek költők, írók, barátok és még fel-felszították magukban a házitűzhely melegének ígézetét; de az oázisok sorvadása és az idők jele volt, hogy a tegnap irodalmi arszlánjai már csak amúgy, fogatlanul ténferegtek; jóllehet egyik-másik fogatlan tigris sunyin a hatalomhoz dörgölözött s már vadórnek – önkéntes pártbizalminak

jelentkezett, hírhordónak, akivel nem ajánlatos szóbaállni s minden szóra vigyázni kell; nem beszélve az irodalom korifeusairól, a „hajdanvaló sasokról”, akik addig sündörögtek a hatalom körül, amíg el nem fogadta őket pertú cimborának, s attól kezdve jól ment soruk: szabad volt áltörténelmi, népnemzeti színdarabot írniuk s olyan regényt, amellyel a párt malmára hajtják a vizet; ha meg már – egy-két nyaktörő ideológiai mutatóval – bebizonyították megbízhatóságukat, az elnézés és a külön engedelem kivételezettjei lettek s harsány kétértelműségükkel, peckes pózaikkal mint a hősi kiállítás mintapéldányai, beletáncolták magukat a nemzetbálvány szerepébe, éltették-éljenzették-szerették őket – de regényeiken érződött, hogy szájjuk megkeseredett: szelídített gatyáskeselyűk a „hajdanvaló sasok”, akik a szabad hegységek, a mély völgyek tátongása helyett – „árnyékszék fölött keringenek” (s vajon miért? Nyilván arra figyelve, hogy a budiban ülő fejében nem fordul-e meg bűnös, antimarxista gondolat).

Ilyenkor van az, hogy a pártállamtól, a rendszertől elundorodva, az ember még embermivoltából is örömet kiszakadna, s valami más szeretne lenni. Akármilyen más. „lenni lomb mely bölcsek rendszeréből / nem kér oktatást...” Ó igen, még az is jobb, levélnék, lombnak lenni egy százados fa terebélyes koronáján: a lomboknak nem kerepelnek Marxról, Engelsről és azoknak a bölcseknek a hosszú soráról, akiknek „rendszerét” a lenini-sztálini szintézis koronázza be; a lomb ezektől nem kér oktatást, kevéssel beéri. A vízzel, ami a törzs gesztjén felszívárog, a talajsókkal, amelyekkel táplálkozik s a napsugárral, amelytől kizöldell benne a klorofil. Még az is jobb, sokkal jobb. Átaludni ezt a kommunizmust: lenni lomb (innen a szonett címe: *Lenni lomb*). Légy lomb: „...sugárból épülj / törzsed víznek éje élteti / sód a naphoz tetszhalált vegyít / s szemmel ébren: álmán teng a gyík”. Mivelhogy az is jobb volna – gyík-testben átaludni ezt a kommunizmust: gyík-testben azért, mert tudnivaló, hogy a gyíkok legtöbb fajtájának nincs szemhéja s így, ha alszik is, nyitott szemmel alszik, „szemmel ébren”, vagyis „álmán teng”, mintegy mélyen az álmoküszöb alá merítve s csupán a tengéleti, vegetatív működésre redukálva idegrendszerét. A reptiliáknak ui. nincs előagya vagy nagyon csökevényes, ezért „gondolkozni” úgy, és olyan értelemben, ahogy az előagy bajnokai, a főemlősök közt gondolkozni csak az ember gondolkozik, a gyík nem tud, nem, még „értelmetlenül” sem (innen van az, hogy mozdulatai oly gépies-hirtelenek) – s ez az egyik előnye ennek a kommunizmuson-kívüli létnek gyík-testben: a békésen alvó gyíknak hiába olvasnák fel szakmányban a sztálini aranykönyvet, a Rövid Tanfolyamot a párttörténetről – nem fogna rajta.

A másik előnye, hogy – szemben az emberrel – a gyík a két szemét külön-külön mozgatja és a szó szoros értelmében kétféle lát. Így ha álmából arra riadna, hogy kétfelől közeledik két funkcionárius, jobbról a pártaktíva és balról a szabadnépfelelős, még mindig van annyi ideje, hogy teljes siklósebességgel nekilendüljön és eltűnjön az aljnövényzet sűrű sötétjében. De amíg nincs veszély és se értekezleti sereghajtó, se írószövegségi pártmegbízott elftárs nincs a közelben, a Napon sütkező gyík mozdulatlan mélyálma alig különböztethető meg a tetszhaláltól – s innen van az, hogy a „lenni lomb” gondolatfűzése a lombról átugrott a gyíkra; mert míg a lombot a felszívargó „víznek éje élteti”, ezalatt a talajsó a napsugárhoz „tetszhalált vegyít”: a tetszhalálnak ebben az örök-boldogságos állapotában él a lomb, mely átalszik minden pártállamot; és „szemmel ébren”, a tetszhalál hasonló, mindboldog állapotában – átaludva a teljes történelem minden dialektikus mozgását, átcsapását önmaga ellentétébe, az oda-visszatáncolt marxizmus minden figuráját, a rendszer parazitáinak, poroszlóinak és kiszolgáló irodalmáinak egész menaszériáját – álmán teng a gyík.

És most, e rendhagyó verselemzés után jöjjön a szonett, amely 1952-ben íródott, a sátoraljaújhegyi fegyházban, mielőtt a poétát (fűzérláncon, többedmagával) átszállították a miskolci Ávóra.

Lenni lomb

*átaludni ezt a kommunizmust
eszme nélkül eszméletlenül!
Langy szabadgondolkodó komisz most
győzd: a szellem térdrekényszerül*

*lógsz a sorvadó oázisoknál
hol fogatlan tigris ténfereg
mind vadőr s hajdanvaló sasok már
árnyékszék fölött keringenek*

*lenni lomb mely bölcsek rendszeréből
nem kér oktatást elég neki
vízre-sóra-nap: sugárból épülj*

*törzsed víznek éje élteti
sód a naphoz tetszhalált vegyít
s szemmel ébren: álmán teng a gyík*

Horváth Elemér

meztelenül

*tudom a kommunizmus megbukott
megszűnt az osztályharc
nincs többé cenzúra
nem ezek miatt hagytam el hazámat
hanem mert életem veszélyben volt
vannak akik ezt tagadni szeretnék
ámbár valóság akkor is
ha teljesen hamis percepció
amit írtam feltétlenül a tiétek
ha ugyan kell egyáltalán
ami az életemből hátra van
kizárólag enyém
nem drágább ma mint '56-ban volt
de becsületet visszaadni nem elég
nekem sincs sok
szeretek nyugaton*

Kommentár néhány hónappal később, 2000. december 15-én

A vers majdnem egy évtizednyi töprengés summája. 1989-ben, amikor a Magyar Népköztársaságból Magyar Köztársaság lett, ott álltam a Parlament előtti tömegben s énekeltem a Himnuszt. Történelmi jelentőségű pillanat volt, mindnyájan azonnal tudtuk ezt. Engemet, aki '56 végén elhagytam az országot, különösen kínzó dilemma elé állított: Világos lett, hogy a hazából való hajdani távozásom *raison d'être*-je megszűnt. Ebből az országból nem kellett volna s nem is távoztam volna el. *Tabula rasa*-t csinálni azonban nem lehet. Távozásom indokolt volt '56-ban, de vajon megszűnt-e most, 33 évvel később, távollétem *raison d'être*-je? Visszatérjek-e vagy sem? Ha visszatérek, 33 évem nyugaton, nemcsak a szó politikai értelmében volt száműzetés, hanem annak a bevallása is, hogy a „nosztalgia földjén” éltem mindaddig. Pedig milyen egyértelműen, hevesen tiltakoztunk, amikor ezt állították rólunk Magyarországon. A gondolat sorozat egyre nyomasztóbb kérdésekkel folytatódott: Emigránsok vagyunk-e vagy száműzöttek? Annál is égetőbb volt erre a kérdésre válaszolni, mert a következő évek folyamán úgy vettem észre, hogy a hazai közvélemény, s talán a hazai történelemszemlélet is, összeroszni igyekezett a különbséget emigráció és száműzetés között. Ma is képtelen vagyok Rákóczit vagy Kossuthot emigránsnak tekinteni. A döntő különbséget a két szituáció között a távozás szabad elhatározása és a távozás kényszerből történése határozta meg. Kényszerből távoztam, s meggyőződésem szerint a legnagyobb kényszerből: az életemet mentettem. Évekkel később Aczél Tamás, New Yorkban, azt mondta nekem: „Jól tetted, hogy eljöttél. Kivégeztek volna, ha maradsz.” Az emigráns egyszerűen csak jobb életet akar magának és gyerekeinek, a száműzött élet és halál között választ. Lényegében nem merő politikai döntés volt a távozásom, hanem mélysegesen egzisztenciális döntés. „Nem ezek miatt hagytam el hazámat / hanem mert életem veszélyben volt”. Ezt éreztem '56-ban, és percepcióm, akkor is ha teljesen alaptalan és hamis, a valósághoz tartozik.

'89 óta viaskodom azzal, hogy egzisztenciális helyzetemet tisztázzam. Egyáltalán nem biztos, hogy sikerülni fog. Inkább az derült ki az évek folyamán, hogy nincsenek végső, egyszer s mindenkorra érvényes válaszok, hogy a bizonytalanság az emberi élet állandó kondíciója. Ahogy egy másik versemben megfogalmaztam: „minden percben a világ vége van”. Az élethez való ragaszkodás elemi. De kizárólag enyém-e az életem? A kérdésre nehéz válaszolni. Tartozom-e az életemmel embertársaimnak? Szeretnék igennel válaszolni erre a kérdésre. Ugyanakkor és sajnos, tapasztalatból tudom, hogy lehetségesek olyan életkörülmények, amelyekkel szemben a halál elfogadható alternatíva. Ahogy az amerikai szállóige mondja: *Give me liberty or give me death*. Nem kell efféle bölcsességért New Yorkba menni. A vers befejezése Petőfire épül. Az életem „nem drágább ma mint '56-ban volt” – írom. Valóban kockára tettem az életem '56-ban: fegyver volt a kezemben. Van ebben valami félelmetes és ugyanakkor kielégítő elégtétel, amit már a görögök is ismertek: megcselekedtük, amit megkövetelt a haza. Drágább-e vajon az életem ma, majdnem fél évszázaddal később? Nem hiszem, s ezt ki is mondom. A természetes büntudatot azért hogy túléltem, ellensúlyozza az, hogy hazaszeretetem, ha ugyan van ilyesmi bennem, nem feltétlen többé. Ami az adott helyzetben azt jelenti, hogy arra, hogy a haza becsületét helyreállítsa, nem elegendő. „De becsületet visszaadni nem elég”. Ez is visszhang egy emberi magatartásra. Grotius, amikor Maurice of Nassau politikai tevékenységéért bebörtönözte, megszökött s a francia király szolgálatába állt. „Ha nem kellek a hazámnak, nekem sem kell a hazám.” Hogy az én hübriszem nem ennyire kegyetlen, azt annak köszönhetem, hogy ha '56 következményeképpen a haza becsülete csökkent is a szememben, a saját becsületemmel ugyanez történt. Könnyebb volt Grotiusnak: latinul írt a hazájában, s latinul Franciaországban. Én magyar költő vagyok – ha ugyan egyáltalán költő vagyok – s nem egy nemzetközileg elfogadott nyelven író reneszánsz humanista. Egy életnyi távollét után ki kell és ki is merem mondani, hogy „szeretek Nyugaton”. Ami ismét egy távoli ekhó: „Úgy szeretem Rodostót, hogy...”

Ex Turcia non est redemptio – mondta volt Mária Terézia a kegyelmét kérő Mikesnek. Ennek a New Yorkban élő magyar költőnek kedvezőbb alakult a sorsa. Egy otthon élő író társam mondta a József Attila-díj után: Elemér, ez azt jelenti csak, hogy magyar költő vagy.

„Meztelenül” címet adtam a versnek, s igen nagy elégtétel volt számomra hogy a Népszabadság közölte. Mint mindenütt, vannak Magyarországon is konfliktusok ma, politikai konfliktusok is. Ezek a konfliktusok azonban politikai megoldást keresnek és egyre inkább kapnak. Örülök neki, s nem másképpen utazom Budapestre, mint Párisba vagy Rómába. S Pesten is mindegy, hogy New Yorkból érkezem-e vagy Frankfurtból. Ami Csornát, szülővárosomat illeti, onnan sohasem távoztam el.

Végső fokon: otthon lenni nem geográfia. S ha éppen úgy történt, hogy odüsszeia vagy peregrinatio az életem, hazaérni sem az.

Tornai József

De lófarkas szél

Meglátni a Balatont
mindjárt nála lesznek
meglátni a hattyút
a bőre ilyen fehér

meglátni a vizet
a lelke tó fény fa lófarkas szél
meglátni a hattyút a vizen
de teste nincs teste nincs teste nincs

meglátni a testét
de hattyú nincs hattyú nincs hattyú nincs
meglátni a tavat
de Balaton nincs Balaton nincs Balaton nincs

hattyú a vizen
de lelke nincs lelke nincs lelke nincs
lófarkas szél mindjárt nála lesznek
meglátni a Balatont

de teste nincs
tó fény fa lófarkas szél
de hattyú nincs hattyú nincs hattyú nincs
meglátni a vizet

a bőre ilyen fehér
de Balaton nincs Balaton nincs Balaton nincs
a lelke tó de teste nincs teste nincs teste nincs
mindjárt nála lesznek

de lófarkas szél
de meglátni a hattyút
a lelke tó fény fa
meglátni a Balatont

de víz nincs de víz nincs de víz nincs
de teste nincs de teste nincs de teste nincs
de bőre nincs de bőre nincs de bőre nincs
meglátni a hattyút

Balaton hattyú szél
a tó a fény a fa a lófarkas víz
a lelke de lelke nincs de lelke nincs de lelke nincs
de teste nincs meglátni a Balatont

a teste ilyen fehér
a szél mindjárt a szél
de teste nincs de teste nincs
meglátni a hattyút a vizen

mindjárt nála lesznek
de bőre nincs de lelke nincs de teste nincs
de Balaton nincs de hattyú nincs
lófarkas szél tó fény fa

de teste nincs de teste nincs de teste nincs
a lelke tó fény fa de bőre nincs
a bőre fehér de lelke nincs
meglátni a vizet de Balaton nincs

meglátni a Balatont de víz nincs
de szél nincs de fa nincs de fény

*nincs de bőre nincs de lelke nincs de hattyú nincs de
teste nincs de Balaton nincs de teste nincs*

*de teste nincs
de lófarkas szél
de teste nincs
de lófarkas szél*

A mű azonban mást gondolt

Fonyódra mentem vonattal (1999 március). Ahogy Aligánál megláttam a vizet, a fájdalommal együtt természetesen L. E.-re gondoltam, hiszen ki tudja, hányszor utaztam így a somogyi parton hozzá. A *Meglátni a Balatont mindjárt nála leszek* sorok is fölvetődtek bennem, de a nap folyamán (irodalmi délután volt Fonyódon), sőt másnap sem értem rá, hogy a folytatással foglalkozzam. A harmadik napom azonban szabad volt: kezdtem ütni a vasat, s meglepetésemre az még meleg volt. Három strófával készültem el, s azt hittem, ezzel a sorral: *de Balaton nincs Balaton nincs Balaton nincs* – befejeztem a „művet”.

A „mű” azonban mást gondolt.

Követelte a folytatást, azt, hogy az összes változatot és ritmikus lehetőséget aknázzam ki. S miközben egyre jobban tisztában lettem azzal: a nyilvánvaló tagadások csak méginkább *valóságossá* teszik L. E.-t, a Balatont, a hattyút, a szelet, mindent, ami ebben a zenei-képi szerkezetben benne lappang. Szükségszerű volt, hogy a már meglévő főneveket és jelzőket, igéket elemi egységként kezelve, minél lazább képzetársítással újabb és újabb sorrendben állítsam szembe az alapszólammal: *de víz nincs de Balaton nincs, de hattyú nincs de lelke nincs...* Szépen haladtam a befejezés felé, ami sejtésem szerint csak valamilyen lecsengés vagy kemény zárás lehetett. De akkor kiderült: nem tudom elérni ezt a célt. Valami hiányzik. Sokszor végigolvastam a már kész strófákat, kerestem a szakadást a szövegen. Egy idő után megtaláltam, meg kellett találnom, olyan nyilvánvaló volt. A szél átfogta az egész futamot, de olyan jelzője volt, hogy *csapkodó*. Ez megjelenítő, de eléggé megszokott, súlytalan, kevés asszociációs lehetősége van. Izgalom fogott el: vagy megtalálom *az egész vers tengelyéül szolgáló jelzőt* vagy mindaz félresikerül, amit addig leírtam! A költők tudják, mit jelent ilyenkor szinonimákat keresgélni-próbálgatni. Én is ezt tettem. Nem mondom el, hányal kísérleteztem. Nem volt eredmény. Ilyenkor várni kell. Két napig nem történt semmi. A föladatot a tudatomban tartottam.

S akkor: nem tudom, hogyan. Persze, így szokott történni.

Megszabadultam a szél-keltette képzetektől, s így, most már teljesen függetlenül állva egy nagyívű verskompozíció feszültségében, önként jött a jelző. De milyen gazdag, milyen szuverén szó! *Lófarkas*, azaz a főnével együtt: *lófarkas szél!* El se tudom sorolni, mi mindent jelent ez a kapcsolat. Már csupán azért is, mert soha más összetételben, mint *lófarkas zászló*, nem használtuk! Éppen ezért micsoda távlata van, ha a szél mellé tesszük. Fantasztikusan erős élelet lehelt az egész költeménybe. S még a víz elé is oda lehetett tenni! Merész ugrás, de ehhez a végesvégig tervszerű ismétléses nem-ismétlődő ritmus-és kép-és érzelem-muzsikához, amely ilyenformán vállalja a *mondotónia extázisát*, ilyen nyers, szinte brutális ellenpont kellett. Ezért lett nemcsak az utolsó, hanem a címadó sor is.

Valahol a szürrealista és az akusztikus vers között foglal helyet.

Tandori Dezső

„Tollat fogni”

(Egy vers – és mindenféle vidéke)

„Elő” – I.

Nem túlzás, nem nagyralátás, nem mindig belemagyarázás, hogy az igazi versnek olyan „minden-féle” vidéke van. Ső, Minden-féle. Szülessen bárhogy (Weöres aztán bőséggel beszámol szakmai dolgozatában erről), átjárókon érkezik, átjárókat nyit. S miért ne, mondhatnók, a Mindenségbe. Magam itt mégsem merném elbírálni, *Madárzsoké* című versem, melynek mindenféle vidékeiről – s nemcsak keletkezési körülményeiről! –, a *Forrás* kérése szerint tehát (fogjuk rövidebbre mi is) „világáról” beszámolni próbálok, a *Madárzsoké* tehát túlmutat-e, mutat-e túl önmagán. Jólehet álszerénység lenne azt állítanom, hogy nem tudom tudva magam is: a pittoreszk-pikareszk eseten és témán túl életig-halálíg jut el sugallataival. (Már aki számára adódnak belőle ilyenek.)

Ha mégis kellene itt ily döntés, leszorítás a részemről, azt mondhatnám: a nagyon-személyesből indul el, és vessük előre még, hogyan s miért.

„Elő” – II.

Maga a vers így szól (címe mint fentebb):

*Én 55 éves koromra
egy félbölcs öregzsoké lettem,
kentaurrá sose bomolva
magam akadálylova egyben.*

*S mert félbölcsőben rengedezve,
félbe-szerbe mit is akadnék:
egy-egy versenyre benevezve
foglalkoztatom Rozinantét.*

*Felkantározom rock színekkel,
ráförmedek: „Waht's Up?” Mi van, te?!
No, de hát neki ennyi sem kell,
jól ismer engem Rozinante.*

*Skóciai Ayr városában,
Bums költő urunk honi táján
szedi lábát, szedem a lábam;
szépen végigmegyünk a pályán.*

*Fönn a fák cikcakk koronái,
hullt bikkmakkjaik lent a fűben:
minden oly valósan királyi,
minden olyan valóságosul.*

*Körbenéztünk – hol a mezőny, hé?
Hol vagytok, szélmalomhuszárok?
Rozinantém mindet legyőznél!
Se mezőny nincs, se bokor, árok.*

*Hajrá, az akadálytalanba!
Itt már a pálya sincs kimérve.
Fuss, Rozinante, rajta, rajta!
– Futunk, egy örök körbe érve.*

*Vámak ránk a lenyergelőben,
Főmedvém megpaskolja hátunk,
Szpéro is a tarkónkra röppen.
Ezért érdemes volt kiállnunk.*

*Aztán...ki tudja, mi van aztán.
Ez tán...amaz tán...nincs, ki tudja.
Skót Clyde Isten folyója partján
harsan a békák kutykuruttya:*

*jósol valami nagy eredményt,
melyből nekünk már soha részünk –
heverésünk függökereknél,
nyihorásunk csak, hazaértünk.*

Az írás körülményei: a hely

Nem skóciai táj, nem (a brit fősziget észak-nyugati partján lelhető) Ayr városa (Burns szülőhelye), ahol jelentős „akadály”- (inkább gát-) versenyeket szoktak rendezni, vagyis *hurdle* és *chase* futamokat (elébbiben alacsonyabbak, nem rögzítettek a gátak, emitt, ha némiképp hajlékonyak, törhetőek is, de fixek, magasabbak, az úgynevezett „seprők”; s hogy a gátak jellege mennyire fontos: Franciaországból, ahol másmilyenek ezek az akadályok, jöllehet például a déli Pau városában több, mint száz éve ott nyaraló-telelő angolok építették „maguknak” az első ilyen pályákat, francia földről tehát kevés ló megy át Nagy-Britanniába; nem volna igazi esélyük, és fordítva); mondom, a vers keletkezésének színhelye nem Skócia.

Hanem, ahogy a verset tartalmazó kötet (*Vagy majdnem az*; Balassi, 1995) cikluscíme jelzi: Észak-Rajna-Vesztfália. Egészen pontosan így áll ez ott: *Az Észak-Rajna-Vesztfáliai dalokból*, 1993, s a helyszín, a megírásé Duisburg (ejtsd Dűszburg). Az alábbiakban igen tömör közlésekre szorítokozom.

Véleményem szerint valami módon minden fontos ezekből. Így értettem: „mindenféle vidéke” (egy versnek).

Fogalmam sincs, volt-e „válságban” költői-prózáirói pályám „akkor” (s mikor? a nyolcvanas évek derekától? aligha; a kilencvenes évek derekáig? nem tudom, ilyen hosszan semmiképp; s épp az úgynevezett „posztmodern” szempontjai szerint mi számíthat lekerekítetten megállapítható válságnak?); bajosan lehetett tiszta típus a dolog, hiszen a *Köppar Köldüs* című verseskötetem némely vívmányokat hozott elő, elkezdtem költészetben is aktívabban foglalkozni több művészeti témakörrel... bár az is igaz, a Nat Roid-regénysorozat utolsó kis trilógiáját – máig kiadatlan – 1984-85 talén írtam meg, s mintha túlságosan belemerültem volna Szép Ernő prózájának verses feldolgozásába... de hagyjuk. Mivel a *Köppar Köldüs* cím maga arra utal, hogy...

Járjunk egyet ezen a vidéken. Hagyván más kiadatlanokat is.

Az írás körülményei: magam

1977-ben madarak kezdtek „házunkhoz” kerülni, a kapcsolat némelyikükkel olyan mély lett, hogy 1988 nyaráig szóba sem jött, hogy mellőlük elutazzam. Feleségem számára egy váratlan műtét (vesekivétel, 1984) s pár személyesebb fontolás azonban relatívabbá tette ezt a „csak itthon!” abszolútumot, így utazott ő maga 1986-ban Párizsba, régi barátnőjéhez, pontosabban egy idős francia házaspárhoz; hajdanidőn meghívták, segítették őt stb., elsősorban őket akarta még látni... hála istennek, ma is élnek, bár a kapcsolat formák-évek szerint lazább lett. Magam nem hajlottam feleségem jótét unszolására 1986-ban, nem mentem el Angliába – egy szerencsésen jött betegség csak „formát adott” a dolognak –, Szpéro madaram halála után hallgattam csak a szóra, utaztam ki Angliába, ama „királyi szigetre”, ahová gyerekkoromban, elalvás előtt, képzeletben behajóztam mindig a játékkallataimat (madarak, medvék, lovak, nyuszik etc.). Tehát Szpéro, aki a versben is előjön, kulcsmadár volt. Utána, bármennyire a szívemhez nőtt is szárnyas, ezt az aszkézist (nem és nem utazom!) már egyikükért sem valósítottam meg, s ez így is volt jól.

Mert Szpéro (és Samu, és Poszi, és Éliás, és Csucus, és Tili, és Pipi stb.) – mert volt ez, mert voltak ők, sorsom egy része is „eldől”. Bár épp 1995 táján készült ez a mondásom („ermém”): *Ami eldől, nem áll*. Nem követtem számos íróársam útját Berlinbe (Nyugat-Berlinbe), netán az ausztriai könyvkiadás vidékeire, ösztöndíjakra; anteuszi alkatomnál fogva (nyersen tömöríték mindent) itthon is *kellelt* maradnom, ma már látom, tudom, *én* csak széthulltam volna idegenben. Az előnyök nem lettek volna élhetőek, élhetőek. (Hogy ennek máig tartó következményei is vannak, részben levezethetők ebből az indulásból ill. maradásból.) Mégis, 1988 ősze, a hosszú angliai út után (Ayr városában sajátlag sosem jártam, csak majdnem) megint szünet ígérkezett. Akkor, kínos és természetes kisegítő megoldásként, kimentem (életemben először, több, mint 50 éves fejjel) Bécsbe. Aztán (lásd az idézett verskötet címben a KOP-szótagot, a PAR Paris, a KÖL Köln, a DÜS Düsseldorf) jött Koppenhága stb. És Németország olyképp, hogy Münchennel kezdtem, majd beleszerettem Kölnbe, Düsseldorfba – ha nem is egyformán –, az ottani múzeumokba, igen, csaknem három éven át fogyasztottam a modern-múzeumokat, de hát mindmáig erősen foglalkozom a képzőművészet esszészítható témáival; jártam Aachenben, Mönchengladbachban, Essenben, Krefeldben, Dortmundban, Mülheimben, Wuppertalban, Duisburgban (!), megannyi múzeumos helyen. De ez más téma.

Elsősorban pedig a „magam” címszó alatt járunk még.

Midőn 1990-ben, még első németországi irodalmi szereplésemet megelőzően, Bécsben kifaltam a lehetséges tárlatokat, múzeumokat, a kulturális ajánlófüzetben (sokszor megírtam ezt már) érdekes adalékra bukkantam. Lóverseny a Práterben. Helyszín: a *Krieau*. Bűvöletes élmény volt számomra a tér, a pálya, az „akció”. Életemben először jártam lószínen. Volt egy barátnék, levelezőpartnerünk, akinek madara, Jacint mindig „üdvözölte” a mi Szpéronkat. Természetesen 10 schillingbe és természetesen egy Jacinthe nevű lóra fogadtam életemben először. Azt hiszem, Jacinthénak is ez volt élete első győzelme. Itt kezdődött el valami. (Később, sok évre rá, Jacinthét egyáltalán nem favorit-szerepben láttam viszont, ám ugyanazzal a hajtóval – E. Kubes –, és valami hihetetlen összegben „állt”, 147-szeres pénzt ígért; nem akarok fogadói élettörténetemről mesélni itt, megírtam számtalanszor, két könyvben is – *Nem lóverseny!* és *Vissza a sírból* –, utaljon a Jacinthe-történet csak arra, hogy nem voltam korántsem mindig az az isten-vezérelte-kezü fogadó: ugyan ki az? Angliában állítólag tizen sem élnek meg fogadásból.)

Elkezdődött valami, folytatódott Düsseldorfban és környékén, ahol akkor, irodalmi fellépésem körítéseként, a német lópályákkal ismerkedni kezdtem.

Minden az itt megvilágítani szándékozott vers-történetnek nem oly távoli holdudvara.

Az írás körülményei: a hely (folytatás)

Aligha fontos „elem”, szerettem-e, szerelmetes háborúságnak tartottam-e a lóversenyt és a lófogadósdi; egy-két dolgot mégis el kell mondanom.

Hogy milyen hihetetlen szépség-mámora van (s bizonyos fokig akár 4000-5000 lefogadott, 8000-9000 szegről-végről látott verseny után is *marad*) az írországi, németországi, angliai, ausztriai, francia lóversenyeknek. Ha síkversenyek (gyepen vagy homokon, galopp), ha ügetők (ahol kocsikákban hajtók ülnek), ha gátversenyek („skóciai Ayr városa”, ahol pl. a Scottish Nationalt is futják,

megfelelője ez, kicsit kisebb méretekben, a pardubicei és főleg a liverpooli nagy gátversenyeknek): valami más világ, mint amilyenek (s ahogy) itthoni megfelelőjük megismertem. (Alig ismertem meg, de más. A külhoni ma előbbre tartó ügy. Ezt most hagyjuk.) Tehát szép dolgokat, elemi dolgokat láttam, számomra fontosakat; szisztémájukban ismertem meg a 7 nagy francia és a jó 50-60 angol pálya versenyait, de „Írországot” is, Németországban 16-17 lovas-létesítményt s futamszisztémáikat, közönségüket... és így tovább, mondhatni, csudás tájaikat, lacikonyháikat, farsangi hangulatukat; krúdys ősziidőknön barangoltam, vonatoztam... és jegyzeteltem, hordtam haza „az élmény nagy, formátlan nyersanyagát”, hogy egy kicsit Ottlikot-Waugh-t idézzem, fél köbméternyi újságot dolgoztam fel két-három könyvvé, egész kis könyvtárat tudok magaménak így, részben Bródy Sándor barátom jóvoltából, aki mintegy három éven át effélékkel – és képzőművészeti könyvekkel is – elhalmozott, persze, részemről, szerényen nem viszonzatlanul. De például amikor B. S. először találkozott velem, alaptéma volt a ló. Elhozta az 1994-es angol-írországi *Form Book* két-és-félezer oldalas példányát, ebben az összes 1994-es futam eredménye meglehető, azaz a sikkversenyké, ahol angolai telephelyű ló futott. A gátversenyek könyve ugyanilyen vastag. Ám ritka az a nap, hogy Angliában két-három színhelyen ne volna verseny. (Ferencjósikai időkben az akkori Magyarország területén is hasonlóképp volt ez.)

Tehát ha azt is hozzávesszük, hogy Angliában (Írorszában, Ausztriában stb.) nem kell kimenni a távoli helyszínekre, Londonban például annyi a fogadóiroda, mint nálunk a presszó és a kocsmá, és az SIS-rendszer jóvoltából 6-7 képernyőn élvezhetők maguk a versenyek, 6-7 képernyőn jönnek a fogadási esélyek, az eredmények név- és számadatai... akkor csak ennyit mondhatok: ne vesszünk el most ezekben a részletekben.

Az íráskörülmények: magam (folytatás)

S a következő alfejezetben, ha ezzel a „magam-dolggal” itt végzünk, konkrétan is a versre térhetünk. Bár a fentebbiek is konkrétan a versről és a vershez szólnak, a verssel szólnak együtt.

1991-re, 1992-re jelentősen meghíztam. Vajon miért? Evés-ivás lehetett az ok. Bár 1985-86-ban is ettem-ittam, sőt... mégis lefogytam 85-ről 56 kilóra, méghozzá igen hamar. Volt valami gyulladás a szervezetemben (sérvműtét következett 1987-ben, 1988-as angolai utamat azonban már zavartalanul végigcsinálhattam ettől), és a bőséges sörözés ellenére is üdvösen fogytam. Elképzelhetetlen öröm volt olyan szűk nadrágokban járni, ráadásul úgy, hogy pulóvereket gyűrhettem be deréknál stb. Semmi olyan hiúság nem járt ezzel, hogy küllememet netán „vonzóvá” alakítom, ó, nem. Én akartam jól érezni magam. És így éreztem jól.

Ismerős történet lehet tényleges olvasóimnak ez is: 1993 márciusában Párizsban vagyok, első délután, holtfáradtan, nem minden ital nélkül visszanyerem addigi és leendő heti költségeim összegét Saint-Cloud galopp-pályáján, még egy kis pénz kellene... elragadtatom magam, irány Vincennes... és egész nyereségem elvesztem a csodás pályán, egyik imádott pályámon, azon a fekete salakon...sőt, többet is. Másnap borús idő, nagy bánat, ülök Maigret és Yves Montand párizsi csatornájának partján, nem megy az ivás. Végül kiöntöm finom vörös borom; nem megy a sör... most következik a két és háromnegyes éves (és 7000 napnak reméltem, tehát örökletűnek, ám 1996 januárjában elbuktam a dolgot) absztinencia. Semmi ital!

És – lássunk csodát? – rohamosan fogyni kezdtem. Voltak-e ennek egyéb okai is? A máj elkezdett dolgozni, égette le a zsírt. Ahogy havi négy-öt kiló lement rólam eleinte, és már nyár derekán 74 kilóval álltam itt, rájátszottam a dologra, mámorosan. November elején zsoké-súlynak kicsit nagy, de ember-súlynak fantasztikus 56,9 kilón zártam a lejtmenetet. (182 centi vagyok.)

Mivel az írást, fordítást, képversezést etc. jó 2/3-ában sosem tudtam elválasztani legszemélyesebb létkörülményeimtől, nyilván befolyásolt ez a folyamat is – fordított jegyben. A testi állapot az írásban. (*Mert: az életvitelben etc.*)

Duisburg. (Verstöredékek születése, 1993)

E kis alcím hadd foglalja magába, miként alakult ki a *Madárzsoké* konkrét szövege. (A cím „kémiaja”, szervezete az eddigiekből kiviláglik. Megjegyzem, gátlovak, főleg amatőrök *vihetnek* ekkora súlyt, s olykor a legnagyobb síklovak azért kénytelenek abbahagyni a pályafutásukat, mert nem bírnak a kilókkal. Válaszolok azonban a közkeletű, kicsit túl emberi, nem túlságosan érdekes kérdésre, kimondatlan bár: nem, nem tudok lovagolni, sosem lovagoltam; ellenben egy alkalmasint rokonom, Tandari János sokszoros skandináviai champion etc.)

Tehát azokban az években, 1990 és 1994 között nem bírtam betelni „Németországgal”. Persze, ha voltak meghívásaim (irodalmi estekre), ezek nem adódtak oly nagy bőséggel, és szinte végképp nem Németország területére szóltak. Én azonban a múzeumok, az utazások, alovak búvóletében éltem – ma, amikor vonatra szállni kész gyötrelmem a számomra, Becsésre, Legédesre nem utazom, nem hogy távolabb –, nem szabadultam csudás alkonyélményeimtől, ahogy például a hannoveri pályán, hirtelen leszálló, nyirkos sötétben az iménti 10 000 néző helyett 500 társ közt ülök a fűvön, megnézed még az utolsó negyedosztályú futamot, aztán az éjfél, pezsgő életű Kölnön, belvárosán vágsz át szerény szállodához, „haza”... vagy Gelsenkirchenben csapod, a Schalke 04 pályájáról tódu haza a boldog fociközönség, te meg azt számolod, 24 márkát nyertél-e, 97-et veszítettél?, hirtelen ért véget mindez. Ezt nem lesz könnyű megírni, de mostani vállalkozásunk kereteibe nem fér. Maradjunk ennyiben: – – –

Változik a világ, változnak lehetőségei, velük változunk mi magunk is; meg egyáltalán, eljár az idő (dolgok felett).

Nagy változást „jelentettem” duisburgi, pontosabban mülheimi házigazdáimnak (a Ruhr partján), fogadóséknak, akik 1993 februárjában 90 kilósnál láttak utoljára, és akkor hirtelen... ott egy csupa csont, beesett szemű, 57 kilós alak. Nyilván azt hitték, halálos kór tört rám. Megjegyzem, szállásomat (hiperolcsó hely volt, akkor – ma a csaknem háromszorosára „felment” repülőárak, a forint és a márka viszonyának változásai, a nem növekvő magyar honoráriumok, már legalább az én nem növekvő honoráriumaim okán megfizethetetlen nekem!) szintén alovak köszönhettem. Mert hiperaktív is voltam ebben (is; amikor az vagyok, majdnem mindenben csak tologattam a munkát ide-oda; változnak a...az...), telefonálgattam (megfizethető volt még), lóversenypályák irodáin érdeklődtem, hol lehetne a közelükben meglakni... akkor az ember például megszállt Mülheimben a pályától 300 méterre ebben az ódon, de korszerű fogadóban, 2/5 annyiért, mint amennyibe a hotelok kerültek volna alsó szinten, onnét villamosozgatott el vasútállomásokra, sőt, olykor közeli városokba is, ha ott volt ügétő, galopp, netán egy-egy új kiállítás... és így tovább.

Tehát az 1993. márc. 16-án (ill. 17-én) Párizsban indult szesztilalmam végső eredményét vittem el magammal Duisburgba, az említett döbbenetet keltve.

Élveztem azt a vad-csekély súlyt. Dupla sapkát hordtam, örökké fáztam... mint Lovas Szemere Urunk anno... emlékeimben zavartalanul éltem, mert például nem volt nosztalgia, ha visszagondoltam a duisburgi-mülheimi nagyerdő (a két város csaknem egybeépült már) hangulatos boltjaira, bodegáira, a literes borokra – nem kannásak! –, a kis üveg pálinkákra, a jó küllemű sörökre... nem, büszkén voltam önazonos. Csak...

Az írás külső körülményei (maguk)

...igen, csak az írás külső körülményei nehezültek meg. Vagyis rám tört a versírhátré (ahogyan most nemrég, több hónapon át – és sok hónapos szünet után; erről még csak annyit: egy nagy csudát dolgoztam én végig úgy az évtizedeim, ahogy sokan hiszik! tízannyit jártam antikváriumba, lemezboltokba, kirándulni, madarainknak füvet szedni, művészbárokhoz, mint ma! igaz, 1990-től számos londoni, párizsi, dublini, bécsi utamra mindig elvittem kis Olympia vagy Royal 200 táskagépemet, fordítani valót, s 1997-ben Londonban egyenest elharmadoltam magam: forgattuk a „Londoni Tandori” c. filmcsekét, becses amatőr-profi szerepléssel, fordítottam Benedek Elek és Arany László népmesegyűjtésének materiáját németre, tehát két pár nagy német kézisztárt is vittem magammal, szobám alig volt akkora, hogy a cuccok elfértek volna benne így, és irodákon lófogadtam, akkor pont nem is eredménytelenül... erről majd valamit), rám tört a versírás, de hogyan?! Mániám volt, hogy külhonban apró, alig tenyéryi blokkfüzeteket vettem, spirálosakat, ezeknek lapjaira firkantottam fel a vers-, ötlet- vagy szakaszcsírákat. Jó nagy rendetlenség támadt (jött össze). Egy darabig nem is gondoltam rá, hogy összerázzam a dolgot. Ezek a követelmények (is) lelhetőek a *Vagy majdnem az* című 1995-ös Balassi-kötetben; az agyontört nyelvű, avantgárdnak mondható Koppar Köldüs után egy erősen daljellegű versgyűjtemény alighanem meglepetést okozott. Fel is dolgoztam élményét *A dal változásai* c. könyvfüzetben, mely érdemileg a Kenyeres Zoltán professzor, úri barátom által kezdeményezett – rám rótt – egyetemi szabadelőadások anyagát tartalmazza. Hozzáteszem: ma sem filmezni, sem tévészerpelni, sem irodalmi eszt-felolvasást tartani nem volnék már képes, Bécsbe etc. sem járok ekképpen, de a lovak iránti érdeklődésem is hátravékonyra kopott-éteriessült.

Gyűltek hát a rimes-ötletes feljegyzések (ötlet-feljegyzések) a kis blokkokban, Mülheim volt a helyszín, a nagyerdő-kiserdő, Duisburg munkásnegyedei... és mert az időpont, ismétlem, 1993 ősze, hideg kora tele, s rettentő sovány voltam, magamra-koncentrált, még erősebben én-tudatos, mint (munkáim érdekében, elemien) lenni szoktam, és nem volt hova lennem-mennem, míg délutáni versenyeim el nem kezdődtek (szegény Duisburgban csak egy szál lóiroda működött akkoriban, nem kedveltem igazán), kávézni-teázni német földön nem jár ember, ital ki volt zárva... kószáltam hát vége-hossza. És jegyzeteltem. Azaz írtam. Sok versből mindössze egy-két szakasz lett meg, vagy elég is volt annyi. Nem térek ki most a tuniszi költeményekre, az időpont igen közeli, szintén 1993. Nagy érzelmi rohamokat és alapos megformálódást hozott az a soványság. (Véletlenül épp az. Nem törvényszerű.) Néhány részletet idézek majd.

Nehéz volt tehát „tollat fogni”! Fagyott kezemből kiesett ugyanis az írországi fogadóceruza, angliai fogadótoll (tele voltak zsebeim ilyenekkel! a „normál” tollak fele méretei ezek a kis írószerszámok), sebtén firkantottam fel, ami „jött”, aztán zsebre a kezét – a füzetkével –, kesztyűt! Írtózatot fázások közepette jöttek össze azok a versek.

Tematika

A *Madárzsoké* okán főleg csak ló témájú versekre térhetek ki itt röviden. De addig is még ennyit: a közölt vers szövege most nem azonos a kötetbelivel. Épp a ceruza-firka eredet okán (s épp a *Madárzsoké* esetében) maradtak bizonyos viszonylagosságok. Holott sokszor átdolgoztam a törmelék-szöveget, alaposan kidolgoztam. Nem térek ki a változtatásokra; aki akarja, összevetéseket végezhet. Alig lényegesek.

Lényeges volt a kis verskötet szép sikere. Jószerén az utolsó szálig elfogyott, s hamar. Kritikai visszhangja (ennek) nem nagyon volt. Kétségtelen, kialakul az egésznek „valami visszhangtere”, nimbusza... de csak háttéranyagként, mellékes pályákon. Mostanság úgy érzem: egyrészt alapos foglalkozások esnek dolgaimmel, másrészt nagy visszhangtalanság a kritikai részem. Nem látom például a lókönyvek feldolgozását sehol. (Nehéz átnyergelnie a témához nem is értő alkalmasint kritikusnak egy másik világra/ba. Persze.) Így némi hiány (úr) keletkezett, melyet (ha értékelőleg nem is, okadatolólag) kitölthető, elfoglalható ez a terjedelmesebbre sikeredett írás.

Irodalmi folyóiratba készül, közönségem/ünk feltehetően végig tud követni egy ilyen verset, amilyen a *Madárzsoké*. Irodalmi színpadokon (főleg szülőestjeimen; olyan túl sokat azért akkor, a 90-es évek dereka táján-után sem vállaltam effélé!) elhangzott párszor a költemény. Amire utalnék: az elmondás tartalmi hangsúlyviszonyai. Ezt neveztem (s nem „a ló kérdését”) tematikának itt.

Villont idézi („testamentumosan”, de nem végszó erejével) a kezdés. Don Quijote természetszerű átúsztatással jön be, valamint a pontatlan „akadályló” – aki egyben Rozinante, egyben kentaur-fél, de hát magam mondom, nem bomoltam ilyesmivél! – utal arra, hogy saját magamat is akadályoztam mindig a pályámon. A révült hangulat a fákkal, bikkmakkjaikkal kezdődik... a valószerűtlen ki is mondja: itt meseszerű, legendaszerű, balladás történésről van szó. (Tematikusan utólrhetően mester Arany János.) Természetes, hogy az efféle vállalkozások az olvasó együttműködését is várják-kívánják. Szíves elnézését, hogy hajlandó hagyni, ám ringassák őt „a hangulatba”, ne keresse minden szál pontos elkötését. Tehát a ló-és-lovasa páros egy test, egy lélek, a lovas mégis valamiféle (boldogtalan? kényszerű?) fölényben van állatával „szemben”. Madaraimmal jobban összenöttem, mint akármilyen lóval. Ez a hatás is érvényesül. A halott páros, vagyis ahogy már valóban a (megpendített) mindenségben járnak ők ketten, mégis reális helyszínre tér vissza. Ellenfelek sehol, búsképű lovagi képzelgés is lehetett az egész... de a lenyergelő tényleges lópályai hely, itt szedik le a nyerget-szerszámot az állatból, takarják le csatagos testét pokróccal stb., Szpéró a tarkónkra röppen; medvéink közül a Főmedve, több regény hőse, Dömi jelenik meg. Ahogy már csak ott van az a kis nyüzsgés a lenyergelő körben (oválisban, korlátokkal körbefogott négyzetben).

S a befejezés: valóban a földöntúlóságé, a „halálé”. A végső nyugvásé. Ló és ember eszményi egységgé válik. Ahogy téma-halál és reménytelenség-küzdelem soha. Az élet és az írás színterein nem.

Egyebek – I.

Érdekes, hogy a „Fekantározom...” -versszak szívem szerint elmaradhatna. Akkori rock-rajongásom nyoma. De mennyiségét tekintve nem árt, ha van ez a négy sor a versben. Ma ez az egyedüli szakasza a *Madárzsoké*-alakulásnak, mely tölem aránylag idegen.

Érdekes az is, hogy az az együttes, a „What’s Up?” című Music Tv-s európai szupersikert éneklő *4 Non Blondes* lassan – és szinte végképp – kihárványult érdeklődésem köréből. Tuniszban még lelkesen vásároltam *Bravo*-számot, ők voltak a címlapján. De a kötet megjelenése (1995) után már csak őrzendő, alkalmi (vagy kevésbé alkalmi) írásokból összeállított prózaköteteim lapjai tanúsítják esetlegességüket-törvényszerűségüket. Törvényszerű inkább az – nekem! –, hogy most nemrég újra támadt kedvenc nótám, ez szintén szélső érték, bár nem jelentéktelen háttér: egy *Eminem* nevű énekes a hiphop-rap műfajában Seres Rezső amerikai-világsikerű öngyilkos-dalát meg nem tagadva alakította ki a maga merőben más, és mégsem merőben más módon. Ám ez a dal (nóta, szám, darab), ha díjat nyert is, ha világsikernek számít is, nálam két hét alatt lefutott, kazettáját se vettem meg. Érkezett tegnap egy kazetta-küldemény, megnézem mindjárt, ha ez a cikk kész – hátha az *Eminemet* küldte el valaki?

Egyebek – II.

Természetes, hogy az ital visszatértével az evés is visszajött (1996-ban volt még egy jó négy hónapos kihagyásom, tehát elvontságom), de utána csak lefelé haladtam a lejtőn). Természetes? A jó-jó-jelenség? Föl-le? 1999-ben már kellemetlennek éreztem súlyomat, bár ez csak némely kedvenc nadrágok kihízásában mutatkozott gyötrelmesebben. 2000-re már a máj is jelezte tiltakozását. Keveset mozogtam. Korai fekvés napra nap, sok idő itthon, lassú, csoszorgós gyaloglások, elmaradt utazások – sőt, boldog voltam, ha maga a „rendezvény” maradt el, például Hágában, vagy ha a megnyert hannoveri, világkiállítási pályázat nem járt a meghívás kötelező elfogadáskényszerével, nem mentem, hát nem mentem –, maga az ivás, a zabálást nem jelentő, de kolbász-pogácsás „kaja”... hozta mindez a dekákat, kilókat. Nyolcvan fölé szaladtam. Istenem, ha sikerülne visszatérni 60 kiló köré! Próbálok. És a Madárzsoké tele, az a Duisburg furcsa emlék. Mégse vágyódom vissza. Csak a nadrágjaimba. (Lesz-e hozzá határozottságom? Megy-e ilyesmi ma is így?)

Része-e a mindenségnek a Madárzsoké bármi vízjele, témabeli vonatkozása? Mindenség-jegyűvé növekszik a ló-és-lovasa téma? Balladás lesz, ami az életben oly reális? S nem mindig királyi?

Nem mindig? Nem mindig, jó, de oly sokszor. Lófogadó SIS-tévén át is: azok a ködös északi pályák... vagy délebbiek akár... fáik, derengő hátterük – dombok, falvak, elhúzó autók stb. –, a mezőnyök, a furcsaságok... ahogy „lovad”, pénzeddel, az utolsó gáton bukik, s nem is lehetett ez csalás, nem volt favorit. Vagy ahogy, ismétlem, „lovad” és lovasa a rajt pillanatában az indító gumikötélétől (és állványától) jó harminc méterre csatangol, háttal a menetiránynak... ez már több, mint gyanús. Szakkifejezéssel élve: „láthatod sorsodat”. Ugyanígy, ha különösebb ok nélkül az első gáton bukik a négy lábú. Strapálni sem akarták ökelmét. S így tovább. Nincsenek illúzióim.

Téma azonban az is, tematikus „tényező”: hogyan lesz révült ballada oly tárgykörből, ahol meglehetősen realista, csaknem kiábrándult vagy (avagy lehetnél, s magadból is, könnyelmű és buta botladozásaidból rég elegend van!).

Egy „Illés”-t s az ő szekereit idéző lónév (El Yasaf) hozta e kis londoni versedet: *Illés, Éliás*.

*London az én Baknyom,
Párizs Ady Baknya;
Szekér jön egy alkonyon,
felülünk a bakra.*

A „Baknya” szóalakon sokat gondolkoztam.

De a Madárzsoké kötetében lelhető ez a haiku is:

*Azt mondják, mindig
rajtunk is múlik minden.
Rajtam ne múljon.*

Na, jó vicc. De az elmúlás mindenség-témáját járta körül az a kötet. Címe, a Vagy majdnem az: Szabó Lőrinc „öngyilkosság vagy majdnem az”-ából! Bizony ám. De félreérthető is. Hogy te vagy majdnem az. Mi?

Ez is egy mindenségszempont. Mik vagyunk, mikor kentaurrá sosem bomolva úgy megyünk végig Rozinantéval a pályán, hogy a magunk lábát szedjük stb.

Ezt is megírtam többször: egy alkalommal, londoni irodán, különlegesen ködös versenyszínpályát láttam. Eltűnt a mezőny a kanyarban. „Mondjon valaki egy viccet”, nevetett a közvetítő férfi. Na ja. Kijöttek a ködből, nyolcan voltak. A kilenc helyett. Egyik ló elbukta, nem gond. Változnak az idők, ez volt az állat neve. Kiderült azonban: épp amikor a szpíker a viccet kérte (lenne valami mégis, nem csak a némaság), akkor bukott a ló – halálosan.

Egyebek – III.

Duisburgban ott ment el az orrom előtt (a sorompó túlján) a vonat, jól ismertem, jártam „vele” Gelsenkirchenbe, Dinslakenbe (múzeumba, galoppra, ügetőre, schalkézni). S néztem. És a keserves tollfogás egyik dermesztően télies napján firkálgatni kezdtem. Ez a vers állt össze a legnehezebben. A kötetben ennek nyomai is vannak. (Változatok, megjegyzések.) De talán megáll már önmagában is, tessék: Vasút a címe.

*A szívek azon szoktak
megszakadni,
hogy valamit nem tudtak
abbahagyni.*

*És nem is ők nem tudták
– mit tudnak ők –:
csak feljebb kicsit, arrább,
az agyvelők.*

*De akkor, mind e dúló
vad kavarcban,
a szakadás kimúló
hangja harsan.*

*Ó, te áldásra átok
hangjelenség –:
tisztelgő bakter, állók.
Jószerecsét.*

Nekem is kicsordulnak a könnyeim, mint sok kótyagos költőnek, ha visszatér „ama színhelyre”. Ahol ő. Egykor. Firkálgatott valamit. Nálam még csak (bő) hét éve pedig az egésznek.

Hogy a Madárzsokében a Clyde Istennő honnét van? Volt egy ilyen nevű ló, Clyde Goddess. Debütánsként ismertem meg, ez azt jelenti, hogy abban a futamban indult életében először versenyen. Mármint Under the Rules, tehát az angliai Jockey Club szabályai „alá” tartozó futamban. Nem volt esélyes. Jelentős pénzt vesztettem így (favoritok egyikét fogadva) azon a futamon (Londonban, nem messze a Harrods áruházától és a lovasság hatalmas kaszárnyájától, egy hangulatos kis irodán). Nehéz, emlékezetes is ilyenkor a nap további része. Sosem tartoztam, nem is tartozhattam azok közé, akik „rádobnak egy összeget” arra a napra, hétre, időre, aztán vesszen, mert veszhet. Nálam egy penny, egy pfennig, egy groschen sem veszhetett volna soha. (Vesztett.) Nos, jó háromnegyed év múlva Clyde Goddess, győzelme és több tavaszi veresége után, megint „ment”. És visszahozta a pénzemet. Szintén nem volt favorit, de én bíztam benne, a vers miatt is, és nyert.

Még egy vers

Szintén a ló-téma, bár nem Rajna-Vesztfáliában íródott. Egy versenyszínhelyen (Haydock volt az, ha jól emlékszem, Közép-Anglia) a szokék között nagy nyugtalankodás támadt az aznapi második futam előtt. A versenybizottság és a lovasok kis megbízottai csoportja végigment a pálya tribün-felőli részén (történetesen ott), aztán nekiláttak. Munkásokat hívtak oda, ástak, valamit kiemeltek. A versenyt aznapra lefűjták. Egy Kizmet (Végzet) nevű lóra fogadtam már, pénzemet visszakaptam. Sosem derül ki, mit hozott volna a végzet, ne találgassunk.

Írtam ellenben a Halottaimhoz című verset, vele zárom ezúttali írásom, íme:

Mit görget-pörget még belőletek,
mi úgy forog, hogy folyvást helyben áll?
Hogy a folyó még kétszer egy lehet,
örök esély szítál partjainál.

Roggyan itt-ott a gyepek, olykor kiásnak
egy parlagkövet, egy lókoponyát.
Kibukkanunk egyszer lassú talánynak;
ne találgassuk addig, még min át.

Hát igen. Mik jönnek még. Ködös a téli nap, Totyi madaram (egyetlen verebem, egyetlen madarunk ma itt) kezemre száll, érzékeli a ránk nehező külső világot, alig látszik a Duna, a faszor. Ilyen közel az írógéphez nem merészkedett ő még. Hogy gépelő kezem bütykére. Nem is örülök ennek, szerencsére hamar áttelepszik máshová. A Clyde – egyébként – folyó, tényleg, és pedig skóciai (Glasgow etc.). Bár a lovak elködösültek összképükkel, néha fogadok még (nem lenne szabad, ha félszívvvel már, vagyis ha nincs meg az a „szikra”), a velük kapcsolatos dolgokat néha még „titokzatosnak” érzem. Így ezt az egész kérdéskört is, melynek világát, vidékeit egy kicsit be-, inkább körbejárhattuk most. S ennyi lett; holott igen tömör s rövid közlésekből.

(2000 nov./dec. fordulóján)

Vasadi Péter

A város kapui előtt

türtözteté magát az ég s hagyja
alatta trappban elvonuljanak a
masírozók s a lompos tömeg
merev, magas, gőgös, komor
tribünök hidegében, a vörös
lobogásnak egyszerre ujjongva
és hazudva, míg mások tétován
keresgélnek forintot, félzsömlét
üvegálja sört s térden csúsznak
hímzett, naív Máriák segedelmé-
ért könyörögve jobbsorsért száz-
ezren, megszokva, hogy idegen
légiók rojtos címere, pajzsokon
oroszlánysörény, véresélű szablya
s hatalmasok vaddisznófeje
mindig fölöttük imbolyog;
de lesz idő, mikor a könnyezők
előre szólíttatnak s a szelíd
Bárány
hiúz-szeme megállítja az ember-
áradást: nem kell többé senkinek
vonulnia, s nem is lesz hová el-
futnia; megég minden esély tűzön
s esélytelenség is, amit a boldogok
fehér ingként viseltek; nincs többé
„bár ne tettem volna” s „bár tet-
tem volna” sincs; nincs „adjatok
még” s nincs „ne adjatok neki”;
a világ zárja kattan; az ég egy
csőtörés lesz, utána fényözön

Az idő, mint egy óriás kapu

Mindnyájan *A város kapui előtt* állunk. Mög köletik hóni, mondta nemrég Mihály bátyám, aki nem is sejtette, hogy az öcsém – évszám szerint –, de ami ennél fontosabb, hogy a Babitsék Mihályát idézte. Hát ezért igyekszünk mind a város, a mennyei Jeruzsálem felé, amelybe Szent János evangelista bepillantott, s ott csodát és szörnyűségeket egyaránt látott. Ez a súlyos ég, dicsőségtől s ítélettől terhesen türtözteté magát, ahogy lenéz a földre. Nem szól bele, hagyja a vasarcú hadak szüntelen masírozását. Valahol mindig vonulnak, dörögnek, fenekednek a hadtestek, mutogatják magukat az ellenségnek nagy peckesen, de voltaképpen a végtelenül nyugodt, apatikus, alig moccanó halálnak. Meg hurrázik a lompos tömeg a tribünök előtt. A tegnapi – holnap? – hatalom, mely merev, magas, gőgös, komor, akár a tribünje, kegyesen integetve fogadja a hódolatot; hülye, elhitte, hogy nem félik, hanem szeretik, akiket kivezényelt. Egyetlen nagy, vörös lobogás volt a tér, a tömeg ujjongott és zászlót lengetve hazudott. S kissé odébb, a liget bokrai közt a leplezett nyomor kotorászott félzsömlé s üvegálja sör után.

De mindig van egy másfajta vonulás is. Az útpadkára szorítottak, a kicsik, a féllábúak, a kisemmitettek, ahogy a betegek ünnepén Máriapócsan – szó szerint – térden csúsznak a fölvert porban, füzért morzsolnak, énekelnek, imádkoznak, gajdolnak, lihegnek, hörögnek is vonszolódva s taszigálva egymást a Máriás zászlók alatt, melyek időnként közékük buknak. Nem így a fejük fölött vigyázva tartott címerek, pajzsok, – esetleg kopasz – vaddisznófejekkel a képeken, a táblákon. Ezek a vonulók próbálják meg igazán az ég türelmét. Ám egyszer elfogy ez is. Lássék bár nemlétezőnek vagy végtelennek. Nem az, s nem ez. Nem tudjuk, milyen. A Bárány állítja majd meg az ide-odavonulást. Akinek – igen, akinek – mindentudó hiúz-szeme van, de ő maga szelíd. A könnyezőket előre szólítja. Többé se vonulnia, se futnia nem kell, s nem is lehet senkinek. Ítélet lesz, kell lennie, mert túlsordul a gazság minden mértéken, és a jóakaratók folyton vereséget szenvednek. Egyszer, az utolsó pillanatban – ha volt első, lesz utolsó is – ők kelnek föl elhulltukból, megelőzve minden bukottat, s megdőbbsen néznek körül: uramisten, mi történik itt?

Nagy lángon lobogva égnek el az esélyek, s az esélytelenségek. Nincs többé más, csak lelkipurdalás, hogy jaj, mit tettem? mit nem tettem? s miért? miért? s kinek? s ki volt az, akinek nem? Nincs többé jótékonykodás, se tiltás. Az idő, mint egy óriás kapu, becsukódik. Kattan a zárja (egészen kis zárja van). S jön a víz tüzet oltani, s helyet csinál romok között a végső Világosságnak.

Lator László

A kezdet

Mostantól már csak a szeszélyes álom
mintáiban fogunk rájuk találni:
elvonultak a cserepes lapályon
a háború utolsó katonái.
A – már úgy tetszik – eltúlozva festett
szinpadias díszletek szétdobálva,
a sárga, zöld, a terepszínű testek
elhelyezkednek a tisztább halálba.

Híznak az erjedés bölcs vegytanába
vetett, felajzott létek vad zugokban.
A megfülledt, csípős, fekete trágya
füstölög, már-már sötét lánggra lobban.
Sűrű levében a tavalyi szalma:
a maró lúgot ronthatatlan állja
vörheny csigolyák közt okker huzallal
épült másolhatatlan statikája.

Az útfélen a gödrökben a téli
szemét fehér szakállt eresztve rothad.
A Kálvária utca jegenyéi
megint valószínűtlenül ragyognak.
Kijjebb, hol már a város falu félig,
jámbor dicsfényül odakanyarítva
a roskadt háztetők fölé, fehérlik
az ultramarin ég egy ujjnyi csíkja.

Ragyafoltos házakban tiszta szappan-
illat nyirkos dohszaggal keveredve.
A Gödörben harsog javíthatatlan
borisszák rekedt, bikanyakú kedve.
De az idők recsegő hordalékán
keresztül a hűdéses renyhességből
a kékszívű fehér acetilénláng
váratlanul a horpadt ég felé tör.

Verejtékes, borostás Krisztus-arcok
nehéz házi szeszek tűzében égnek.
Gyűrött papírra hevenyészve rajzolt
jövendők, tervek, érvek, ellenérvek.
Száraz szelekben só marja a száját.
Emészti egymást kétely és reménység.
A gondolat már majdnem megtalálja,
a mozdulat már-már megüli fészkrét.

A töltésen túl a gizgazos ártér
görcs fűzfái közt káprázik a hőség.
Derül, sötétül, változik a háttér,
kiválik az egyetlen lehetőség.
Az aluvót nehéz álom csigázza,
törődötten ébred, s az élehetetlen
szerelem szép lenvászón-lobogása
elenyészik a vándorló egekben.

Szép lenvászón lobogás

Ezt a verset 1976-ban írtam. Nem valamilyen megnevezhető, jól körülrajzolható élmény indította el. Talán három-négy év, de azt is mondhatnám, hogy egy fél élet tapasztalatanyaga van benne. A drámaian változó korról változó lelkiállapot, egy külső és belső történet leírása. Kezdem a külsővel: a körülmények csodás összejátszásának hála, egy kurta otthoni, kárpátaljai, ugoicsai közjáték

után, a breszt-litovszki fogolytáborból 1945 karácsonyeste érkeztem Makóra. Nem egy éppen csak az imént nagykorúvá lett fiú teherbírására méretezett élménytömeggel. Sokáig álmodtam még a háborúval. A negyvenes években írott verseim lidérces képsorait nem a képzelet festette. Nagypaládnál, Kishódosnál szöktem át Magyarországra (a szülőföldem akkor már a Szovjetunióhoz tartozott), évekig álmodtam ezt is. Három hét kellett hozzá, hogy a keleti határtól Makóra érjek, egy-egy véletlen vonatra három-négy napot is várni kellett, Tótkomlóstól már csak gyalog mehettem. Ez van az első versszak valóságos elemekből csinált képe mögött. Bármerre néztem, még ott voltak a háború üszkös nyomai, már gazdátlanul kallódó tárgyai, de lassan kezdtek elveszíteni valóságosságukat. Az eldobált fegyverek, rohamsisakok, rozsdásodó géproncsok, bedöglött bombák kiszakadtak korábbi összefüggéseikből, akár jámbor színházi kellékek is nézhetné őket az ember. A megsebzett természet kezdte bekebelezni, megemészteni a háború hordalékát. Félig-meddig helyreállt a rend, a rendetlen pusztulás helyét elfoglalta a *tisztább halál*.

A második strófa az előbbi utolsó sorát folytatja, átveszi annak áramát, de képei messzebbre valók. A *vad zugok* (a tenyészet, a születés fészkei) gyerekkoromban rögződtek emlékezetembe. Kiskorom talán legfontosabb, némi túlzással akár azt is mondhatnám, világszemléletemet meghatározó színtere egy óriási kert volt. Több versem is ebben az akkor titokzatosnak, sokféle jelentéssel zsúfoltnak érzett kisvilágban gyökerezik, három a címével is közvetlenül kötődik a *kerthez*. Azt hiszem, ott nyűgözött le először a szemem előtt, karnyújtásnyira zajló szakadatlan teremtés, az embernél hatalmasabb, de vele mégis egynemű létezés. Órák hosszat elkuporogtam a bokrok, bozótosok nyirkos, földszagú, növényzagú zöld homályában. Alighanem már akkor megsejtettem valamit az egyidejű pusztulás és teremtődés *bölcs vegytanából*. Ez a szókapcsolat, akár csak az előbbi sorban a *tisztább halál*, persze utólag kerül a képbe, s ha csak egy pillanatra is, az absztrakció felé fordítja a látványt. (A vers, gondolom, éppoly kevésbé bírja el az egymásra halmozott képeket, mint a vegytiszta fogalmiságot.) Gyerekkori emlékem a *megfülledt, csípős, fekete trágya* is, minden falusi kölyöknek ismerős kép ez. Nálunk, Tiszasásváron, első otthonomban, a *baromudvarban*, az istálló (az ól) mögött volt a trágyadomb, oda talicskázták a *ganét*, ott érett, hogy majd kihordják a földekre. A trágyadomb szaga vonzott is, taszított is, valami jóleső, gyönyörűséggel elegy undort keltett bennem. A trágyadomb nagy, téglalapforma gödörben volt, a trágya halmjai körül télen sötét jéggé fagyó, majdnem fekete trágyalé. A *tavalyi szalma* sötét okkerszínűre pácolódott benne, a világosabb csigolyák közt jól látszottak a szalmaszál szívós, világosabb rostjai. A *másolható statika* természetesen jóval később társult a látványhoz. Úgy emlékszem, az *Élet és Tudomány*-ban olvastam, akkoriban, mikor a verset írtam, hogy a legkorszerűbb technika sem tud versengeni a természettel: nem lehet olyan felhőkarcolót építeni, amely arányaiban megközelíti a búzaszáléit, a magasságához, átmérőjéhez képest képtelenül nagy terhet, a kalászt tartó szalma szívós szilárdságát. Ez is fogalmi eleme a versnek, nemcsak azért van ott, hogy a képsornak váza, tartószerkezete legyen, hanem azért is, hogy fékezze a túlságos líraiságot, mert a század második felére már meglehetősen elteltünk vele. Meg azért is, hogy legalább jelezze: a költészet, ha csak ennyire is, tudomásul veszi, hogy a természettudományok közegeiben él.

A harmadik strófa anyagát már leginkább makói emlékeimből vehettem, bár hát akárhol láthat ilyet az ember. A *fehér szakállt eresztő téli szemét* pusztá látvány, mégis futólag oda kellene gondolni mögé a háború bomló, csírákat indító hulladékát. Ahogy egy darab valóság a *Kálvária utca* is, az a széles, egyenes, hosszú, jegenyék szegélyezte mezővárosi út, a katolikus temető mellett vezet kifelé, a Vásárhelyi útra, sokat jártam arra, az víz Újváros felé, a Megyekertbe, abban a nagy gyümölcsfa-kertészetben dolgoztam gimnazista koromban, hetven deka zsírban lesütött hús volt a napszám, mert már megugrott az infláció. Ezt persze csak én gondolhatom oda az amúgy is erősen megvilágított, de ettől a háttértől még világosabb kép mögé. Egyébként a *jámbor dicsfény* szándékosan naív áhítatával (*odakanyarítva*) folytatja, nagyobb térbe állítja (legalábbis így szerettem volna) a jegenyés képet. Az *ultramarin ég* (azt hiszem, ez a majdnem-szakszó is azért került a versbe, amiért az *okker huzal* vagy a *statika*, különben a nyári, koranyári ég csakugyan ultramarin kék, gyerekkoromban festőnek készültem, ha máshonnan nem tudnám, onnan tudom) világosabb csíkja a hátulról megvilágított háztetők körül ismert fénytani jelenség, nemcsak a gyakorlatból vagy festőmesteremtől tudom, fizikából is tanultam. Csak utólag vettem észre, mert bármennyire csináljuk is a verset, azért az magát is alakítja, hogy a negyedik versszakban változik a látószög, a vers az emberi világ felé fordul. Makón, még az uriasabb utcákban is, sok a vályog vagy félig vályog ház. A háború alatt nemigen meszelték-festették, hámladoztak a könnyen vizesedő vályogfalak. A nedves pincék vasrácsos ablakából hűvösen megcsapta az embert a dohszag. De a módos kisvárosban a háborús időkben is volt (talán háznál főzött) mosószappan, a nyitott ablakon ki-kicsapott jó szaga. Átrajzolatlan valóságdarab a *Gödör* is. Kedvelt kocsmája volt a duhaj kedvű makóiaknak, az alagsorban volt, onnan a neve. A következő, különféle látványelemekből összerakott, metaforikus képsornak, mondhatni, mondanivalója van, ilyen bizakodva néztem, néztünk a világba, minden csupa ígéret és lehetőség volt. A régtől olyan eleven város a visszanyert békében merő egy szellemi izgalom, heveny és tartós lázak fűtötték, irodalom, zene, művészet, politika. A *Krisztus-arcok* nem szorul magyarázatra. Még éltek a város művelt, mindenre fogékony öregei, Móra Ferenc, Juhász Gyula egykori barátai, a kölyök József Attila pártfogói, jöttek a náluk fiatalabbak, egyikük-másikuk lobogó pártszendélyvel, mi, diákok is szervekedtünk, izgatott vitákban, veszekedésben, egyetértve és marakodva készültünk a világot megváltani. Az öregek komolyan vettek bennünket, nekik köszönhetjük, hogy a vármegyeháza dísztermében mindig telt ház volt irodalmi estjeinken. Szóval egy ideig érthetőnek és büntelennek látszott a világ. Az utolsó előtti strófa második felében megint fordul a vers, másféle közegbe csúszik át, alig-alig kimondva ugyan, de az elmaradt megváltásról beszél. Pontosabban: azt az ingatag egyensúlyt próbálja érzékeltetni, amely bármelyik pillanatban megbillenhet. Egy 1953-as versemben hasonló képet használtam:

*Micsoda vágy feszült a megszakadt,
a félúton megalvadt mozdulatban!*

Bár a versbeli történet íve itt megtörik, a versnek itt van a szerkezeti, technikai csúcspontja. Vagy legalábbis itt kellene lennie. Az egyetlen tárgynak futó párhuzamos mondatok után, úgy képzelem, egy pillanatra megáll a vers. Az utolsó szakaszban megváltozik az irama, anyagának természete. A fogalmi elemekkel átszőtt-összetartott, de lényegükben természetelvű képek bizonytalan félálomvilágba tűnnek át. Az első két sor marosparti tája ugyan valóságos színpada ifjúkoromnak, ott mászkáltunk kora tavasztól késő ősziig osztálytársaimmal, okos fiúkkal, édes lányokkal, de a *káprázik a hőség*, bár hát éppen mondhatnám látványának azt is, mégiscsak megbontja a szilárd körvonalakat. Ez már lázálom, hallucináció. Ezért is van, utólag úgy gondolom, hogy a kezdettől ingatag metrum, a vele feleselő hangsúlyok miatt is, érezhetően fellazul, nem igazodik semmilyen mintához. Ebben az elmosódott féleszmélet-közegben formálódik meg a versnek nemcsak tartalmi, hanem szerkezeti szempontból is legfontosabb sora, a *kiválik az egyetlen lehetőség*. Ugyanezt jó tíz évvel korábban is megpróbáltam megfogalmazni:

*Mily akarat, hányféle kényszer,
az eleve-elrendeléssel,
konok képlettel mily szerencse*

*tusakodott, hogy megteremtse
zűrzavarából annyi oknak-
véletlennek a rám szabottat?
Hány lehetőség, mennyi forma
zuhog egymásba, hogy kiforjja
az egyetlen, melyet a többi
kényszerül magából kilögni,
de vékony héján valamennyi
elvetélt lét át fog derengni!*

Mikor *A kezdetet* írtam, valószínűleg leginkább történelmi, politikai jelentést képzeltem ebbe a mondatba. A háború utáni évek sokféle lehetőséget kínáltak, a kíméletlen kényszer azt a bizonyos egyetlen erőszakolta ránk. De már akkor is belegondoltam egy szűkebb, kortól-történelemtől független, csakis rám vonatkozó, vagy ha úgy tetszik, tágabb, mert az emberi egzisztenciára általában érvényes jelentést is. Elvben az ember sorsának minden pillanata számtalan lehető folytatást foglal magában. Ha egy helyzetben ezt s nem azt teszem, ha valamilyen véletlen körülmény, ilyen vagy olyan determináció erre vagy arra löki a kifejeletet, így vagy amúgy alakul a sorsom. A szabad választásnál akkoriban, érthetően, nagyobb erőnek éreztem az inkább rossz, mint jótékony determinációt. Egy 1967-es versemben, *Az udvarban* az élőnek rendelt sors se nem jó, se nem rossz, egyszerűen csak rendelés:

*A cserepes, sajjó kéreg alatt
formátlan fűrtös létek rajzanak,
még névtelen, még el nem különült
sejtek, csírák bolyongják be az űrt,
milliók közt keresik azt az egy
formát, amely nekik rendeltetett.*

Voltak aztán életemnek olyan pillanatai, amikor a *kiválik az egyetlen lehetőségnek* egy lappangó harmadik jelentése erősödött fel. Jelentheti az erkölcsi alapelvekhez igazodó, jó lelkiismerettel választható magatartást, cselekvést vagy nem cselekvést.

Nem tudok számot adni róla, hogy miért került a vers végére a négy zárósor. Nem következik az előzményekből, akár úgy is gondolhatnám, hogy leszakad a következetesen szerkesztett egésztől. Mert hogy kerül ide egy váratlanul felhangzó szerelmes szólam? (Csakugyan egy diákkori szerelmem emléke üt át rajta.) Úgy emlékszem, de lehet, hogy ez utólagos belemagyarázás, *az élhettelem szerelem szép lenvászón-lobogásának* valami általánosabb, teljesebb értelmet szerettem volna adni, talán az édes, fájdalmas mulandóság szinte ujjal tapintható féljelképének szántam.

Lászlóffy Aladár

A végtelen készenlét

*Fellobbanni egy gyufaszálban,
kráternyi emlékművet hagyván.
Alázattal a falhoz állva
túltenni minden szorgos hangyán.*

*Mindenki tunguz-meteorok
indul egy belső program mentén.
Jánosvitézként rózsát hordasz
vagy érdemrendeket a mentén?*

*Valaki aggódó hazádként,
anya ki árván hagyott régen,
Iluska dícséretként, vádként
utánad néz egy faluvégen.*

*Épp visznek malenkij robotra,
deportált vonat vár a rámpán,
ne halogasd hát más napokra,
hogy mikor kezdődjék a kánkán.*

*Mit megtehetnél ott, hiányzik
ahol most szakadnak a partok.
Álmomban eltűnt énem fázik,
de kiskabátban hazatartok.*

*Megjött! – mondhatják majd legyintve.
Roncs lett. Pár napja maradt hátra!
... Bár álmainkban sorakozzunk
egy régen elhagyott határra.*

*Bár álmainkban sorakozzunk
még egyszer. Az is lehet érték.
Névtelen parancsokat hordunk.
Áldozatunkat sose kérték.*

*Gondoljatok az ámulatra,
amellyel mégis fogadnának,
hogyha elesünk este hatra,
és másnap mégis jönni látnak.*

A pokolban is egy malomban őrlünk

Doktor úr, nem tudok menni! – sóhajtott az egyszerű székely. De hiszen a rendelőbe is lám eljött valahogy. Hát jönni tudok, csak menni nem!... Miről szól ez a költemény? Lehet, azt a látomást kellett volna megírnom, melyet most a „gondolta a fene” féle értelmezéseket kiszorítandó előlegezek meg, s a versikét adni elő magyarázó szöveggé.

Álmomban ugyanis, mint a valóságos múltban annyiszor, sikerült az ostromlók orrára csukni, utolsó percben a várkaput. Ők kinnrekedtek, mi persze beszorultunk, de idebent az eddigi dolgok folytatásaként, kezdetét vehette egy egész más Magyarország története, melyben nem esik el Eger, Drégely, Temesvárt nem adják fel szabad elvonulás reményében sem. Ilyen álmokban időnként nem esnek egymásnak, akik el akarják emésztetni a Hunyadi-fiúkat, Dobót, Kátayt. Időnként számon szabad tartani Bocskay, Bethlen, a Báthoriak és Rákócziak bűneit és tévedéseit is, nem semlegesíti őket az erény s az érdem együttesének faramuci matematikája sem; s megvitatható Kossuth és Tisza Pista ellentmondásos személyisége; így elkerülhető az olyan örvény, csapda, tükörlabirintus-tünemény, hogy mikor az álom és való, a kinti s a bent, mint sziget után a folyó két egymást ellenőrző ága egyesül, újra találkozik, kiderüljön, hogy csak körbenjártunk, hogy ugyanott vagyunk.

Mivel hogy időnként bennszorul, ami kinti, és kinnreked, ami bennvaló; az afféle bizony ezzel is jár. Hajnal a várkapuban. Hajnal a nagy-nagy malom előtt, a pokolban. Ide fut be a vén cigánynak naponta a posta, az utasításokkal, hogy amit rákentek a századok, azt mi oldja le, s mi a teendő a vármegyeházra felszálló pávák dolgában. Nagyjából hogy: húzd... de mégse... A Montblanc csúcán a jég máma már nem szakad tovább. Hol vannak a gepidák, a gótok, a hunok, a longobárdok. Kedvenc rákérdező-játékunk kipróbált végeredménye mindig azzal a hízelgéssel zárul, hogy bezzeg mi itt vagyunk még. A sok „mille” úgy szálldos tudatunk körül, mint a pille. Egyesek folyton el akarnak velünk felejtetni fontos dolgokat, mások pedig valóságos vértódulássá fokozzák a bizonyos érzékenységeink és hiányérzeteink pótlására bevezetett praktikákat. Kűszködünk, egyszóval. Így vágta ki magát a csempész tűzkő-árus is a háború utáni infláció idején, mikor valami rendőrféle rákérdezett a félhanqos hadarásra: tűzkő-tűzkő-tűzkő-tűzkő-tű – –

Mutass nekem egy öntudatánál tartott népet, nemzetet, magyarságot, románságot, lengyelséget s megmondom, ki vonul be a Schengenekbe, Uniókba és hogy vajon hatyút zabálni vagy gazdagítani azt, ami elkészült Európából, a világból.

Bennszorultunk, jól van. De szándékban, tervben megvédelmezhető anyanyelvi kultúrával, egyetemekkel, Teleki-tékákkal és Pannonhalmákkal, Mátyás-szobrokkal és sokértelmű jelképpé szubtilizált kenyérmezőkkel. A kiművelt emberfőkbe felszippantott és beleöntött programok tovább működnek, buzognak, alkalmazkodnak és elágaznak ugyanazon jövő felé, tatárjárások, törökvilágok és Trianonok szünetei, megszakításai után is: a kiútkeresés és a megmaradás torkolata irányába, ahol majd meg kell jelennie valami múltán, valami végén. Mint helyzetjelentésnek: megy a juhász... és rákérdezésnek: ej mi a kő?... Fő hogy végesvégig készenlétben álljunk. Akkor is, ha a bevetés legtöbbször elmarad. Ugyanis jönni tudunk. Csak menni nem.

Csiki László

Versem és valósága

1.

Őszintén szólva, nem emlékszem, melyik verset mikor, „miből”, miért írtam. Mi több, nem is tartom fontosnak, hogy „valóság alapjukat” kutassam. Sőt, nem emlékezni szeretnék az illető alkalmakra, hanem felejtetni azokat. Olyannyira, hogy régebbi verseimet sem olvasom újra, nem hogy kiváltó okukat idézném. Néhányról azért tudom, mihez kötődik, vagy milyen célt véltem elérni vele. Ezek a versek többnyire jelentéktelenek és mulékonyak. Meglehet, persze, hogy az összes többi is az. Az viszont igaz, hogy mindenik „alkalmi”. Némi fennköltséggel szólva: abból az alkalomból íródtak, hogy élek.

Valahogy úgy kellene történnie a műveletnek, hogy az ember kirúgja maga alól a sámlit (a valóságot), és csüggve marad a vers hurkán, teljes személyében és végérvényesen. Ilyen elszánásra és a gyakorlat okozta elélezésre azonban ritkán szánja el magát valaki, s a dolog hitelét már az is rontja, hogy életben marad utána, holott nem kellene.

Miindehhez nem társul az a tévképzet, hogy az örökkévalóságnak szántam volna a verseket. Ellenkezőleg, visszagondolva, úgy vélem, túlságosan is kötődnek korukhoz és helyzetükhöz, és a virtuális utókor egyszerűen nem fogja érteni őket, minthogy nem lesz elég adata, információja, hacsak nem kezd történelmi bújázkodásba, amit kötve hiszek. A versbe foglalt „életérzést” (ifjú koromban ennek vagy „közérzetnek” nevezték, amiről a líra hírt adott) amúgy sem érzékelheti. Azt a bőrön és a zsigerekben kell érezni, és nem vagyunk egymással behelyettesíthetők.

Meg aztán, a költészet, természetéből fakadóan „meghamisítja” a valóságot, és éppen ettől az, ami. Mintegy önállóan létezik a világban, de általam és mások által szólal meg, mi meg igencsak kétséges lények vagyunk. Válogat a valóság elemek közül, és rendszerez a maga módján. A valóságban viszont nincs rendszer – vagy egyelőre nem látjuk át, ehelyett ádázul gyártjuk a rendszerelméleteket –, és mindmáig csak a valóságról való benyomásainkat, netán képzeiteinket tudtuk leírni, nem magát a valóságot.

Belátom, ez meglehetősen romantikus, vagy keresztényi elképzelés.

A tetejébe az én élményeim még a magyarországi magyar, nemhogy egy mástáji olvasó számára is távoliak, sőt periférikusak – földrajzilag is. Életműnek nevezhető verseim, prózáim egy – és nem is kis – részét Erdélyben írtam, az ottani valóságra reagáltam óhatatlanul. Az itteni, mi több a majdani olvasónak (ha lesz) egyszerűen nincs viszonyítási alapja ahhoz, hogy a versek valóságosságát megítélhesse.

Megjegyzem, erre semmi szükség nincs. Az olvasó verseket olvas, ha olvas, és nem valóságot. Azt éli; ki-ki a maga módján, helyén. És, bármily fájó illúzióvesztés is, be kell látnunk: nekünk, költőknek, nincs módunk segíteni rajta. Néhányunk azért megpróbálja; legtöbbször lemondott erről, a köznapi dolgokat szaporítja, a kisszerűséget utánozza, valóságosnak, vagy a valóság „tükrének” véelve, amit létrehoz. Ez az igazi illúzió!

Ennyit megtanultunk az elmúlt évezredben. Jómagam azért írok egyre kevesebb verset, és egyre bizonytalanabban, mert bánatosan elfogadtam, hogy a közeleli líra manapság lehetetlen, noha azon nőtem fel és arra vágytam; a magam személyét viszont nem tartom annyira fontosnak, hogy azzal traktáljak másokat, bármily szép rímekkel is.

Mindennek ellenére, néha verseket írok. Amolyan belső indíttatásból, mondhatni. Mintha diktálná valaki. Időnként hinni merem még, hogy mégiscsak valami fensőbbrendűvel, egy másik világgal kommunikálok olyankor – és nem az olvasóval. Hanem azzal a régióval, amellyel a /nem/olvasó is napi kapcsolatban van, habár ezt ritkán ismeri fel. De attól még nem rosszabb nálam.

Ez meglehetősen misztikusan hangzik. Néha azonban még azt is remélem, hogy szüksége van az ember megjelenése előtti anyagi, ösztönös állapotába visszahulló világnak (azaz nekem és a hozzám hasonló nem-olvasóknak) valamiféle misztikumra. Ez azonban csupán a vers „indíttatására” és nem magára a versre érvényes megállapítás. Magyarán: jobban szeretem a versírást, bármennyire gyötrelmes és munkáigényes legyen, mint magát a verset, melyet létrehozok.

Ez a kulcsszó: létre hoz. Kihozni a semmiből az életbe. Létezni kezd valami, ami addig még nem volt. Olyan amilyen. Az emberek is olyanok amilyenek. Ama életben aztán lehetséges, hogy ügyet sem vetnek rá, akárcsak az egyes személyekre, akik pedig a maguk számára a legfontosabbak, jelentékenyek, és persze önzők, mint minden létező, olyannyira, hogy mások figyelmét is megkínázzák.

Innen eredhet, hogy máig nincs kialakult vers-stílusom. Ilyen-olyan-amolyan módszerekkel, formákkal próbálkozom (kísérletezem?), ámde nem holmi esztétikai megfontolásból, még kevésbé irodalmi divatokat követve, noha a hatásuk alól nem vonhatom ki magamat. Hanem mert idomulni akarok ahhoz a mindig változó képzeletbeli alakhoz, amelyben ugyanakkor rejtezem is. Valamelyik változat netán kvadrál majd az igazival, ama lélekből lelkedzettel. Közelebb kerül hozzá. Nem tudom, mi az, csak érzem. Versírás közben, a saját munkámban: érzem, már-már testileg. Végül is, kézműves vagyok. Nem-létező alkatrészeket szerelek össze.

Az említett rejtezkedés persze a legteljesebb magamutogatás. Ha másért nem, mert közreadom a verseket, és olyasmiket mondok el bennük, amit legbensőségesebb barátainknak, a szeretteimnek sem vallanék be. Bizony: „Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek”.

Ez az a pont, ahol nem értem a verset, de még a versírás műveletét sem. Miért tárulkozik ki valaki, aki még csak nem is a „közt” célozta meg, és hatni sem remél rá; miért osztja meg mégis a legmélyebb (értsd: leginkább rejtett) gondolatait, érzéseit, perverzióit is „mindenkivel”? Őrült ellentmondás van ebben az élveboncolásban: a teljes emberi szervezetet felbontva, kitárva, azaz levegőre juttatva az élet alapfeltételét semmisítjük meg, a zártságát, a tökélyét. Nem működhet az élő szervezet nyilvánosan. A költészet pedig nyilvános. Még akkor is, ha a kutya sem olvassa. A közreadó szándéka visszahat rá, és mintegy megsemmisíti. Miért vállalja mégis?

Nem találom a magyarázatot. Találghatok, hogy a szellemi fensőbbiséggel való kapcsolata oly magabiztossá teszi a hasfelmetszőt, hogy a haláltól se fél. Ez azonban, a vállalás lehetetlenségén túl, végső soron az olvasók lebecsülését jelentené, akik eszerint nincsenek efféle kapcsolatban az istenséggel. Márpedig – bevallva, bevallatlanul – a költő azok figyelmét, sőt becsülését kívánja kivívni, akiket ily módon lebecsül.

Lehet azonban, hogy pusztán, ám teremtő felelőtlenségről van szó. Amit költőink gyakran összetévesztenek a szabadsággal. Mondom, mondok, bele a vakvilágba, úgyse érti, hiszi senki. Legfennebb azt mondja rá: ó, ez csak művészet. Vagyis, hogy nem valóság, mi több, köze sincs ahhoz. Teremtés, de céltalan.

Ha a költő így hiszi, így „viselkedik”, és elfogadja az olvasói véleményt: önmagát becsüli le. Mit mondjak, legtöbbször büntudattal él.

Aki pedig mégsem, az vagy zseni vagy dilettáns. Bizonyítéknak, úgy vélem, ez elég, noha kézzel nem fogható.

A többi néma csend.

2.

Az eddig elmondottakhoz képest nyilván következetlenül, de mégis körbeírom az egyik (sőt, két) versemet. Nem másért, de ez is a ritka esélyek egyike lehet a meditálásra a költészetéről. Arról, amik, de főként amilyenek vagyunk.

Nehezen tudtam választani közülük, hiszen valóban nem nagyon emlékszem keletkezésük körülményeire, de még magukra a versekre sem. Mindig az a legfontosabb, amelyiken éppen dolgozom, mivel éppenséggel a munka fontos számomra.

Emlékszem azért egyre. A Kalota partján horgásztam a fiammal (akkor még élt). Akkor már hat éve idézgetett be a szekuritáta, próbált zsarolni, megfélemlíteni, de ma is azt hiszem, legfőképpen a jelenlétét, felügyeletét akarta érzékeltetni; két vagy három éve emiatt határoztam el, hogy Magyarországra települök, és legalább egy éve állás, közlési lehetőség nélkül éltem, baráti álneveken és segélyekkel.

Innen nézve, ez a *Kísértethajó* című produktum meglehetősen erőtlen, főként az indulathoz, a „valósághoz” képest, mely létrehozta, enyhe képzavarai is abból fakadhatnak: az indulatból és a valóságból.

Szépén süttött a nap, sűrűn kaptak a szélhalak, azt hiszem, az volt az a nap, amikor közel százat fogtunk ki belőlük a fiammal. Egy fűzbokor mellett ültem a meleg parton. És egyszerre eszembe jutott: „Hangtompítót raktak a hatlövetű házra, / apura egy egész irodát...” Van ez tovább is, de hagyjuk.

Mikor már elkészültem a verssel, éreztem, hogy nem igazán szerencsés az indítása. Ennek ellenére, hagytam, ahogy van. Egyrészt, mert mindig is bízom a spontaneitásban (legalább annyira, mint a hosszú munkában), másrészt mert ez volt a „valóság”, és éppen ebben a kissé suta, zavaros formában jelent meg szavakban.

Furcsának tűnt akkor, ott – és ezt érzékelttem, tudatosítottam is –, hogy ilyesmiket fogalmazgatok magamban, miközben süt a nap, és két bokorral odébb a fiam villanó halakat fogdos. Mintha titokban csináltam volna, összeesküdtem volna (magammal, nyilván, főként utóbb, a munka folyamán, amikor rendszerbe próbáltam fogalmazni a szöveget). A fiamnak nem szóltam, mindenesetre.

Máig azt tartom, nem sikerült a vers, és éppen a valóság miatt, mely elfoglalta a szavak, a képek helyét, és olyasféle indulatot vitt be a szövegbe, melyre senki nem kíváncsi, mi több, amit senki sem érthet a kötetekre rúgó magyarázata nélkül, amire versben nyilván nincs mód. Legfőképpen azt a valóságot kellett volna ismernie mindenkinek, amelyben oly hosszú ideig éltünk. Az az indulat pedig nem csak betört a versbe, hanem mintegy ki is tört belőle. Átsuhant rajta, de valahogy nem maradt benne. Valamiképpen a versen kívül létezik ma már. (Cáfolatokat boldogan várok.)

Van egy másik, talán sikerültebb versem, amelyet szintén az indulat mozgatott. De ez mintha nem belső, hanem mintegy külső indulat lett volna, olyannyira, hogy közvetítésében nekem csak annyi szerep jutott, hogy célt adtam neki. Formát adtam neki, mondhatnánk. Mindenesetre, nem az én ügyemről-bajomról volt szó, én csak vállaltam azt, egyfajta közvetítőként. Ez azzal a paradox előnnyel járt, hogy némileg „felülről” tudtam megközelíteni, sőt kezelni. A vers talán éppen arról szól, ahogyan etalállok a mások életéhez, indulatához. Legalább annyira erről, mint amazok életéről. Ily módon azért van benne némi fölény, és ennél fogva humor (netán ironia), minthogy mögöttes, másodlagos célja is van.

Nemcsak a jó próza feltétele az ilyen kettősség, mely önmagán belül is termékeny feszültséget kelt. A vers is élhet ezzel, noha az igazi vers legtöbbször önmagával azonos, és soha se más, soha nem lép ki önköréből.

Itt óhatatlanul szólni kellene a szavakról, a nyelvről. Arról a közegről, amely közvetít, és nem is annyira az olvasó, mint inkább a szellemibb világ felé, melyet nem tapintható, mégis létező képekké alakít, és készen felkínálja a költőnek. Az aztán szabadon összekeverheti, miközben azt hiszi: asszociál, vagy formát bont. Minden forma bennevan a nyelvben, azaz a költészetben, soha nem bírjuk meghaladni.

Az a nyelv a költő valósága. Munkája közben abban él, és csak annyiban ő maga, amennyiben élni, feloldódni tud ebben a csodás közegben. Nem veszélytelen közeg, sokan fuldokolnak, főként ha úszni, túlélni akarnak benne, és nem önfeladónan eggyé válni vele.

Messzire vezetne lelkesült vallomásom az anyanyelvről, nem is folytatom. Írásaim jelentős, már-már szemérmetlenül tetemes része így is a nyelvről szól. Magyarázata ennek, választott szakmám természetén túl nyilván az, hogy az én szülőhelyemen mindig is veszélyben volt a magyar nyelv. Nem úgy a költészet. Hanem a nyelv, mint eszköz, a kommunikáció és a világérzékelés módja. A költészetben a nyelv nem eszköz, hanem maga a költészet. Nem használja az ember, nem vele él, hanem benne.

A most példaként idézett verset azonban már Budapesten, nyugalmasabb íróasztalnál írtam, és élvezettel dolgoztam rajta. Azt is élveztem, hogy némelyeket megsértek vele, mégpedig a legnemesebb szándékukban, a legszebb téveszméik táján. Vélhetőleg innen a bőrömet mentő (ön)íronia.

A '89-es romániai fordulat után sokan indultak el segéllyel erdélyi vidékekre, az általuk „valóságosnak” vélt, ám évtizedeken át mitizált, mindközönségesen azonban rudimentárisnak tartott emberekhez. Utóbbiakat, azt hiszem, a komandói favágókról szerzett élményeim alapján mintáztam, holott versbélileg tulajdonképpen számomra is ürügyek csupán (ami nem szép dolog), hogy a másik versbéli szereplőt, azzal együtt önmagamot a maga „valóságában” kimutassam. A kettő ellentéte nemcsak valóságos, hanem – remélhetően – az esztétikum szintjén is jótékony feszültséget gerjeszt.

A szöveg mértéktartó humora köti össze a két felet: a rászorulókat és a segítézőket, de még a rímeket is. A favágók vaskos líraisága nem a versé, hanem a valóságé, már ahogyan az a versbe bekerülhet, hogy ellentétezzé a messzi földről érkezett, kifinomultabb, ám valóságínséges álláspontot, és végül holmi zsigeri alaptulajdonságban azonosítsa a kettőt.

Van egy másik kedves vonása számomra ennek a versnek: az, hogy mindenki érti. Eddig legalább, valahányszor közönség előtt felolvastam (és ezt többször megtettem, holott nemigen kedvelem az efféle szóbeli találkozókat), úgy reagáltak rá, ahogyan reméltem, sőt kiszámítottam. De csak a szövegre, az akár egyénieskedőnek tűnhető vélekedésekre figyelhetek, és nem a versképző indulatra, a benne történő ellentett mozgásra, azzal együtt arra a negyven évre, mely alatt összeszedtem, kitapasztaltam az anyagot. Nevezhetjük valóságnak. De azért mégiscsak anyag egy vershez.

Mondogatom until: egy jó vers olyan, mint bármely használati tárgy, konyhagép, esetleg mobiltelefon. Az ember használja, de fel sem fogja, mi teszi ezt lehetővé számára, miféle bonyolult szerkezet működik a zárt, formatervezett egység belsejében. A fő, hogy működjék! Ám legyen, lássuk.

3.

Az árdéli fanyűvők

Azoknak ott fenn a felhős erdőn nincs kakaójuk –

*hó-rukk, hó-rukk, hó-rukk!
Azok ott fenn bádögéből rumot reggeliznek,
kedves lelkem, Lisbeth.*

*Azok ott fenn eszerint talán capinás fadöntők.
Maga sose rönkölt?
Azok ott fenn nem is zuhanyoznak reggel, kedvesem,
de lehet, este sem.*

*A szép patak esővíz csak, a kinn mosdó favágók
csizmáján aláfolyt.
Lészára vetett, ködben átvizült gatyák hírelük,
hány még a lélek itt.*

*Szóval ezek olyan válogatatlan hegyi népek,
vékony népi réteg,
retardált az aktuál-szociális pozíciójuk,
tehát hó-rukk, hó-rukk! –*

*vigyen nekik bátran emigránsoktól összespórolt
holland kakaóport,
német narancsot, dán angolszalonnát, belga banánt
lelki segély gyanánt.*

*Én lefogadom, hogy másnap a doktornak eladják,
és az árán hagymát,
babkonzervet vesznek, cigarettát, puliszkalisztet,
kedves lelkem, Lisbeth.*

*Az ózonuk folytán magának ezek a fenyvesek
felette kedvesek,
az ózonlyuk alatt itt fenn viszont sokkal fontosabb,
tömit a hagymaszag.*

*Dobkályhán vaslábásban sercegő szalonna zsírja
a tömjén, a mirha,
pokrócot, deszkafali szex- és szentképet átítat,
mint súlyos áhítat.*

*S ha a barakk priccsén hever velük vendég kedvesük,
s ha majd a hold besüt,
a fadöntők szagos melegben szeretve motoznak,
Lisbeth, óra hosszat! –*

*amíg a facérek végre horkolni kezdenek,
s a kedves kedvesebb,
amíg becélozza őket végtelen magasából
és zuhan a mámor.*

*Reszketve, egymáshoz szorulva várja férfi, asszony,
hogy rájuk szakadjon,
de mint a kinti almafa, madárral minden ágon,
rájuk dől az álom.*

*Alvás közben egymás nyílt szájába lehellnek,
leng a hagymafelleg,
bár a könyv s maga szerint, Lisbeth, ez felette rossz itt,
merthogy széndioxid,*

*és rossz, hogy reggel, mikor a nő a szennyes ingeket
leviszi s integet,
nem mondja búcsúzóul, bár jót tenne lelkileg:
isten volt veled.*

*A fadöntő sem szól neki, hogy vért pisál a óra
múlt Karácsony óta,
s hogy legutóbb otthon az ünnepi hurka sem ízlett,
kedves lelkem, Lisbeth.*

*Bizony, ezek itt fenn cefetül el vannak maradva:
fügétől a hagyma,*

délszaki pálmától a gyertyán, nyomor a gyomortól,
bizony, ez komor kor.

Igen, de itt ezek is húsból vannak, lelkem kedvesem,
bár talán tetvesen,
sorsukat végig kitanulták, hogy miért, mivégre,
mint maga s a férje.

Iskolába való gyereket csinálni a völgybe lejárnak,
többnyire vasárnap,
s épp azt teszik ott, amit én magával idefenn,
bár még csak kedd van, kedvesem.

Bogdán László

Üzenet úszó jégtáblára

Fodor Sándor

*Rekedten szól egy öreg trombita.
Szól, mert van még miről szólnia.
Nem lenne szabad elnémulnia.*

*Eltűnsz majd te is. Eltűnnek veled
almáskertek és régi istenek.
Nem őrzik meg a nevetésedet.*

*Megismételni semmit sem lehet.
Hát trombitálj csak. Mindegy, hogy kinek!
S azt is értik-e? S ki érti meg?*

*Hisz te vagy az az öreg trombita.
Szólsz! Valakinek illik szólania,
korai lenne elnémulnia.*

*Ha rekedten is, mélagórosan,
tartsd ki a hangod, ahogy szél suhan,
oly önfeledten, olyan boldogan.*

2000. július 5.

A személyességről

Először az ajánlást magyaráznám meg.

Hogy miért ajánl valaki valakinek mondjuk verset, legtöbbször másodlagos. És személyes!

Ebben az esetben viszont Fodor Sándor személye valamilyen módon belejátszott a vers írásába. Ezért Vele kell kezdenem. Úgy hozta a sors, hogy tavaly júniusban egymás mellett ültünk Szárhegyen, a kolostor tágas ebédlőjében. (Azután egymással szembe is, a táncrend eleve nem volt meghatározott.) Romániai magyar írók beszélgettek ott, a kánikulában, az erdélyi irodalom gondjairól. Mert az valahogy nem fogy, noha mindég minden korban példásan megoldják őket. Elnéztem Fodor Sándort, ahogy figyel, jegyzet, hozzászól. Okosan szól hozzá akkor is, amikor egyesek türelmetlenül javasolták, hogy a magyar írók testületileg lépjenek ki a román írószövetségből. Elmondta sok nyugdíjas s itt jelen nem is lévő társunk esetében amúgy sem dönthetünk, ráadásul az egésznek már nincs olyasfajta jelentősége, mint lett volna az elmúlt évtizedekben tekintve, hogy az írószövetség egyfelől haldoklik, másfelől átalakulóban van érdekvédelmi szervezetté...

Később hozzászólásomban kitértem a Látó egyik emlékezetes különszámának körkérdésére, Láng Zsoltot idézve – nem volt jelen –: „mit esznek az erdélyi írók?” A parizelről fecsegttem valamit, mire Fodor úr elém csúsztatott egy cetlit, összetéveszthetetlen betűivel, „tehát te ilyen gazdag vagy Lacikám, Neked parizelre is telik?... ” Sőt, mondtam, nádudvarira vagy szegedire, mivel ezeket „kultiválom”...

Már akkor körvonalazódni kezdett bennem ez a vers, később, néhány hét múlva a Szent Anna tónál, a kitaró kánikulában – egyre forróbbak minálunk mostanában a nyarak, bizonyítva, hogy semmi sem olyan mint eddig, minden alakul, változik – láthattam egy öreg trombitást. Arcának ráncai között bújkált a könyörtelen idő, de ő semmivel sem törődve, kitaróan és lelkesen trombitálta a Silencionet.

A papírlap fölé hajló Fodor Sándor arca és az öreg trombitásé egymásra csúszott a képzeletemben.

Akkor írtam le a címet, ami – ti. „üzenet úszó jégtáblára” – Fodor úr évek óta lankadatlan buzgalommal, kitaróan írott rovatának címe *A héftben*. (A 291-ik fragmentumnál tart, ha jól számoltam, ami bizonytalan, hebrencs életünkben maga a *szilárd pont*, ahonnan ugyan nem lehet kifordítani sarkaiból a kisvilágot, de rá lehet látni gondjaira és problémáira, amelyek osztódással szaporodnak és valamiképpen a szegénység körül forognak el...)

A két erős kép: a papírlapra jegyzetgő Fodor Sándor arca és a kitaróan trombitáló öregember képe összemosódott bennem, s akkor mintegy „révületben” leírtam a vers szövegét...

Mit lehet még hozzátenni?

A szeretetről, amit „ihletőim” iránt érzek, szemérmesen hallgatok.

Erről talán amúgy is beszél a vers.

Gömöri György

Beszámoló a keresztény fegyverek fényes és dicsőséges győzelméről az oszmán törökön

1.

*A Kahlenbergről letekintve
látni hogy nincs vesztetni való idő
a Burgtól a Schottentorig
már kő alig kövön csak romra rom
a jezsuiták a Stefanskirche tomyából
éhségtől homályos szemmel kémlelik
a felmentő sisakok fényjelzéseit
A macskákat szőröstül-bőröstül
utóbb már a patkányokat is
Pörög a borsó szorgosak
a török aknászok
már nem sokáig
időnk
homokszemcséssel mérhető*

2.

*karmazsinvörös palota-sátor
hatalmasan lobog a szélben
vértől izamosak az árkok
sikongó lányokat szögez földhöz a handzsár
habos szájú tevék kifordult szemgolyókkal
öklüket rázó janicsárok
„A Prófétára mondom: itt a Király maga!”
hát vágta előre
feje hull a szelíd struccmadámak
kiömlik a porba a mandulatej
s porral elegyül
sörbet füge pálma sok déli gyümölcs*

3.

*„Uram” mondtam „örülök hogy csekély
szolgálatot tehettem Önnek”
de még a kalapjához se nyúlt
ekkora paraszt is csak egy Habsburg lehet
A Nagyvezér ízlését nem dicsérhetem eléggé
c'est vraiment un galant homme
sok szép ajándékkal lepett meg
ha nem is épp önszántából
lelkem Marisenykám
Thököly üzent: tárgyalni kíván
közben se takarmány se prófunt
a szegény lovaknak felkopik az álla
rekkenő hőség a sereget tizedeli a vérhas
lopkodják málháimat
Te Deum ide Te Deum oda
a pénzt amit a pápa nekünk küldött
az osztrákok bezsebelték*

Egy „történelmi” vers elemzése

Gyerekkoromban az u.n. beszéd- és értelemgyakorlatok mellett kedvenc tantárgyaim a történelem és a földrajz voltak. Ez mintegy jelezte, hogy később milyen verseket fogok írni: olyanokat, amelyekben hasznosíthatom e két területről szerzett ismereteimet. Persze vannak teljesen képekből összeálló, saját érzelmeimet és gondolataimat megjelenítő verseim is, de amióta a versírás életformám részévé lett, egyre-másra születnek az idő-tér koordinátán elhelyezett szerep-szövegeim. Így a hajdani *Egyetemi ifjúság* c. lapban (1954-ben vagy 55-ben?) közölt első versem Szenczi Molnár Albert alakját idézte, akit a heidelbergi dúlás idején spanyol zsoldosok megkínáltak, hogy „adja ki a kincseit”. Talán még ennél is korábban, 1954 májusában jelent meg az *Irodalmi újság*-ban „Balassi Krakkóban” című versem, amit azért írhattam meg, mert 19 éves fejjel a Magyar Írószövetség ösztöndíjával sikerült eljutnom a hajdani koronázó városba, s megvolt a kellő helyszínismeretem ahhoz, hogy el tudjak képzelni egy kissé romantikus módon felfogott tizenhatodik századbeli „bujdosást”.

Mindezt bevezetésnek számom a hetvenes évek második felében írt és először a müncheni *Új Látóhatár* 1980/2 számában közölt versemhez, aminek hátterét és egyes utalásait igyekszem a továbbiakban megmagyarázni, bár úgy gondolom, ha egy vers jó, nem baj, ha nem minden sorát értjük pontosan. De azért vágunk csak bele. Már maga a cím későbarokkos hangulatot próbál teremteni: „Beszámoló a keresztény fegyverek fényes és dicsőséges győzelméről az oszmán törökön”. Jóllehet korabeli szövegek is íródtak, vagy íródhattak ilyen cím alatt, ez esetben a szándék világos: egy vagy több történelmi epizód újjáteremtésére teszek kísérletet. A magyar história ismerőinek alighanem azonnal „beugrik” az esemény helye és dátuma: Bécs, 1683. Igen, Bécs sikertelen török ostromáról és Kara Musztafa vereségéről szól a vers, amely három epizódot ragad ki egy eseménysorozatból, kissé a modern filmtechnika alkalmazásával – a képzelet lencséjét ráfókuszolom három jelenetre.

Bécszet a török egyszer már – pár évvel Mohács után – sikertelenül ostrom alá vette. De 1683-ban, nem egész két évtizeddel a szerencsétlen vasvári béke után sokkal közelebb jutott céljához. A lengyelekkel szövetséges császári sereg szinte az utolsó pillanatban mentette fel az ostromlott várost. Magyar szempontból ez nem volt egyértelműen pozitív fejlemény – I. Lipót, ahogy azt mondani szokás, „közutálatnak örvendett” az akkori Magyarország nagyobbik részén nemcsak defenzív törökpolitikája, hanem vad protestánsüldözése és a nemesi jogok megnyirbálása miatt. Igaz ugyan, hogy az 1681 áprilisában megtartott soproni országgyűlés sokat javított a korábban túrhetetlennek érzett helyzeten, de Thököly Imre 1677–83 közötti sikereiért jórészt a lipóti önkényeskedés volt felelős. Bécs bevétele Lipót megalázását jelentette volna, s így, meglehet, nem egy korabeli magyar protestáns vágyálmai közé tartozott, de Thököly, mint a szultán szövetségese, 1681-től megkapta a „kereszténység ellensége” címet, s az igazat megvallva, nem valószínű, hogy örült volna a teljes török győzelemnek. Csak segédcsapatként működött a török mellett Pozsony tájékán, s mennyi hasznot húzott volna Bécs bevételéből? Mint Felső-Magyarország fejedelme, megmaradhatott volna a török vazallusának – de hosszútávon kérdéses, mennyire lett volna ez a kis „ütkezőállam” életképes. Kara Musztafa veresége viszont őt is visszavonulásra készítette és rossz taktikájának következtében 1685-re (amikor a váradi pasa letartóztatta) szinte mindent elvesztett, amit korábban megszerzett.

Bécs török ostroma 1683 júliusától szeptember 12-ig tartott. Versem első része azt az állapotot idézi, amikor a bécsiek már alig bíznak a felmentésben – Stahremberg gróf már alig tudja tartani a falakat, megfogyatkozott védőserege barrikádokat emel Bécs utcáin, készülve a végső rohamra. A városban éhínség dúl, a török aknászok alagutakat fúrnak; azt, hogy ez hol történik, a védők dobra helyezett borsószemek pörgéséből tudják megállapítani. A végső török roham már csak napok, talán órák kérdése: mint a homokórán, „időnk / homokszemecskével mérhető”.

A második részben a Bécs falai körül húzódó török táborban kitört pánikot idézem, azt, amikor a Szobieszki János (Jan Sobieski) király vezette lengyel lovaság lezúdult a hegyről és áttörte a török-tatár sereg védővonalát. Bár a Lotharingiai Károly vezette császáriak is jól harcoltak, a csata sorsát mégis a lengyel lovasroham döntötte el – Kara Musztafa testőrsége egy szálalig elesett, ő maga menekülésre kényszerült (lásd: Varga J. János, *A fogó félhold árnyékában*, Gondolat, 1986, 60 oldal). A versben felsorolt tények többsége (már nem tudom, milyen forrásmunkában olvastam) szó szerint igaz: a Nagyvezér vörös sátra, csakúgy, mint a menekülő janicsárok rémülete, akik már több csatában találkoztak Szobieszkiéval, s akikre maga a név bűvös erővel hatott. Menekülésük előtt a törökök keresztény foglyaik nagyrészt lemezársolták – köztük a Nagyvezér háremhölgyeit is. A második rész utolsó sorában említett „sörbet füge pálma” persze olvasás-reminiscenciákat ébreszthet (természetesen szándékosan), hiszen az ugyancsak török környezetben játszódó „Szondi két apródja”-ból van ide beemelve.

Így jutunk el a harmadik részhez, amelynek szövege Szobieszki János lengyel királynak feleségéhez, a francia születésű Mariszenyához írt leveleiből van összeválogva. A beszélő személy tehát a király, akinek uralkodása fénypontját jelenti a bécsi győzelem – a protokoll szabályai szerint Schwechátnál találkozott a Császárral. Nem szólva arról, hogy a két uralkodó lóhátról értekezett egymással (latinul), Szobieszkiének nem volt módja arra, hogy fiát, Jakabot bemutatassa, mert I. Lipót egyszerűen semmibe vette a király kíséretét. Mi több, még kalapot sem emelt a (nem királyi vérből származó, tehát eleve „alacsonyabbrendűnek” vélt) lengyel királynak, akit ez a jelenet véris sértett. Szobieszki egyébként arra is hajlandó volt, hogy közvetítsen Thököly és a császáriak között, másszóval különbséget tudott tenni a török és szövetségesei között. (Más kérdés, hogy ez a közvetítési kísérlet teljes kudarcot vallott). A vers befejező része, amely a drámát ironiával ellenpontozza, szintén a lengyel király egyik leveléből való – jóllehet Bécs alatt a lengyelek szép hadizsákmányra tettek szert, a pápa által küldött pénzt I. Lipót kincstárnoka egyszerűen eltulajdonította, magyarul: ellopta. (Legalábbis Szobieszki szerint; nem jártam utána, de feltételezem, hogy valóban így történt. A Habsburgoknak lehetnek „objektív” érdemeik Magyarország felszabadításában, de a karlócai béke után eltelt néhány évtizedben több kárt tettek az országban, mint a török az előző húsz évben. És akkor még nem is szóltam II. Rákóczi Ferencről...)

Másszóval a fenti vers, bár nem igyekszik kisebbíteni Bécs felmentésének jelentőségét, megpróbálja más szemzőgből nézni 1683-at, mint a történelemkönyvek többsége. Meglehet, ez az ironikus megközelítés segít áthidalni azt a roppant, 318 évnyi távolságot, ami az események óta eltelt; s ha valaki interpretációmban kuruc szimpátiát vél felfedezni, azt sem ellenzem. Dolgozószobámban ott függ a mélabús tekintetű Thököly Imre korabeli képe – szegény feje még reménytelenebbül volt száműzött török földön, mint híres mostohafia. S ha 1683-ra gondolok, az jut eszembe: a magyar történelemben csak elvétve nyílik választás jó és rossz között – többnyire két rossz közt választhatunk. Kara Musztafa veresége 1683-ban csak a kisebbik rosszt jelentette Magyarországnak.

Tőzsér Árpád

Capriccio

Petri Györgynek, megkésve

*A katona áll, nekidől
égő homlokával a fának,
a nyítt cigánylány szinte alatta:
közte s a fa között szorong,
igyekszik a katonát a tengelye körül
elfordítani, a fiú fordul,
akár egy fazekaskorong.
A lány ballal magához húzza,
de jobbjának könyökével és csüddel
próbálja a fiú bal csipejét messzire tolni,
mint hogyha holmi
képzelt nézőnek mutatná
azt, amit szabad kezével művel:
a köztük kialakult ferde térben
vetélőként jár ide-oda a marka;
benne nem cséve, hanem vadul virágzó
bot a katona férfitagja.
Eeské Budejovice, kilencszázhatvanegy,
főtér, fák, bokrok, nyári hajnal –
„Dej pozor, vole, pošpiníš mi!”
búg föl a mélyből a sötét angyal.
Ó, Közép-Európa, üres szökőkút,
ó, inséges kis dolce vita! –
Talán az egészet egy skribler,
talán a kezdő Hrabal írta.*

Az „első ok” léte s az olvasó valósága között

Azt hittem, a „valóság és irodalom” lehetséges és lehetetlen relációit úgy kb. a hetvenes évek elején már egyszer s mindenkorra tisztáztuk.

Addig írónk, irodalomtudósaink számos művüknek adtak ilyen címeket: *Valóságirodalom, Játék és valóság, Vers és valóság, Valóság és életérzés* stb. Aztán hirtelen megokosodtunk, s rájöttünk, hogy amit eddig valóságnak tudtunk, az szintén csak vehicula valaminek, hogy a versesztétikum értelmében a „külső” is inkább csak a „belsőnkőről” tudósít, mintsem valami ismeretlen, az érzékeinktől független anyagtartományokról: akkoriban csaknem olyan hirtelenséggel szabadult föl bennünk a nagy „agnosztikus” lélek, ahogy 1945 után a nagy materialista természet.

Én is kiadtam 1970-ben egy esszékötetet, s akkor nálunk (értsd: a szlovákiai magyar irodalomban) még javában Fábry Zoltán valóságirodalom-elmélete volt az irodalmi kánon, a könyvem borítójára – nem minden neofita dolyf nélkül – *Az irodalom valósága* címet írtam. Persze még nagyon távol voltam az olyanfajta mai megfogalmazásoktól, mint a „szimulatív irodalom jelei sem valóságokat referálnak, hanem csak róla tett kijelentéseket”, de azért Roland Barthes nyomán már én is leírtam, hogy a „vers verbális lehetőség, amelyről érett gyümölcsként hullik le a jelentés” (vö. T.Á.: *Az irodalom valósága*, 1970., 65.o.), ami alatt természetesen azt értettem, hogy a versjelentésnek sokkal inkább van köze a vers sztalagmitként növekvő önszövegéhez (azaz a szóhoz, mondathoz szervesülő újabb szó és mondat lánc-természetéhez), mint az eleve adott ún. valósághoz, alapjelentéshez, apriori tételekhez.

S az igazság az, hogy ma, 2001-ben az utóbbi fogalmak értelmében felvetett „vers és valóság”-viszony engem már nem is érdekel különösebben.

Lehet persze a „valóságot” nemcsak a verset megelőző gondolatként, tételként, tézisként vagy tükrözési tárgyként értelmezni, hanem például olyan deista „első okként” is, amely mintegy elindítja a szövegstrukturálódás folyamatát, de a műegész későbbi alakulásában már vesz részt. (Alkalmassint ezt hívták a hagyományos poetikák ihletnek vagy élménynek.) Továbbá: a mű virtuális jelentése tulajdonképpen csak az olvasóra, tehát valami művön kívüliire vonatkoztatva válik valóságos jelentéssé, azaz az esztétikumképzés végső fázisában a „valóság” megint megjelenik. S végül: a „jel valóságreferenciája” akármennyire is csak a „valóságról tett kijelentéseink” tartalmával (s nem magával a „valósággal”) egyenlő, szintén valami művön kívüli (egyezményes) jelentés (azaz nem szövegfüggő üzenet). Az esztétikumképzés során összefüggővé válik ugyan (a képzés egyik fő célja éppen ennek a „függésnek” a kialakítása), de az alkotó ezt is valamiféle „valóságként” kezeli, és mint ilyet, nem kerülheti meg. (S ha megkerüli, akkor a „műve” halandzsza lesz, esetleg dallamtöltelék a la Amade, vagy ahogyan az eufémia mostanában nevezi az ilyen nyelvi képződményeket: posztmodern szöveg-halmaz.)

Az alábbiakban „versnek és valóságnak” ez utóbbi vonatkozásait próbálom megvizsgálni egy konkrét szöveg példáján, a konkrét szöveg pedig legyen a *Népszabadság* 2001. február 3-i számában megjelent *Capriccio* című, egészen friss saját versem.

Az 1960-62-es években tényleges katonai szolgálatomat töltöttem. Főleg csehországi városokban szolgáltam. A katona (különösen

a sorkatona!) kicsit – akarva, nem akarva – mindig visszazuhan a vegetálás szintjére: csak az evés, ivás és a nemi élete érdekli. A vers alaphelyzete (a cseh cigánylánnyal való szexuális kaland) valóságos, azt azonban az olvasóra bízom, hogy megfejtse: a jelenetben a szerző-e a „virágzó katona” vagy valaki más, s a szerző mondjuk a „képzelt néző”? Mai szemmel nézve a dolgot, akár a „cigánylány” is lehettem volna, hisz az egykori esetből ma már csak egyetlen komponens valóságos: a helyzetre vonatkozó érzelmi viszonyulásom, s a belőle következő kérdések, például az, hogy a két év szerelmi kalandjaiból mért éppen ez a bizarr jelenet maradt meg az érzelmi emlékezetemben ilyen élesen, bántón, nyugtalanítón, provokálón?

E kérdésre ma sem tudom a választ. (Ha tudnám, talán nem verset írtam volna belőle, hanem szexuálszociológiai tanulmányt.) Maradt tehát a helyzet minél pontosabb megjelenítése, leírása, s az a hátsó gondolat, hogy hátha maga a helyzet „tudja” azt, amit én nem tudok, hátha az olvasó – magára vonatkoztatva – meg tudja fejteni, miért lehet egy triviális és jelentéktelennek tűnő eset olyan fontos, hogy valaki harminckilenc éven keresztül hordja magában. Mint valami lélekölő titkot, meggyónhatatlan bűnt.

Ez volt tehát a versem „első oka”, a később *Capricciónak* elkeresztelt szövegképződmény első mozdulása. Pontosabban: szövegként a helyzet először egyetlen szóban mozdult meg, s a szó így hangzott: „*fazekaskorong*”. Ez volt a varázsszó, ez és a jelentésben foglalt mozdulat toló-húzó ambivalenciája jelenítette meg számomra az egykori csehországi városrészletet, főteret, parkot, a protagonistákat, s mindenekelőtt erre a szóra rakódtak rá a vers egyéb szövegrészei, elsősorban a fa és katona közötti „*szorong*”-ás motívuma, de az így kialakult szövegvilág és az általa megjelenített látvány (látomás) még nagyon sokáig gomolygott bennem pálya, azaz a konkrétabb nyelvi formák irányára nélkül. Ahhoz, hogy az emléktörmelékek apró galaxisokká tömörüljenek bennem és bizonyos jelentéspályákat alakítsanak ki maguknak, különböző intertextuális hatások segítettek hozzá. Mindenekelőtt Petri György *Hogy elérjek a napsütötte sávig* című verse.

Mikor Petri versét valamikor a nyolcvanas évek legvégén először olvastam, csak a nyersnaturalista scenériájára, zavarba hozó, a személyes testi és szellemi nyomort újból és újból a korérvény magaslatába emelő szövegalkítására, paradoxonaira figyeltem föl, aztán később, mikor (többször is) visszatértem a vershez, jöttem rá, hogy tulajdonképpen valami kínzó „*déja-vu*” érzés hajt újból és újból hozzá, hogy abban a bizonyos „*Boráros téri kocsmában*”, ahol a Petri-vers narrátorát leszólítják, mintha már én is jártam volna, s az a bizonyos „*dohánykarcos női hang*” mintha nekem is olyan szégyentelen természetességgel mondta volna valaha, hogy „*Eljövök egy huszasért*”, amint ahogy az a versben elhangzik.

De ezekkel a felismerésekkel egyidőben egyfajta ellenállás is emelkedett bennem: nekem senki se mondja meg, hogy a múltamat hogyan éljem meg! Egyszóval: rájátszottam a Petri-versre (ezt a rájátszást az ajánlás és a „*nyári hajnal, kilencszázhatvanegy*” Petri-kitételek versembe emelése teszi nyilvánvalóvá), mégpedig úgy, hogy az utalásoknak köszönhetően Petri szövege mintegy része lett a kompozíciónak. De az én szövegem már reflexiója is a Petri szövegnek: az én életem akkor is az én életem (azaz kívül marad az idegen képzeteken, megfoghatatlanul hordja a saját belső tartalmait), ha a kor ezt bizonyos formulákkal („szocializmus”, „a történelem mellékvágánya”, „közép-európai sorstalanság” stb.) bagatellizálni, zárójelbe akarja tenni – körülbelül ezt tartalmazza a szövegem pluszban, a Petri-műre vonatkoztatva.

S ilyen vonatkozásban szinte jól jött a csehországi scenéria: ugyanaz, mégis más. A „*Boráros tér*” az én versemben Eeské Budejovice „*főtere*”, ami közelebb van „*Közép-Európhoz*”, s így az abszurd, csinált világokhoz, az irodalomhoz is.

Bejön a vers világába ezentúl néhány direkt irodalom- és művészettörténeti reália, korrekvizitum is: utalás történik a filmtörténet „*kék angyalára*”, a „*végzet asszonyára*”, s ez a filmreminiscencia mintegy bevezeti a következő filmallúziót: a csehországi moziban a hatvanas évek legelején futó Fellini-féle *Édes élet* kellékeinek a versbe szervezését. (Ez utóbbi vonatkozásban azért mondhatok „*szervesülést*”, mert míg a „*sötét angyal*” és „*kék angyal*” egyezései csak szövegszerűek, azaz esetlegesek, addig az „*üres szökökút*” mint az *Édes élet* egyik központi motívumának a kifordítása, negatívizálása már szervesen a vershelyzetet, az „*édes élet*” és Közép-Európa paradoxális viszonyát jelzi, minősíti).

S megjelenik végül a versben a cseh irodalomban szintén a hatvanas évek elején feltűnő Bohumil Hrabal mint a közép-európai irodalmi abszurd egyik reprezentánsa (Hrabal irányába vág természetesen már a vers címe, a *Capriccio* is). S azzal, hogy a vers mintegy önmagát (vagy legalábbis az általa leírt helyzetet) is Hrabal műveként tételezi, végletesen relativizálódik a már amúgy is meglehetősen cseppfolyós látvány-konstrukció. Képzelt vagy valóságos a vers első részében megrajzolt triviális „*életkép*”? – teheti föl magának a kérdést a vers genézisét nyomozó olvasó.

Azt is mondhatnám: a vers második része megsemmisíti (vagy legalábbis ellenpontozza) az első részt. Az első rész realista, tárgyilagosan részletezett helyzete a második részben átúszik (a la Hrabal és a *Sörgyári capriccióban* emlegetett Chagall) egy medializált, irodalmi-művi (művészeti) világba, mintegy azt sugallva, hogy az irodalmi szimuláció valóban csak a valóságról tett kijelentéseinket képes „referálni”, s nem magát a valóságot.

Ez, ennyi tehát a vers, a szöveg törekvése: kimeríteni önmaga lehetőségeit, s leleplezni önmaga korlátait. S a törekvés eredménye? „*Valóságellenes*” mesterkedése során a versnek valami más sikerül, nem a „*valóság*” eltüntetése: a nyelv elemeiből, szabályaiból, megfeleléseiből egy olyan szövegrendet (rácst?, matricát?) hoz létre, amely az utolsó interpunkció kitétele után többé már nem az eredeti cél értelmében, hanem valamiféle sejtelem-rendként (rácsként?, matricaként?) működik, s leginkább arra a „*valami ismeretlenre*” (Petri) irányul, amely ugyan a vers nélkül nem létezne, valamiképpen mégis a versen kívülre kerül, hisz csak az olvasó, azaz bizonyos versen túli világok bekapcsolásával képes aktivizálódni. (Kétségkívül arról a szövegértelmezési folyamatról van itt főleg szó, amely talán a Popper Leó-féle félreértés-elméletben fogalmazódik meg a legpontosabban, s amelynek értelmében egy szöveg szerzője soha sem lehet tisztában mindazzal, amit a szövege az olvasó számára asszociálhat. A félreértés-lehetőség persze nem parttalan, de ez már más kérdés.)

S ezzel a kör bezárul: a vers valami versen (szövegen) inneniből („*első okból*”) indul, s valami versen (szövegen) túlba tér meg; ha úgy tetszik: egyfajta „*valóság*” (értsd: szélsőségesen individualizált valóságdarab) indítja, s a teljesen autonóm (persze az alkotó által hathatósan segített) szövegönmozgás intermezzója s a fentebb emlegetett sejtelem-rend kialakulása után a „*valóságra*” (az olvasó valóságaira) vonatkoztatva nyer valóságos jelentést.

S hogy mindez hogyan érvényesül az én versemben, annak a részletes leírására természetesen nem vállalkozhatom. Ehhez ugyanis át kellene lépnem az árnyékmat, gyanútlan idegen olvasóként kellene találkoznom a saját versemmel, ami ugye lehetetlen; a szerző sohasem olvashatja idegen szemmel a saját művét, következésképpen mikor róla beszél, lépten-nyomon összekeveri az eredeti szándékait („*művészi terét*”) s a kész vers valóságát – mint ahogy fentebb valószínűleg én is nem egy esetben ezt tettem. Elnézést érte!

De azért hadd kíséreljem meg a lehetetlent!

Gyanútlan idegen olvasó vagyok, T. Á. *Capriccio* című versét olvasom: mintha a *Tannhäuserben*, a leghetetlenebb körülmények között kivirágzó pápai pástorbotról szólna! Petri Györgytől Hrabalig mindenki elmondja a dologról a véleményét, csak magát a botot nem kérdezi senki. Pedig engem éppen a bot véleménye érdekelne. Hiába. A bot nem szól. Csak virágzik. Érthetetlen buzgalommal. Rejtélyesen.

Bertók László

Állunk a világ közepén

*Elszabad ami esemény
de úgy tesz mint aki marad
kihordjuk az asztalokat
s a folyosó is csupa fény*

*állunk a világ közepén
kisüthetünk akár a nap
de üresek a poharak
és ez is csak egy költemény*

*van a valóság s van a tény
a köztes úr a gondolat
ordítózunk hát nagyokat
aki hangos az a legény*

*és senki sincsen a helyén
csak a szótárban a szavak.*

A valóság s a tény

... *van a valóság s van a tény* – ugrott be, ajánlkozott vallomástételre a felkérő levél Szabó Lőrincet idéző hívószavára szinte azonnal ez a verssorom. Hirtelen azt sem tudtam, melyik versemből. Nyugi, nyugi, fontoskodtam, most és itt nem a tágabb értelemben vett, a nagybetűs, a „filozófiai” valóságról kell, kellene beszélni, hanem a konkrétumról, ami elindította, mozgatta, megvalósulni – a való valóság részévé lenni – segítette ölkélmét. Mi volt, mi lehetett az? Semmire sem emlékszem. Talán csak az érzésre, a hangulatra, a közérzetre valamelyest. Arra is úgy, hogy vissza- és előrefelé is turkálom, ásnom, kutakodnom kell.

A verset éppen tizenégy esztendeje, 1987. január 28-án írtam. Legalább is ezt a dátumot látom, kézzel írva a gépelt szöveg másodpéldányán. S ez áll abban a füzetben is, amelybe, mint az anyakönyvbe, beírom verseim születési idejét, s a későbbi sorsokra vonatkozó fontosabb történéseket (ha el nem felejttem). Csakhogy ezek a dátumok csupán a befejezések dátumai. Holott a fogamzástól a születésig napok, néha hetek, hónapok is eltelhetnek. S a valóság közben... Bizony, bizony. Bár az előbb említett, a nagybetűs, az valószínű, nem változik. Vagy csak alig, alig.

Az „anyakönyv” szerint 1987 januárjában, egy hónap alatt tizenegy ilyen formájú verset írtam. (Rengeteget. Máskor egy év alatt sem ennyit.) Ha hozzájuk veszem azt a kettőt, amit 1986 októberében, akkor ez az a tizenhárom szonett vagy szonettke (így neveztem őket), amivel elkezdődött a következő kilenc évem, amikor mást nem is, csak ilyen szonetteket írtam, összesen 243 darabot. Ha meg akarok tudni valamit az *Állunk a világ közepén* valóságáról, akkor mind a tizenháromat vizsgálnom kell, annyira egy tőről fakadtak s összetartoznak. S itt mindjárt azt is, hogy ezek is, a későbbiek is sokszor egy-egy sóhajtasból, egy röpke érzésből, futó gondolatból, bizonytalan hangulattól startoltak, születtek meg. Kettő vagy három, néha még több szólaft meg ugyanazért. Később valaki, aki észrevette ezt, amikor a *Három az ötödiken* 1995-ben megjelent, nagyzenekarnak nevezte a szonett-együttest. De hol van az még?

A most emlegetett tizenhárom „első” közül a legelső, a *Csúszkál benne a hasadást* 1986. október 23-án írtam. Afféle őszi vers is, hiszen a második sora úgy szól, hogy „ősz itt is ott is tele van”. De mi van tele? A puttony? A bögyöm? Aztán a második versszak: „alul a taticák hogyan? / ráútve foly’ arany tojás / egy sor arany egy sor zuhany / mindenki sor mindenki más”. Nem tudom, könnyű-e, nehéz-e kitalálni, hogy az „alul a taticák” az 1956-os forradalom betömött szájú, legyilkolt, jeltelen sírokba földelt hősei, mártírjai? Hogy az „arany tojás” Rákosi aranytojást tojó tyúkjára és a gulyáskommunizmus hazugságaira egyaránt vonatkozik. Észreveszi-e, tudhatja-e egy mai kamasz, vagy akárki, aki elolvassa a vers utolsó sorát például („se tű se cérna csak a láz”), hogy a rövid, ideges, keserű, reménytelen sorokkal, a virágnyelvel a forradalom harmincadik évfordulójára emlékeztem? Nem hiszem. Úgy tűnt, hogy a versek írásakor s megjelenésekor a szakma, s az olvasók is értették a képeket, áttételeket, utalásokat. De bizonyos, hogy az akkor születettek, vagy a későbbi nemzedékek csak a kor, a történelem alapos ismeretében érthetik. S hogy ami mindenkire, mindig hatást gyakorolhat, az a versekbe írt örök emberi, hangulati, érzelmi, gondolati, erkölcsi tartalom. Ha van bennük.

Hasonlatos az elsőhöz a már a címében is az évszakra utaló második októberi szonett, az *Ősz van és megannyi hátha*, megspékelve a végén valami Vörösmarty-s, dacos, csodavárós reménykedéssel. Az ugyanakkor elkezdett, de csak januárban befejezett harmadikat, a *Mindenki hallott valamit* címűt a csernobili atomkatasztrófa miatti félelem motiválta („Ó jóddal teli pajzsmirigy / csurog rólam az őszi kert... / s nem tudni hogy ki a beteg / csak vacogok és ver a víz”. S a többiben is a folytonos önvizsgálat, a keserves nekifeszülés („az utolsó szóig kitarts”), a túlélésre berendezkedett helykeresés és helyzetjelentés („ha marad rá elég idő / megtalálhatod magadat”). De 1987. január 18-án az *Aki többet tud az van itt* címűt, a sorrendben a tizediket már így kezdtem: „Korszak múlik el kapkodunk / a második az most a sikk / tüsténkedik a harmadik / s mind a négyen magunk vagyunk // ami történik már a múlt...”. Nocsak. Álmodozunk? Készülődünk? S ami a választottat megelőzi, már a címe, *A valóságnak nincs neve* miatt is a tárgyhoz tartozik: „Többé ugyanúgy sohase / de mindig akkor s ugyanott / odaképzelem a napot / ahol lennie kellene /... s a valóságnak nincs neve / csak ősz van tél van hazudok”.

Nos, mi lehet az írásom elejére tüsténkedő tizenharmadik, az *Állunk a világ közepén* valósága? In medias res kezdődik, mintha máris történne valami, mintha fontos dolgok történnének („Elszabad ami esemény / de úgy tesz mint ami marad”). Talán most hinni lehet. Végre. Az eseménynek az a természete, hogy megtörténjen, elszaladjon, felhívja a figyelmet, kíváncsivá tegyen, vagy elfedjen,

eltakarjon, becsapjon. Elhitesse, hogy az a valóság, amit te látsz. Aki melletted áll, annak nem teljesen ugyanazt mutatja, s ha igen, ő akkor sem ugyanazt látja belőle. De lehet beszélni, vitatkozni róla, megegyezni valamiben. Elfogadni vagy nem elfogadni. Esetleg olyannak megtartani közösen (akár megesküdni rá), hogy az volt, olyan volt, csak olyan lehetett amilyennek láttad, láttátok. A versben, a vers szerint itt most többen is ugyanazt látják, ezért van, hogy az esemény „úgy tesz mint aki marad”. „kihordjuk az asztalokat”, mert a gyűlésnek, murinak, zárszámadási taggyűlésnek, nyugdíjas találkozóznak, temetésnek, valaminek vége van. S „a folyosó is csupa fény”, jöhet a tánc. Bizakodni, rendet csinálni, jönni, menni lehet. Bátran, szabadon. Egészen odáig, hogy kimondassék: „állunk a világ közepén”. Ide gyűlik, itt ér össze, feszül meg, s innen gurul, hömpölyög, robban, robbanhat széjjel minden. Az történi, amit akarunk.

Például: „kisüthetünk akár a nap”, s körülöttünk forog (froghat) a naprendszer, tőlünk függhet a fény, a meleg, az élet. Vannak pillanatok, amikor gátlás nélkül, őszintén, önfeláldozóan lehet érezni ezt. Hogy méltán-e, jogosan-e, szabadon-e, az majd kiderül. Kiderülhet, persze azonnal is, ha az asztalokkal együtt kihordott üres poharakra esik a pillantás, s a lélek (a vers) aljára, a padlóra a gondolat. Hogy az, amiről eddig szó volt, ami mint az eseményről szóló beszámoló készül, hogy „ez is csak egy költemény”. Fantázia, kitaláció. Erőtlen, komolytalan, semmire se jó. Mennyi följegyzés, legenda, iskolai tanóra arról, hogy a vers, „amely megváltoztatta a csata kimenetelét”, a világot stb., s a keserű tapasztalat, hogy egy fenét. Belépő csupán oda, ahol minden megvan s elérhető, ami az ismert valóságból hiányzik. Virágszál, amit ki lehet tűzni a sapkára, a gomblyukra, oda lehet tenni a sírra. Jobb kedvünk, nagyobb önbizalmunk lesz tőle, s az is megeshet, hogy megbabonáz némely tekintetet. De a nagy dolgokat nem ő intézi, nem képes megváltoztatni, helyükre rakni.

Merthogy „van a valóság s van a tény”, s a vers a tény, a jelenség, a történet része, bizonyítéka csupán. Közte és az igazi valóság között legfeljebb a tétova, az esetleges, a vakmerő vagy a gyáva gondolat van. Ami arra inspirálhat, hogy mindkét irányban elinduljunk, tájékozódjunk, hogy megismerjük. S mintha nem is önmagunk miatt ordítoznánk („ordítózunk hát nagyokat”), hanem a valóság, a tőlünk független mindenhatóság szándékából, parancsát követve. (Érdekes, erre rímelt, ahogy aztán 1989-ben, 1990-ben a valóságban megtörténtek a dolgok. Mintha valaki egyszerre, „csak úgy” az ölünkbe hullajtotta volna a szabadságot.) Erre, erre! Itt rejtőzik valahol. A hang, a hangosság tőle származik, ő az erős, még ha úgy látszik is, hogy „aki hangos az a legény”. Ezért, s nem csupán valakinek a társadalomban elfoglalt helye és a képességei, a tudása közötti feszültség miatt lehet igaz, hogy „senki sincsen a helyén / csak a szótárban a szavak”. Igen, a szavak a szótárban, ott még igen, de a beszédben, a mindennapi kapcsolatokban, nos, ott ők sincsenek már a helyükön. Az eredeti jelentésüktől s a valóságtól elszakítva, csúrní, csavarni lehet, becsapásra, hazugságra lehet használni őket. Úgy tűnik, hogy az utolsó sorban (s a versben) ez is benne van.

S most akkor fölteszem a kérdést, hogy vajon mi történt, történhetett 1986-ban, 1986 őszén, mi 1987 legelején, hogy ekkorát fordultam s kilenc évet futottam?... A személyes, az élet-béli ok talán az volt, hogy 1985 decemberében beleléptem a hatodik x-be, s a köszöntések, a megnövekedett figyelem közepette, néha azt érezhettem (éreztem), hogy utolértem (elkerültem?) önmagamot. Hát akkor? Mi lesz? Van-e még valami az ötvenes kövön túl? Valami igazi? Fontos? Ha nincs, akkor... Efféle marhaságokat tényleg gondoltam, s ez is okozhatta, hogy 1986 márciusától októberéig, hét hónapig nem írtam semmit. Nem tudtam írni. Aztán nekiszaladtam még egyszer, nagyon messziről... De talán ennél is fontosabb, ami rajtam kívül zajlott, ami a helyzetemet, a reakciómat (a közérzetemet) napról napra befolyásolta. S itt akkor előveszem a nagykönyvet (*A magyarok krónikáját*), hogy a legfontosabb történéseket, vagy közülük néhányat (a történelmet!), pontosan fölidézzem.

Biztató és ijesztő dolgok egyaránt történtek. Országban is, világban is. Biztató talán több. Egy éve már, hogy elkezdődött Gorbacsov országlása (világlása). 1986 júniusában Magyarországra is eljött Kádárt lekáderezni, reményt csöpögtetni. Februárban a Duna Kör szervezett nagy tüntetést, s március 15-én is ellenzéki felvonulás volt Budapesten. A rendőrök ott is, itt is erőszakoskodtak, vertek. Április 26-án felrobbant a csernobili atomerőmű. Az ország vezetői sumákolnak, hazudtak. A média is. Az ország a Szabad Európa Rádióból és az Amerika Hangjából próbált tájékozódni. Október 23-án, 1956 harmincadik évfordulóján magánlakásokba szorult az emlékezés. Decemberben az írószövetség közgyűlésén az írók nyíltan támadták a pártot és a kormányt, kiszavazták a választmányból a kommunistákat. Válaszlépésként a politika a szövetség feloszlását tervezte... Száraz felsorolás, még így, mazsolázva is. Pedig volt, amiben magam is részt vettem. S a mai napomat is befolyásolta, befolyásolja mind.

Vajon ez-e az a valóság, s a valóságnak mekkorácska része, amelyet mint a kiemelt vers (versek) szülőföldjét nézegetem? S mekkora az a végtelen rész, ahol tovább lehetne kutakodni? A titok, ahová a vers, a versek révén be-be lehet kukkantani, s ahol ekképpen át lehet élni a kimondhatatlant is, de amit egészében megismerni reménytelen? Leszámítva néhány tizenévesen írt „államrend ellen izgató” költeményt, „direkt közéleti” (politikai?) verset nem írtam, de újraolvasva most a szonetteket, a későbbiek is, megdöbben, hogy mennyi ihlet, reflexió, utalás, feszültség, ítélet, résztvevői készenlét van bennük, hogy mennyire a rendszerváltozás versei. Ha így van, ha nem, bizonyos, hogy valahol itt dőlt el. Ezekben az 1986-1987-es napokban, hetekben, s ezekben a versekben találtam meg azt a rést, bizonyosságot, „cél”(?), „feladatot”(?), versformát, hangot, ahol és amit teljes hittel, erővel, lelkesedéssel bejártam, elfoglaltam, műveltem, formáltam aztán 1994-ig. A céltudatos bizonytalanság, a se itt, se ott állapota, amely a hetvenes évek első felétől, közepétől jellemezte verseimet, „alapállásomat”, „filozófiámat”, a változás döntő éveiben, ebben a forrongásban, izgalomban, szakadásban, készülődésben, születésben, s a szonettekben élte meg, mutatta meg valódi, legteljesebb önmagát. A formáról, s arról, hogy hogyan találtam rá erre az összetört és kifeszített, s a később még többször megcsavart, könnyen futó, de kemény, fényes, de néha zörgő, az ősi nyolcasba oltott, jellegzetessé vált szonettformára, arról nem sokat tudok. Talán annyit, hogy az ihlet pillanataiban a tárgyra, a témára, az időre, a helyre, a szikrázó levegőre, az idegrendszerem villámlásaira figyeltem. A többi mintha magától jött volna.

Maurits Ferenc

vasárnap délelőtt

*vasárnap délelőtt
besüt a nap a konyhaablakon
mama is megjön a kismiséről
jószagú fehér selyemingem
ünneplő
sötétkék rövidnadrágos öltönyöm
fonottkalácstészta
kel a lemin
kék vajlingban csirkehús
csillogó hagymafejek
sárgarépa
zöldség
petrezselyem
magyar szót is vettünk*

Telepi versfény

Több mint négy évtized távlatából, e kis versfény,
még erőteljesebben átüt a telepi szurokfeketén.

E kiskonyhában tanultam meg: fény nélkül
nem lehet.

Fény nélkül nincs forma, tiszta gondolat, metafora.
Nem lehet lélegezni.

Vagyis: *nem lehet élni.*

Amit különben sem lehetett.

Drága Mamánk ritka jókedvében mondta volt:

mi heten, mint a gonoszok.

Hatan voltunk testvérek, tehát heten mamával.

A negyvenes évek végétől, a hatvanas évek végéig,

havonta két hetet éheztünk.

Teljesedő fényességben.

Újvidék, 2001. január 29.

Veress Miklós

Plágium

*Az első versem én vonaton írtam
dombok – Kaposvár s Belcsa-Barcs – között
Emlékem aztán irodalmi hittan
szerint is plágiumba ütközött;*

*sőt, kisiklott, mint vonatunk. Mert tiszta
sor, hogy ez szabólőrinc-attitűd.
S habár apám sosem volt masinista,
de szálltak szikrák bennem, s mindenütt*

*az ablakon túl, s a félébredésben
még nem tudhattam, hogy máris lekéstem
egy költészetről, mely már így: hamis;*

*bár nem tagadja sem Barcs, sem Kaposvár,
hogy szikrát szór rám minden állomásnál,
s tücsökszót zendít szívembe ma is.*

Tücsökzene és lepkeánc

Majdnem negyedszázada, hogy megírtam ennek a tizennégy sornak első fogalmazványát, azokban az időkben, amikor Édesanyám korai halála után ismét félelmek nélkül próbáltam visszamerészkedni szülőföldemre, Somogyba, ahol, ha hihetetlen is másoknak, mindig történik velem valami olyan misztikus és mégis valóságosan reális esemény, amely ismét arra ösztönöz, hogy: „a múltat be kell vallani”. Ennek a versnek sem volt címe, szerényen meghúzódott egy ciklus jelentéktelen tagjaként, de így külön már többet mond arról a titokzatos kapcsolatról is, mely költői pályámat alapvetően befolyásolta, úgy, hogy kamasz-poétaként föl sem foghattam. S az is csak a véletlen szerencsének volt köszönhető, hogy az ötvenes évek második felében, mikor *Illyés Gyula* hatalmas szavai sem tudták méltó helyére helyezni vissza a *Tücsökzene* zsenijét, bizonyos nemzedéktársaimtól eltérően, a lehetőségekhez képest elég mélyen is megismerhettem egy olyan költőt, kit nagyjából úgy tűrt meg a kultúrpolitika (nota bene: még halála után is), mint *Weöres Sándort*. Ma már nevetséges, hogy csak műfordításai és „gyerek-versei” (ld. Lóci-ciklus) révén lehetett méltatni soká, holott már nem csak egy vezér, de legalább három (mert Hitler után Sztálin és Rákosi) tűnt el nyomorúságos életünkből. Szabó Lőrincet pódiumon kaposvári diákéveim alatt csak ugyanolyannak láthattam-hallhattam, mint *Kaffka Margitot* (Petike jár), s még egyetemista koromban is rám csodálkoztak tanárain, ha másként is láttattam alakját.

De vissza a véletlen szerencséhez! A Táncsics Mihály gimnáziumban fölfigyelt rám egy fiatal tanár, ki voltaképpen nem is tanított, csupán ott lakott a pedellusi szobában, melyben a cigarettabúzt legfeljebb borszaggal lehetett volna elviselhetőbbé mixelni. Amolyan rebellis diáknak számítottam akkoriban, ötvenhat után, s ő sem véletlenül került, gondolom, száműzetésbe pesti úri otthonából, melyben aztán jártam egyszer. (Nehezen találtam oda, pedig a „Fehér ház”-zal szemben volt, de hiába mondta így, akkor még nem tudtam, mi az, s mások is csak suttogva emlegették annak a nevezetes erőd-épületet.) Mindig megkínált borából s nem egyszer nem is egy pohárral, miközben olyan költőkről beszélt, akiről tanórán nem eshetett szó. Csató tanár úr mondta egy akkori versem kapcsán, hogy olyan vagyok, mint Komjáthy Jenő. Minekután ki akartam kölcsönözni – titokban – a könyvtárból az illető műveit, de azok nem voltak, s kezembe adták Komját Aladárt. Utána egy ideig eltanácstalanodtam, de nem mertem vélt tévedését fölemlegetni.

Másodikos lehettem, amikor kezembe nyomta a *Romlás virágait*, s megkérdezte tőlem, hogy hűtlenül hú fordítóim közül ki állt hozzám legközelebb. Akkor már végigolvastam Kosztolányi *modern költőit*, sőt, talán az idegen költőket is tőle, Tóth Árpád műfordításai is benne voltak akkoriban kiadott könyvében, de mindkettőjüket akceptálva is, haloványabbnak éreztem mindenkit Babitsnál és Szabó Lőrincnél. Az *Örök barátaink* (mert ezt kaptam kézbe) szerzőjében azonban valami olyan félelmetes erőt éreztem, melyhez foghatót csak akkor, amikor Csató tanár úr – tiltott borozgatások közepette – az Isten szörnyetegéről, Adyról beszélt. A Baudelaire-i *Ábel és Kain*, vagy az *Egy dög*, nem is szólva a híres *Éj volt egy iszonyú zsidónővel az ágyon...* című költeményről, megerősítették bennem a hitet, hogy csak a lét poklának ilyen mélységeit illik megismerni, ha az ember szabadon akar a magosba szállni. Akkoriban szinte csak világirodalmat olvastam, zsebpénzeimből és első honoráriumaimból vásárolván műfordítás-gyűjteményeket. Emlékszem, ez idő tájt jelent meg *Kardos Lászlónak*, kit csak jóval később ismerhettem meg, *Ezer álarc mögül* című könyve. De arra is emlékszem, hogy én Szabó Lőrincel miként hasonlítottam össze magamban: a professzor úr valóban álarcok mögül nézett ki, a Sétán műremekeinek poétája viszont belebújt mindegyik választott, kisebb vagy nagyobb mesternek a bőrébe.

S ezen írják (mint később azt költészete is bebizonyította) nem jelmezek voltak.

Hogyha Csató tanár úr még elkövet valami vétket kaposvári száműzetésében, akkor bizonyára hamarabb kerülök közelebb a Szabó Lőrinc-i lényeghez, de hibáit megbocsáták, és visszatért a fővárosba, így magamra maradtam kétségeimmel, valamint a kötelező tananyaggal. Ez utóbbiba beletartozott 57-től ismét az orosz nyelv. Utóbbi tanulását akkor kezdtem komolyabban venni, mikor rájöttem, hogy Szabó Lőrinc által megismert kedvenc költőim eredetijét segítségével egybevetethetem a mester fordításaival. Főként *Lermontovét* és *Puskinét*, hiszen *Krišov* is található volt olvasmányainkban, de *Tyutcsjev* aligha. Ráadásul édesanyám valamiféle mellék-keresetre tett szert, miből jobban tudta fizetni albérleteinket (melyek állandóan változtak mindazonáltal), de elhatározta, hogy egy maszek tanárnőnél angolra taníttat. Előzőleg már német órákra jártam, s a gimnáziumban is az lett a második kötelező. (Sajnos:

az orosz éppen a latin helyett, melyet kezdtem volna megkedvelni.) Máig is megvannak azok a füzeteim, amelyekben három nyelven próbáltam versenyre kelni Szabó Lőrinc remekeivel, s a vágy bennem, hogy bizonyítsak.

Csillagpor címmel (egy másik szabólőrincenes attitűdről is szóló) írt versemben is ezt a régi dialógot újítom fel: „*Egymagamban ballagok az utra, / ködön át kavicsa hófehér. / Csönd az éj – Istent imád a pusztá, / és a csillag csillaggal beszél. /Lermontov beszél így csillagokkal, / s nem társalog (Szabó Lőrinc szerint / ez utóbbi jó ige): lelket hallgat a halk dal, / így megyünk az útra vissza mind*”. Hozzá kell tennem: Mesterem nem ismerhette azt a megzenésítést, mely közelebb visz az eredetihez, s nyersfordításból dolgozott, mely eleve meghatározta ezen magyartításait. (Dehát az, hogy: *Vihozsua ogyin na dorogu, /szkvoz tuman kremnyisztnij puty blesztyit. / Nocs tyiha. Pusztynya vnyemlet bogu, /i zvezda zvezdoju govorit.* – egyszerűen csak úgy szólhat: „És a csillag csillaggal beszél.” Mint hallhatjuk – oroszul – Gregor József nagyszerű interpretációjában is.)

Sorolhatnám tovább ezeket a vitákat, melyek máig is lelkemben vannak, ott, ahol Szabó Lőrinc méltó helyére került később mint költő is. De még műfordításainál maradva, hadd idézzem egyik legmaradandóbb műremekét (ez is a Sátáné netán), amelyet két nyelven szavaltam valamiféle kaposvári házi hangversenyen (amikor még négykezest is tudtam zongorán játszani egy európai híresült későbbi karnagy-barátommal) – „*Tired with all these, for restful death I cry...*”, azaz, „*Fáradt vagyok, ringass el oh, halál.*” (Shakespeare 66. Szonettje). 1956 után ebben sűrűsödött számomra össze mindaz, amit végigszenvedtünk anyámmal és az egész országgal együtt: „*az Érdem itt koldusnak született / és hitvány Semmiségre pompa vár / és Árulás sujt minden szent hitet...*”. Folytassuk, mintha magyar vers szólalna meg akkoriban, hogy: „*és Becsületet rút gyanú alá, / és szűz Erényt a gaz tipomi kész / és Tökéletest korcs utód gyaláz / és Érc-erőt ront béna vezetés / és Észre láncot doktor Balga vet / és Hatalom előtt néma a szó / és Egyszerű kap Együgyű nevet / és Rossz kapitány rabja lett a jó.*” Magam is csak később vettem észre, hogy központozás csak az első mondat után van, azt követően vessző és pont nélkül ömlik a szöveg az idézet végig.

Ezzel nem tudtam volna versenyezni, csupán átkölni magamnak, néha, így: „Már mindez fárszt...”

A költőhöz való igazi közeledésemhez (mely egyébként sokkal később következett be, bizonyos életismereteim megszerzése és Szabó Lőrinc életének alaposabb ismerete után) azonban az is hozzájárult, hogy azt a megszenvedett, de nem kiszzenvedett közvetlenségét is megkedveltem, ami leginkább modernné teszi mindnyájunknak őt. Szavaltam például (állítólag igen rosszul) középkori diáknótáját (*Félre könyvek, doktrinák...*), tőle ismertem meg (mitagadás) *Martialist* ugyanúgy, mint *Morgenstern* – s nagyobb tanítóm volt a vers és életanyag egybegyűrésében, mint bárki mesterem. Nekem mindig olyan volt, mint egy lezser Rodin, aki az Örök szerelem vésőfinomításai közben külön s különféle kiszólásokat is megenged magának, melyek csak a köznép számára triviálisak egy u.n. művész szájából, de úgy hozzátartoznak a teremtéshez az öröklét szempontjából, hogy azt Isten is legfőbb dicsérendő véteknél tartja. Ma már úgy tűnik: Csokonai, majd Petőfi után ő lett az az egyetlen költő, aki megengedte magának, hogy igazi és természetes humora lehessen az élethez és halálhoz egyaránt. Ezért ilyen megközelíthetetlen, ha próbálkoznék is véle.

Így – húsz éve.

Egy kis nátha

*Még mindig ringatnálak – akkor is
ha kéred, hogy írjak egy szabólőrincenes verset,
mely úgy távolíthat el tőlem, csakis
közelítve, hogy önmagad keresed
kegyetlenül: a kis vers ám elhajóztat,
és mielőtt még elérné a tengert,
elázik szegény: mivelhogy papírcsónak.
Lázás vagy – én is: de kurva influenza,
hogy pámaink izzadtan csókolóznak,
és ha fölhasítanám a cihát,
nem zuhognának égbe libatollak.
Na látod, na hallod: most nevensz avagy bőgöl,
mikor félálmodban fölálmodik az ország;
és mit is mondanék – csupa költői smonca,
bárha szerelemként is visszhangoznák.
Nos, rímelni így? Inkább egy jó teát,
de, – Úristen, kifogyott a filteres!
Vársz egy kicsit? A papírsebkendőkbeől
hajóhadunk lehet, ha el nem ázna – tehát
így születhet egy szabólőrinci vers*

Az utolsó mondat kissé nagyképűnek tetszhet, de a lényegét akarná kimondani a föltételes móddal: Szabó Lőrinctől egy elgyávítottan prűd, látszataiban tetszelgő korszakban meg lehetett valamit tanulni abból a magatartásból, mely voltaképpen marxista szemzőggel mérve is megfelelően dialektikus lehetett volna! Csakhogy olyan művésszel, aki a titkolandó szerelmet is csak akkor érzi valóságnak, ha kimondja, akár nőről, hazáról, eszméről is legyen szó – nem túl sokat tud kezdeni az a fajta közösségi diktatórikus szellem, mely itt lebeg és édeleg mi korunkban is, s csak akkor látszik, milyen vértelen, humortalanul kegyetlen, ha patyolatfehéren intim leple fönnakadván egy gyárkéményen, ágyúcsövön, szabadságszobron vagy krimi-késen – lehullik róla. S oda az intimitás. Kiderül, hogy minden durva, buta és emberellenes.

A költészet pedig talán csak a szép lepke?

Vagy a tücsökzene?

„Dzsuang Dszi álnéven Szabó Lőrinc azt is kétséggé verselte, hogy a lepke álcája-e a hernyó, vagy a hernyó álcája a lepke” – így tudatosult bennem egy hatórás tudóoperáció későbbi átélésekor ennek a poézisnek egyik tanítása a lepkék bosszújáról, kik rám zúdultak, amikor a jupiterlámpák fényében fuldokoltam magam álomba, s valóban: sokáig bárki is lehettem élet és halál közti állapotban.

„*Caliban:... burn but his books.*” A másik tanítás előtti idézet Shakespeare-ből, az 1923-as versekhez: „*Égesd el a könyveket Kalibán...*”, melynek nyomán ismertem meg igazán a *Vihart*, s éltem át a rendszerváltozási újkapitalizmusban ugyanazt emberként, amit Szabó Lőrinc *Föld, erdő, Isten* után – csakhogy hetven évvel később, amikor már *Különbéké*-t is ugyanolyan költséges kötni,

mint Mesterünk ifjúkorában (*Ha tudtam volna régen, amit / ma már tudok, / ha tudtam volna, hogy az élet / milyen mocsok / nem fűtőrésznék most az utcán / ilyen vigan; / valószínűleg felkötöttem / volna magam*) – nos, akkor már csak az az örök visszatérés marad elképzelt önlétünkhöz, melynek bizonyos attitűdjeit még plágiumnak is vélhetjük). Mert való az, hogy amikor első versem egy vonaton megfogalmaztam a negyvenes évek végén Kaposvár és Barcs között, ugyanúgy szálltak a szikrák, mint Szabó Lőrinc verseiben, de akkor legföljebb Petőfi Sándort ha ismerhettem. Meg is irigyeltem szomszédunk fiát, aki mindig dicsekedett az apjával, aki mozdonyvezető, mígnem elsírta magát, mert szemproblémái miatt fűtőnek vezényelték át a „fater”. Az sem hazugság, hogy amikor kisiklott és a töltésen féloldalast megállt vonatunk egy másik alkalommal, ott sírtam egy ismeretlen asszony ölében, túlszipogva a somogyi tücsökszót, s féltve nagynénémet, aki sirva várt az állomáson. S az sem titok, hogy a már megírt Tücsökzené-t is csak akkor olvastam el, mikorra már a Huszonhatodik év is rég megjelent. Ezt vettem elő a múlt évben, hogy egybevessem egy újabb szerelem-sihalál-verseskönyvvel, melyet *Tomai József* írt, majd lezárván tücskök és lepkék átváltozós korszakát, egy szonett-ciklusba illesztettem belé összefoglaló tizennégysorosomat, azt a verset, mely megjelenőben van, egy ciklus részeként.

A címe: *Huszonhatozás*. Szinte magánügy, de már választott a mottó (akár a másik két, Csokonai- és Vörösmarty-sonett esetében is). „*Fúj s fagy. Hol a szép lepke?*”

Úgy próbáltam megformálni, hogy már első versszakában is át- s visszajátszása legyen mester és tanítvány (Ő meg én) költői fölfogásának („*Van: szerelem: a fárasztó valóság, / hogy arcaink könnyező ég alatt / a vér- avagy zizeletszagú tócsák / fölszáradtán egy dupla lenyomat:*) – tehát, hogy az emberi éneknek, kik a szerelem által egyek és mégis duplátumok, arca tükröződjék az ezredvégi konglomerátumban, mely: „*csupán a vers, mely fölül a vitán, / amíg a lélek bírja szenvedéssel / tücsökzenét nem hallgat Kalibán, / csak szaporodik...*”. S bár nem említettem volt még, itt folytatódik sorátmenettel, tehát a kamaszkoromban Szabó Lőrincig még ismeretlen enjabement-nal a tercinák előtti utolsó mondat: ... „*hát, könyörgök, Mester*”, s a Shakespeare-fordításaiból is, költeményeiből is oly nagyon eltanult fogással jönnek a három sorok: „*hadd rám ezt a könyörtelen reményt, / hogy létünkől huszonhat év – örök / mert abban nem halott senki sem: alszik*”.

Nem intimitás, hanem fölnyitható költői titok, amit a múlt átjátszik a jelenbe: egy emberpár létének egy évvel megtoldott negyedszázada az enyimé és azé is, akit lónak neveznek ily régóta verseim, melyekben a remény mindig le tudta bírni azt a tragédiát, melyet nagy halottamnál (vagy halottaimnál? – hiszen voltak néhányan) mégsem. Ezért oly átjátszásos megint a vég-tercina, benne Dzsuang Dszivel, Shakespeare-rel és Halhatatlanommal: „*S míg önmagamtól különbekülök / ujjászület Shakespeareként Dzsuang Dszi, / s avóni hattyu száll e lepkéként*”.

Mert: „*hogy Dzsuang Dszi álmodja a lepkét,*

A lepke őt és mindhármunkat én.”

Ám: „*Hol a szép lepke!*”

2001. február 4-én.

Marsall László

Folyó a világ végén című ciklus Folyó és beszéd című darabjának „valós” és nem „imaginárius” elemzése

Előjáróban fontos leszögezni a közhelyet, hogy a lírai vers – gyakran az elbeszélő költemény is: Magánvaló. Nem több, nem kevesebb, mint önmaga. Legyen bár agyafúrtnak tetszően bonyolult, többnemű szövegek szétszálazhatatlan sűrítvénye: tömör, mint a kristály, de színeket bontó és szóró; vagy egyszerűnek tetsző dal, akár a forrás- vagy a desztillált-víz. Haggyuk ezt a munkát a kritikusokra, megalkotandó a vers „vélt valóságát”, tenni dolgukat az Ő bölcsességükben.

Következzék a vers:

Folyó és beszéd

(vízszintes és függőleges olvasatban)

*a horgász egyszál húron játszik
a révész egyszál kötelet penget*

*hegyes hang pattan
a víz bőréről*

*táncoló tűk szanaszét
I-vel beszél az itteni nép*

*csupa égő gyertya
szavaiban bíbic sikít*

*sok kicsi híd
íve púposodik*

*Itt nincs itt nincs
sértetlen magasság szűz mélység
veri pipiskedő szó csáklya üti át*

*szélesen hentergő vizek ellen
hömpölygő hordák ellen
tüskés ostorvég hosszú daruláb*

Mielőtt a vers „élmény-háttérét”, „valóság-magvát” elkezdem hajazgatni, mint valami etnográfus amatőr mérnöknek, meg kell jelölnöm a tájat, ahol tizenegy éves koromig éltem-láttam-hallottam és beszéltem (írni az utcai cégtáblák tanulmányozgatásai során már ötéves koromban megtanultam – nyomtatott betűkkel). Korán hallottam az I-ző nyelvjárással beszélő emberek „Bikis, amióta Bikis, azóta megyünk iszánkodni, te kis i-szar a Malomasszonykertbe, ott csidmával karcolhatni a jeget.” Békés a harmincas években nagyközség. A főutca itt is, mint a táblabírák idejének valahány kisvárosában, községében a Vasútállomásra indul a Főtér felé a klasszicizáló Békés Szállóig és Községházáig, majd tova Békéscsaba, Gyula és Vésztő felé. A Tiszántúl egyik legnagyobb református temploma kerengőjéről alátétekintve a temérdek akácok-juharok-hársak-eper- és gyümölcsfáktól alig láthatni a szérűskerteket, az úttestek darabkáit, a házak fedelét. A települést két folyó szelte át, a Fekete-Körös keskeny holtága, a Fehér-Körös élővíz-csatomája – a község tengelyében, Körgát kerítette, északi szélét pedig a Kettős-Körös agyagos földből dupózott védműve. Itt minden elevenség a paréjtól a diófaig a „Víz-bizonyosság” birtokosa. Az utcák, a házsorok a Fehér-Körös medréhez igazodók; a szegek-végek, osztott porták, ki-beszögellően, előre és hátra, homlokzattal az utca felé, a házszámok szerint már-már sakk-huszáros léptékben közelíthetők. (Pl. a Kispince utca, a Fűrő utca stb.) Hát kell-e egy Tengerét vesztett ország cseperedő kölykének ennél tágasabb és kacifántosabb végtelenség. A két, reteszes hiddal a Kettős-Körös töltéséhez csatlakozó „zsiliphíddal egyetemben, a csaknem három részre tagolt községet kilenc híd ivelte át –: a benső Körös-fattyakat.

„A horgász egyszál húron játszik”

Az „egyszál húr”: u.n. damil-húr: drágább és célszerűbb, Tóth Endre játék boltjában kapható, a volt A.E.G.V. (Alföldi első Gazdasági Vasút) főtéri megállója előtt, ahol a kismozdony a keskenyvágányról egyszer „lelített a sínről”. Ezt a vasutat az ötvenes években valamelyik Rákosi kormány közlekedés-minisztere felszámolta – sínek elkótyavetyélve, lopkodva –, mert „korszerűtlen, nem illik a fejlődő Szocializmus képébe”. Jöttek a drágább teherautók, ha jöttek is, rendszertelenül szállítva a Viharsarok takarmányait malmokba, meg az autóbuszok a piacolókat megcsappant portékáikkal a Főtér standjaira. A választék csappan Kaszapertől Vésztőig, valamint a kiskereskedők üzleteiben, a boltcskák redőnyei lehúzóva. A horgászok vékony, sodrott spárgára kötik a horgot, vagy cernával betekert kétszál villanydrótra akasztják.

A révész egyszál kötelet penget.

A kötél: sodrott drótkötél. Hosszúszárú, vízszintes, nagy F-betű-alakú fa-alkalmatossággal húzza (húzza) araszolgatva a révész a ladikot túlpárttól-túlpártig, indulás előtt kolompolt, míg oda nem ért az átkelni óhajtó nép, s az F-alakú fa nyelvél pengette a drótkötelet koratavasztól a jég beálltáig. Ez a kedves komp is korhadásra ítéltetett.

„Hegyes hang pattan a víz bőréről”

A verset, Békésen nyaraltamkor írtam húszegynehány éves koromban, rendszeresen túrázó evezős, ismerve a sodorvonalba csapódó lapát hangját-pattanását, vagy moll-hangját a „limányokban”. (A „limányt a Tiszántúlon „hókonynak” mondják). Villanó emléktörek, ballada pár sora: „Pusztá malomba / cserfa-gerenda / Azon sétikál / Bagoly-asszonyka /, előttem Békés akkori kültelkének képe is a Malomasszonykert, babszemek tánca a dobon, „szerelem-csütörtök, Dob-szerda”, tenyerek dobolása a partra húzott és éjszakára felfordított kajak domború hangszekrényén. Idő és emlékezés összemosódása a „tartam” mindenkori jelenében.

*„táncoló tűk szanaszét
l-vel beszél az itteni nép*

*csupa égő gyertya
szavaiban bíbic sikít*

*sok kicsi híd
íve púposodik*

Ha megátalkodott „bíkisi” volnék, írnom kellett volna: „itteni níp” „szanaszít”. Tudhatni, hogy az efféle következetesség, önmaga torz- és gúny-képét hívja-csalogatja-teremti, sot: termeli. Elég: ippeg annyit, amennyi. Képzett nyelvész igényét kielégítendő: az égő gyertya az „f”-betű „ikonikus” képe. Hogy a folyókkal három részre tagolt községet a kilenc „kicsi púposodó ívű hídon át be lehet-e úgy járni, hogy minden hídon csak egyszer menjünk át? A megoldást Eulerre bízom, aki az u.n. „Königsbergi hidak” hasonló és nevezetes matematikai problémáját az 1700-as években pillanatok alatt megoldotta. Az ügy csak a minap jutott eszembe. Majd foglalkozom evel is.

„itt nincs itt nincs”

Két azonos sor. A vers 10:5 sor-arányú vízszintes és függőleges közép-tengelye, megerősítve a pozíciót.

„sértetlen magasság” „szűz mélység”

Csupán intuícóra hivatkozva mondom, hogy a *felső*t és az *alulvalót* két reáliával is meg kellett erősíteni: ha nem *sértetlen* és nem *szűz* –: átjárható, tehát a meg nem számlálhatóra, a végtelen – csak a matematikában definiálható – sejtésére utal.

*„Szélesen hentergő vizek ellen
Hömpölygő hordák ellen”*

A felső sorra már utaltam, összefüggésben a gyakori árvizekkel. A „hömpölygő hordák” sor egyaránt jelölhet bármilyen Magyarországra törő reguláris vagy nem reguláris megszálló sereget. Kinek-kinek a tetszése szerint.

„tűskés ostorvég hosszú daruláb”

A kurucok mellé szegődött hajdúk s ivadékaik használták ezt a karikásostorból és buzogányból összeházasított fegyvert. A karikás sudara helyére tűskés ólomgolyó került, s ez tekerintetett a labanc lovas nyakára.

Hosszú daruláb: a daruláb is tisztaaljai, rétközi* eredetű szó. Ott így nevezték a „gólyalábat” – mesélte öreg kőrösi halász barátom. A „gólyaláb” – „sárban való járásra v. játékszerű haszn. a lábra hosszabításul ráerősíthető (két) farúd.” (Magy. Ért. Szót.)

* Feltételezhető, hogy a szatmári békét (1711) követő „embervadászós időkben menekültek a békésebb Békésre a rétközi hajdúk utódai. A már jelzett Kispice utca körzete kerületét Ibránynak nevezi a békési község-térkép. Ibrány-község, a rétközi, csakúgy református település, mint Békés. Ref. temploma 1720-ban épült.

Hogy honnan a vízszintes és függőleges olvasatú, látszólag kötöttnek tetsző forma? Úgy „külalakra” szilárd, benső testében sok mozgást engedélyező? Véletlen felfedezés után sok rákövetkező sikertelen és sikeres gyakorlat eredménye. Az értelmezés és az ítékezés legyen a kritikusok, bírálók dolga.

Papp Tibor

Pogány ritmusok

Az ötvenéves Weöres Sándomak

*tiszta az ünnepi tisztás
kard hegye éles a hold
fákon lóg a sötétség
kör közepében a tűz*

*

*zene zúg zene bög / tűz ég puha tűz
vad zene zúg bög / dob ---
dob --- / dob dob dob zene
dob --- / kürt szól duda szól
síp szól duda szól / duda szól kürt szól
síp szól húr peng / bong zsong buja hang
böggő zene búg / tűz ég puha tűz
harsona harsog / dob pergésben
ének kórus / zeng ---
üst-dob kong bong / peng ---
kong peng bong zsong / cseng ---
síp szava siklik / s tűz ég fű közt
dob szó kürt szó / szik szál égig a
rozsdás égig / föl csak csíkban a
füst --- / dob dob dob zene
üsd --- duda / dob dob dob duda
dob duda dob duda / üsd ---*

*

*---- / fut a lova fut a lova
dob tör tánc tűz / tűz ---
dob tör tánc tűz / tűz tűz tánc tör
dob --- / dob ---
dob doboló zene / dob ---
bőr duda duda szól / dob ---
fényes doboló / dob ---
síp szava kürt szava / csattog a ló pata
ordít a bömből a / duda duda duda duda
síp szava kürt szava / duda duda duda duda
két kéz két kés / duda duda duda duda
két kupa négy kupa / duda duda duda duda
dob --- / dob tör tánc tűz
tíz tűz tánc tör / vér völgy víz vár
füst-csík tűz-csőr / dob ---
doboló fényes / dob ---
duda zene zene duda / dob duda dob duda
dob --- / ----*

*

*---- / ide oda fut a lova
tíz tíz tíz lova / csattog a ló pata
futnak a vad pari / pák ---
ide oda fut a lova / síp szava kürt szava
hívja a várja a / dob tör tánc tűz
tíz tűz tánc tör / fűszál vas-víz
kő-kút tűz-csőr / dob ---
dob duda duda dob / dob ---
szép szügye fényes-e / éles e kés hegye
szőre sötét feje / csupa hab csupa dér*

*fúj a szél köp a vér / míg a tőr szívet ér
síp szava kürt szava / duda duda dob duda
harsog a harsona / duda duda dob duda
duda duda dob duda / duda duda dob duda
tűzben a ló pata / bőr szaga búzlik a
réten a nádas ö- /lén – – –*

*

*hajlik az ünnepi táncos
táncol a kör közepén*

*föld víz nap hold föld
föld hold nap víz tűz
szél fák fű víz hal
tűz tánc fül láb kar
zöld szem két szem zöld
föld víz nap hold föld*

*tűzből futnak az árnyak
tűz közepéből a füst
hajlik az ünnepi táncos
szél fúj dob pereg üsd*

*dob dob dob duda / duda duda dob duda
dob zene dob dob / duda duda dob dob
duda – – – / dob duda duda duda
dob zene zene dob / dob – – –
dob dob duda dob / dob dob duda dob
dob dob duda duda / üsd – – –*

A Pogány ritmusok születése

Az egyetemi irodalmi körből rebellisként kivált belga író és költő barátaimmal 1960 telén Liege-ben, ahol földet értem '56-os menekülésem után, egy irodalmi folyóirat létrehozásán fáradoztunk. Az alapítással kapcsolatos elfoglaltságok hetente egyszer-kétszer összehoztak bennünket, többnyire Philippe Dôme lakásán, a legelhalaszthatatlanabb dolgok megbeszélése végett. Marjorie, a hely szőke tündére és háziasszonya kínálta a nem kimondottan drága bort és a műanyagdobozból kiöntött aprósüteményt. Gyakran előfordult, hogy a szerkesztőség valamelyik tagja (Philippe Dôme, Francis Edeline, Yves Lebon, P. T., Pierre Roller) felolvasta egyik munkácskáját, amit a közelmúltban írt s ezt azon melegében megtárgyaltuk, értékeltük. Nyelvileg nem voltam eléggé felvértezve ahhoz, hogy franciául írjak, szerkesztőként olvastam a beérkezett kéziratokat, kritizáltam, közlésre javasoltam vagy eltanácsoltam őket és javaslatokat tettem a lap arculatának megformálására – azonban itt megállt a tudományom. Persze, én sem akartam lemaradni a többiekől. Összejöveteleink a *Dialogue* első számának megjelenése után is ugyanolyan rendszerességgel folytatódtak, mint az alapító vajúds alatt. Kapóra jött az a belső zümmögésből szavak segítségével ritmikus játékká kerekedő valami, amit hónapokig érleltem, mondogattam csendesesen a szobámban, hangosan a Meuse partján vagy elmotyogtam bolyongásaim közben a belváros sikátoráiban s aminek, úgy véltem, hangos megnyilvánulását zeneként élvezhetik a belgák is, szóljon bár magyarul.

Ebbéli hitemben eminens szerepet játszott a divat, hiszen mindannyian az afrikai dobok varázsában éltünk akkor. Festő barátommal, Georges Debattyval, aki madonna-arcú olasz felesége révén fagyaltos üzletet nyitott, ha nem volt vendég a boltban, akár egy fél délutánt is eldobolgattunk a nagyon szép hangú, falba erősített asztalokon. Biztos voltam, hogy szerkesztőtársaim meghallják és élvezni fogják versemben a muzsikát:

*muzsika ritmus
dob
dob dob dob zene
dob
muzsika muzsika
dob*

*zene szól zene szól
dob dob dob dob
dob*

*muzsika muzsika
dob
vad zene muzsika
dob*

Sokat rágtam, csűrtem-csavartam a néha dobolással kísért szövegkupacot. Nem tudtam, mit akarok vele kezdeni, csak azt éreztem, hogy folytatnom kell a verssel való bibelődést. Egyik változat a másikat követte, szavak tűntek el, szavak kerültek elő, a

ritmus túlzott szerepe volt az egyetlen közös nevező a változatokban, vagyis az a tény, hogy lényegtelen a szavak jelentése, versbeli jelenlétük értelmét a bennük rejlő erős ritmikai adottság szabja meg. Játéknak tűnt, de képtelen voltam leállítani. Egyszer-egyszer ceruzával papírra vettem a szöveget (ennek köszönhetően maradt meg mindmáig néhány embrionális változat), amiből egy idő után rájöttem, hogy iránya van a változatok fejlődésének: egyre inkább négy szó kerül egy sorba (vagy egy).

Francis Edeline, később a nemzetközi hírű „Groupe u” egyik oszlopa, a szerkesztőség átlagánál 6-8 évvel idősebb társunk, kitűnő ismerője volt a konkrét költészetnek és az akkor terebélyesedő hangköltészetnek, biztatott, hogy bővítem a meglévő anyagot, formáljak belőle valami egészet. Az afrikai háttérből egyre jobban kihallottam a dobok hangját, a táncra szólító ritmikus dobzenét.

*kürt szól zene szól
dob
ritmus dob zene
dob
kürt szól dob szól
vad zene vad tánc
dob
két kupa négy kupa
öt kupa hat kupa
bor
kupa kupa kupa kupa
kopp*

*dob zene dob dob
dob dob duda dob
dob dob dob duda
duda duda dob duda
duda duda dob dob
duda
duda zene zene dob
dob
zene zúg zene bőg
dob
vad zene zúg bőg
dob
duda duda dob duda
dob dob dob duda
dob*

Egy éves vajúadás után, párizsi meggyökerezésem (1961 őszen hurcolkodtam át Liege-ből, miután nyáron a fagyaltos boltban kiszolgálóként sikerült valamit javítani anyagi helyzetemen) égető gondjait már magam mögött hagyva, hetedik emeleti cselédszobámban jött az az ötletem, hogy ha már valami pogány ünnepi dobolás, ünnepi tánc a vers témája, akkor elképzelhető a téma magyarnak is. A keret lehetne egy ősi szertartás, amelyiknek nem a belső tartalmára esne a versben a hangsúly, hanem a külsőségekre, a látványra, a hallhatóra, méghozzá úgy, hogy a papíron és elhangzásban is egymás mellé kerülő szavak feladata nem a történet külső leírása, hanem elsősorban az esemény érzékeltetése lenne.

Közben átestem egy újabb folyóirat-alapításon: 1962. május 1-jén jelent meg a Magyar Műhely első száma. Szerkesztőtársaim közül Parancs János és Pátkai Ervin folyosó-szomszédom volt, Nagy Pál néhány metróállomásra lakott, és Szakáll Imre, Harcsi József valamint Márton László sem laktak messze. Gyakran találkoztunk, mutogattuk egymásnak újabb irományainkat, de – valószínűleg az egészséges rivalizálásnak köszönhetően – csak a befejezetteket. Ettől kezdve befelé, magamnak mondtam a rigmust, s miután már volt valami tematikusan körülvonalazható elképzelésem a versről, megpróbáltam építgetni az épületet. A magyar vonatkozás hozománya volt a ló-áldozat – a magyar mondavilágban megszabott formája (kinek, miért, hogyan) nem érdekelt, csupán maga a tény, és ezzel kapcsolatban az, hogy pogányok lovat áldoznak valahol, mely eseménynek sok nézője, résztvevője ritmusosan mozogva vagy mozdulatlanul követi a ceremóniát.

Meglehetősen sok kísérletezés után rájöttem, hogy nem négy, hanem nyolc ritmikus egységet kell egy sorba tennem, s ahol a ritmust nem fedi szöveg, ott valamilyen hiányjelnek kell jeleznie a csendet. Arra is ráébredtem, hogy pontos időmértékes sorokat kell alkotnom, melyeket két rövid és/vagy egy hosszú szótagos egységek töltenek ki. Kezdetben úgy véltem, hogy váltakoztatnom kell az anapestikus és az ezzel ellentétes daktilus lejtést. Valahogy így:

*puha tűz puha láng / csupa vér a parázs
szólnak a nyír-hege / dűk – – –*

(Később ez a két sor nem került be a végleges szövegbe.) A nagy felismerés 1962 végén, 63 elején az volt számomra, hogy nem anapestusokban meg daktilusokban kell gondolkodnom, hanem önálló egységekben, melyek kitöltik a fél sorra eső négy időegységet. Teljesen mindegy, hogy milyen sorrendben, s még az is mindegy, hogy váltakoznak-e vagy sem. Ebből következett, hogy a szüneteknek is ki kell tölteniük a rájuk eső időt. Ekkor még fogalmam sem volt a szanszkrit költészet klasszikus korának egyik jellegzetes versformájáról, a *ganavritta* típusról, melyben a sorok ütemszáma és az ütemek moraszáma előre megkötött adottság, de az ütemen belül a moraszámot a hosszú és rövid szótagok tetszőleges kombinációjával lehet kitölteni. Ez a forma aránylag közel áll a *Pogány ritmusok* formájához, azonban ma már a két forma közötti különbség is nyilvánvaló számomra. A *Pogány ritmusok*ban a sort alkotó nyolc ütemegység az alaptényező, melyeknek mindegyikére egy hosszú vagy két rövid szótagnak kell esnie. Ellentétben a *ganavritta* típusal, itt az ütemegységek nem oszthatók meg, amiből az következik, hogy két ütemegység nem tölthető ki egy rövid,

egy hosszú, egy rövid szótaggal. Különbség az is, hogy a *Pogány ritmusok*ban az ütemegységeket szünetek is kitölthetik. Az első rész a zenés-táncos bemelegítés, az áldozati eseményhez szükséges tűz szítása, előkészítése.

*zene zúg zene bőg / tűz ég puha tűz
vad zene zúg bőg / dob ---
dob --- / dob dob dob zene
dob --- / kürt szól duda szól
síp szól duda szól / duda szól kürt szól
síp szól húr peng / bong zsong buja hang
bőgő zene búg / tűz ég puha tűz
harsona harsog / dob pergésben
ének kórus / zeng ---
üst-dob kong bong / peng ---
kong peng bong zsong / cseng ---
síp szava siklik / s tűz ég fű közt
dob szó kürt szó / szik szál égig a
rozsdás égig / föl csak csíkban a
füst --- / dob dob dob zene
üsd -- duda / dob dob dob duda
dob duda dob duda / üsd ---*

A második rész az áldozati szertartás előkészítését idézi, a lovak felvezetését:

*---- / fut a lova fut a lova
dob tör tánc tűz / tűz ---
dob tör tánc tűz / tűz tűz tánc tör
dob --- / dob ---
dob doboló zene / dob ---
bőr duda duda szól / dob ---
fényes doboló / dob ---
síp szava kürt szava / csattog a ló pata
ordít a bömböl a / duda duda duda duda
síp szava kürt szava / duda duda duda duda
két kéz két kés / duda duda duda duda
két kupa négy kupa / duda duda duda duda
dob --- / dob tör tánc tűz
tíz tűz tánc tör / vér völgy víz vár
füst-csík tűz-csőr / dob ---
doboló fényes / dob ---
duda zene zene duda / dob duda dob duda
dob --- / ----*

*

Tíz évvel később világosodott meg bennem, Claire Benveniste francia nyelvész az orális nyelvről kialakított elméletének megismerése után – mely szerint az írott-beszélt nyelvvel ellentétben az orális nyelv szigetekben is közvetítheti az üzenetet, azaz nem feltétlenül összefüggő jelentéseket közöl egymás után –, hogy amit csináltam, ennek a technikának, ennek a hangmozaik-darabokból való összerakásnak felel meg.

A harmadik rész a lovak feláldozását hivatott érzékeltetni:

*---- / ide oda fut a lova
tíz tíz tíz lova / csattog a ló pata
futnak a vad pari / pák ---
ide oda fut a lova / síp szava kürt szava
hívja a várja a / dob tör tánc tűz
tíz tűz tánc tör / fűszál vas-víz
kő-kút tűz-csőr / dob ---
dob duda duda dob / dob ---
szép szügye fényes-e / éles e kés hegye
szőre sötét feje / csupa hab csupa dér
fúj a szél köp a vér / míg a tör szívet ér
síp szava kürt szava / duda duda dob duda
harsog a harsona / duda duda dob duda
duda duda dob duda / duda duda dob duda
tűzben a ló pata / bőr szaga bűzlik a
réten a nádas ö- / lén ---*

*

A harmadik rész után úgy éreztem, hogy meg kellene törnöm a ritmust, ezért tettem mögéje a teljesen logikus üzenetközvetítésnek eleget tevő két időmértékes sort. Az első sor hat ütemegységből, a második ötből áll, ez utóbbival is törni igyekeztem a fentebbi nyolc ütemű sorok esetleg monotonná váló ritmusát:

*hajlik az ünnepi táncos
táncol a kör közepén*

Ezután valamilyen pogány ráolvasásra emlékeztető szavak következnek, melyek soronként eleget tesznek a nyolc ütemegység kívánalmainak: négy hosszú szótag, cezúra, egy hosszú szótag és három ütemegységnyi szünet, azonban ezeket a sorokat a logikus üzenetet közvetítő sorok mintájára vettem papírra, mintha nem a kívülágban elhangzó, hanem a lélekben föl vibráló szavak lennének.

*föld víz nap hold föld
föld hold nap víz tűz
szél fák fű víz hal
tűz tánc fül láb kar
zöld szem két szem zöld
föld víz nap hold föld*

A végkifejletet előkészítendő, a már kipróbált időmértékes, logikus üzenetet közvetítő sorok mintájára alkottam meg az utolsó előtti strófát:

*tűzből futnak az árnyak
tűz közepéből a füst
hajlik az ünnepi táncos
szél fúj dob pereg üsd*

A befejezés a beteljesült áldozat feletti felfokozott örömet hivatott érzékeltetni. Csak a dobolás marad a porondon, melyet hangban a duda és a dob egymásra feleselése testesít meg. A végső zárás a hangzásban magas fekvésű üsd szóra hárul.

*dob dob dob duda / duda duda dob duda
dob zene dob dob / duda duda dob dob
duda --- / dob duda duda duda
dob zene zene dob / dob ---dob duda dob / dob dob duda dob*

* * *

Amikor már-már a végére értem, úgy éreztem, valamilyen versindító szöveget is kellene tennem a cím és az első nyolc ütemű sor közé. A bevezető szöveg formáját a már létező logikus üzenetet közvetítő időmértékes sorokból összeállt strófa mintájára kell megalkotnom. Első nekifutásomra nem sikerült:

*áldozat fallikus ága
égi szemérem előtt
kőből a tűz-ölü oltár
jó szagú férfi a föld*

*térdein ömlik a víz
combjai közt buja partok
tátva a szája az égnek
táncol a láb meg a kéz*

A sikertelenségnek az volt az oka, hogy a szöveg meghaladta az egyszerű leírást, belemagyarozott az eseményekbe, természeti jelenséget emberi tulajdonsággal ruházott föl, megszemélyesített. Némi vajúdás után 1963 tavaszán született meg a bevezető strófa végleges változata:

*tiszta az ünnepi tisztás
kard hegye éles a hold
fákon lóg a sötétség
kör közepében a tűz*

A Magyar Műhely szerkesztősége ekkor már lázasan el volt foglalva a Weöres Sándor ötvenedik születésnapját megünneplő különszámmal. (A szám 63 nyara helyett 64 tavaszán jelent meg.) Nyakig benne voltunk Weöres műveiben, rokoni és baráti segítséggel szinte mindenhez hozzájutottunk. Ekkor ismertük meg igazán Weöres Sándor költői univerzumát. Természetesen, elég

hamar rájöttem, hogy felületes megközelítésben kivetíthető némi rokonság Weöres egyik-másik verse, például a *Dob és tánc* („csönd/béke/fény...”) és a *Pogány ritmusok* között. A rokonságnak azonban semmilyen alapja nincsen. Mások a kiindulási pontjaink és különböznek a verstani megoldások is. A verset végül is neki ajánlottam, ötvenedik születésnapjára, így jelent meg a Magyar Műhely 7-8. számában, majd első könyvemben: a *Sánta vasárnapban*.

Hamar letisztázódott bennem, hogy a *Pogány ritmusok* műfajilag hangvers, erre még a kezdet-kezdetén Francis Edeline hívta fel a figyelmemet, az viszont sokkal később világosodott meg számomra, hogy formailag a *szöveges ritmikus hangversek* csoportjába tartozik.

A szöveges-ritmikus hangvers alapanyaga a ritmus-egységekre vagy időmértékes szakaszokra felosztható, szavakból vagy morféimákból alkotott, az írott nyelv grammatikai szabályaihoz nem (vagy nem feltétlenül) alkalmazkodó szöveg. A ritmust a hangsúly rendszeres visszatérése határozza meg. A szünet is teljes értékű alkotó-elem, olyannyira, hogy a ritmust adó hangsúly helyén is előfordulhat. Az időmértékes szakaszok megfelelhetnek a klasszikus verslábaknak, de fölépíthetők a rövid és hosszú szótagok bármilyen kombinációjából.

A szöveges-ritmikus hangvers ritmusa legtöbbször elválaszthatatlan a vers szövegétől, néhány esetben azonban idegen eredetű: zeneileg komponált, a természetből önkényesen kiemelt, vagy egy másik nyelvből átültetett ritmus. A szöveges ritmikus hangversnek végtelen sok változata van, az egyszólamútól a többszólamúig, a tisztán szövegestől a nem emberi eredetű hangokkal dúítottakig. Példa bőven akad az elmúlt évtizedek termésében: a műfaj egyik legismertebb képviselője az Egyesült Államok nyugati partvidékén, Los Angelesben élő Charles Amirkhanian, akinek *Just* című, 1972-ben Stockholmban bemutatott műve összesen négy szóból meríti anyagát: *rainbow chug, bandit, bomb*, de néhány európai költő is jelentőset alkotott ebben a műfajban, például a svéd Sten Hansen vagy az olasz Arrigo Lora-Totino.

A *Pogány ritmusok* performansz-változatát a hetvenes évek végén rögzítettem hangszalagra, mely először hanglemezen 1982-ben Olaszországban egy hangköltészeti antológiában jelent meg (*Vooxing poeetry*, Bodeno), 1984-ben Franciaországban a l'Unique kiadónál kazettán, Magyarországon pedig a *Cyberstone Entertainment* által gondozott *Határokön járok örökké* című, 2000-ben kiadott CD-ROM-on.

A hetvenes évek végétől létezik a műnek egy – a magyar ritmusra ráépített – francia változata is: *Rythmes paiens* címmel.

Párizs, 2001. január

Ágh István

Egy régi kisfilm elképzelt folytatása

*Talán a halott barát szelleme
kényszerített ifjúságunkba vissza,
egy régi film elképzelt folytatását
rendezni meg azonos helyszínen,
ahol azóta is épp ott áll meg a hegyi járat,
bár harminc évet vénülünk, ha leszállunk,
s úgy ácsorgunk kettesben, tétován
ismeretlen útszélen, mielőtt elindulnánk,
mintha még most is azt keresnénk,
amit már egyszer megtaláltunk.*

*Akkor nyár volt és elmaradt az est,
most január, korán sötétedik,
a képbe az kerül, mit útunk megtalál,
legyen halk jelzés, kényes sejtetés
söntés helyett a kocsmá kerítése,
inkább álomi kétértelműségben
száraz levélként ülő kismadár,
maradék hó nagy kuvasza a kertben,
ácsorogjunk egy rácsos kapunál,
mintha a kulcsot elvesztettük volna.*

*Kié a kéz, mely rögtön visszaránt?
azért lestünk a kis ház ablakára,
laknak-e ott, vagy csak az uccalámpát
tükrözte át a fenyves szurdokán,
a régi film elképzelt folytatása
ezzel végződik, nem történt közben semmi
érdelemes, hogy visszapörgetett
ittlétünk kiderüljön részletenként,
csupán a téli est leplez valami titkot,
mért szomorít el annyira az Ábránd utca csöndje?*

Véletlen visszatalálás

1998 januárjában, hatvanadik évem betöltéséhez közeledve írtam a verset. Véletlen visszatalálás indította el. Egyszer csak ott találtuk magunkat, ahol harminc évvel előbb fiatal házasként éltünk, a budai Máriaremete utcájában. Schéner Mihály születésnapjára és kiállítására indultunk a Remetei (akkori Dimitrov) útra autóbusszal az ismerős városrészbe, mégis egy apró változás, az új megálló beiktatása megzavarta tájékozódásunkat, s ott szálltunk le a régi ház közelében, s bekanyarodtunk az Ábránd utcába. Az utcanév valóság, nem költői szimbólum, mégis kifejezte akkori ábrándjainkat. Fiatalos remények gazdagították azt az öt albérletes évet. Szegények voltunk, valamelyest kiszolgáltatottak is, de az évszakok a gyerekkori igazságot idézték, hegyek fogtak körül bennünket, virágzó kertek, rigó volt a barátunk s fülemüle trubadúr éneke a szerelmünk, télben is nyár a fenyőfa, s a háziak kuvasza, mint nyári hószobor állt őrt. Az egész környék gyönyörűen vidékies volt a városhoz képest. A tüzelőszállító fuvaros lovasszekérrel, szeneslegénnyel járta az utcákat, kémények Ábel-füstje szállt ezüstösen a magasban, nyugalmas kocsmák, zöldvendéglők fogadták a betérőt, mi meg a barátainkat, akik egyszerre vendégségbe és kirándulni jártak hozzánk. Ide született kislányunk, itt kocsiztattuk a Nagyrétig, itt tanult járni. S mikor már saját lakásunk lehetett, többször kirándultunk erre Zuglóból, hogy benézzünk az utcáról az udvarra, a kicsi házra, lestük, megvan-e még a kutya, az a mindig fehér kuvasz, s mintha mindig ő lenne ott az elsőtől egyre több nemzedéknyire is, a Betyár.

Ha nem a valóságban, akkor álomban jelent meg Máriaremete. Színevesztetten, mindig félhományban estek meg a dolgok. Mintha ennek a versnek a valósága is álom lett volna, szorongó tétovaság, álomi kétértelműség. Az időből véletlenül előnyomuló emlékek, s a kontúrok torzói maradtak, melyekből nem tudható, az első benyomások-e, vagy a kiürült múlt halomba dobált roncsai. Hazaérkeztünk, ahova nem mehetünk, vagy csak a kulcsunkat veszítettük el?

Sötét, nyirkos januári koraeste volt akkor, túlvilágian rideg. Erre vetült rá ott azonnal a régi kisfilm, s megindította volna folytatását, az újabbat, most már csak ezt a verset, hiszen szalagra venni nemcsak ugyanúgy, de ugyanazokkal sem lehet már. Alkotóját, Simonffy Andrászt, három éve búcsúztattuk el a kisoroszi temetőben. Valójában a gyász képei vetültek a megírandó vers tájára, a mulandóság hangulata tért vissza a régi kisfilmre hangolódott régi versre, s együtt mindkettőre, mikor még *Nyár volt és elmaradt az est*, ahogy arra a korabeli vers címe is utal, melynek írásmódját a visszapörgetett filmszalag képsora határozta meg. Minden a végétől történik visszafelé a felvétel határai közt. Azonnal múlttá változott a jelen akkor is, egyszerre valahai, bár még ott vagyunk a visszakattintott időben. Akkor mi játszottunk vele, harminc év múlva az idő játszik velünk. A kisfilm folytathatatlan. Veszítésre állunk. Ez okozza az Ábránd utca csöndjének titokzatos szomorúságát.

Buda Ferenc

Ki tudja?

Ki tudja, hogyan készül a vers? Ki tudja; érdemes-é egyáltalán leírni, rögzíteni fogantatásának, kihordásának, világra jöttének egyes mozzanatait? (Amely mozzanatok lehetnek ugyan – olykor, nagyritkán – mérföldkő-jelentőségűek is, ám legtöbbször csupán hangyacipelte porszemek, madár-elejtette morzsák.)

Egyébiránt is: annyira különbözők vagyunk s annyira különböznek egymástól az egyes művek még egyazon szerző esetében is, hogy a mások által is hasznosítható törvényszerűségek száma elenyészően kevés – nem szólva tartalmi ellentmondásosságukról. (Belátom persze, hogy a haszonelvűség itt sem lehet elsődleges szempont.)

De lássunk néhány látszólagos ellentmondást (magam inkább ellenpontozásnak nevezném):

Írj lehetőleg napi rendszerességgel, de irtsad kímélet nélkül mindazt, ami nem odavaló.

Tekinteted kifelé-befelé egyaránt nyitott legyen.

Szellemi izomzatod tónusát egyidejűleg tartsd feszesen s lazán.

És a többi.

Látható, hogy már e követelmények mindegyike sem érvényesülhet bárkinél. A *hogyan* – nagyrészt alkat kérdése. Közhelyszerű példák:

Petőfi – saját szavai! – „csapott egy verset”. Vörösmarty gyötrődve, keservesen hozta világra a magáét. Csokonai építkezett, szerkesztett, szerelt. Mindhárom módszer nyomán szülehetnek tisztességes, „csinos” munkák, világraszóló remekművek éppúgy, mint szerencsétlen tákalmányok. A végeredmény az alkotói tisztességtől s természetesen a talentumoktól függ. Amelyek gyarapíthatók, de herdálhatók is. (Változatlan megőrzésük a herdálással egyenlő: lásd Jézus közismert példázatát.)

A lényegről túl sokat a körülmények sem mondanak. Mert ugyan mit számít a végeredmény szempontjából, hogy egyik hajdani versemnek egy valóságos időjárás rendellenesség volt a kiinduló pontja? Mára már megszokottá váltak az effélék, ám akkoriban: a hetvenes évek valamelyikének nagyhetében csodaszámba ment, hogy a hirtelen visszatérült tél hóval-faggal ölte a már kinyílt barackvirágokat. *Hóval jön húsvét* – ennyit jegyeztem le a hírből. Évekig forgattam, rakesgattam, ültettem s irtottam a sorokat, míg nem valami lett belőle. Ám az elkészült versnek már semmi köze az időjárásjelentéshez. Másról szól. Mert eleve nem erről akart szólni. Hogy is mondjam? Nem *én* nem akartam, hogy arról szóljon – *ő akart* egyébről: nem arról szólni.

(Nem tudom, érthető-é valamelyest, amit mondok. Magam csupán sejtem, hogy nagyjából mi az ábra. Ha tudnám is, nemcsak sejteném, úgy nem írnék verset. Nem *verseket* írnék.)

A szóban forgó opus egyébként mindössze ennyi:

Hóval jön húsvét

*Hóval jön húsvét,
jácint helyett hoz jeget.
Jézus úr testét
dongják fagyűrő legyek.*

*Szél ríkat fákat,
szírmot szaggat, szétsöpör,
zúzda gyenge ágat,
zöld bimbóra rátípor.*

*Légiós kaszánya
ablakáig ér a hó.
Sziklasír szájára
visszahengerül a kő.*

Kiss Benedek

Utak keresztje

Buda Ferencnek

*Futó, Királynő –
tolonganak
az utak portábláin paraszt,
ritter és báró –
készül a sakk.
Lelkünk tájait sanyargatják.
Játsszanak.
Hát csak hadd játsszanak!
Hej, komák,
végváriak,
vegyük számba, mi reánk maradt:
fillér,
picula,
fabula-ország!*

*A tengerről mit mondjak én –
esőcsepp a fogyó felhőt mondja.
Tipródik, legel a víz a dűnén.
Új falka nyomul a régi nyomra.*

*Kiskunság! avarok, rácok,
kunok, cigányok, bunyevácok,
ködménesen mély rézkolomp!
Kiszáradt, fehér lókoponya,
birkakoponya, homlokcsont:
Alföld! virágos csont-tanya!*

*Ökörhugyozásos
makadámok mellől
meglépett Jézus
a rozzant keresztéről.*

*Hej, puszta, álompuszta,
mért lettél Állampuszta,
véres köpés a homokon!*

*Lóg, törött a nyárfák szárnya,
kőcsont-ököl a víztorony.*

*Virágzik a teamező.
Hej, könnyű szőcskelábak!
Szíkes arcomon évelő
tüske és kamilla-bánat.*

*Szél habzik, nyakamig ér,
hulláma rajtam átcsap.
Mindig szélein járok én
e szögletes világnak.*

*Utak köves keresztje!
Kézfogás-csillag!
Hazám ráteregetve
petrenceként szikkad.*

*Kiszikkad a sorsom,
szemem kiszárad,
utak kereszjtét hordom,
szorítom arcomra ezt a tájat:
Kendő! könnycsipkés, vérmonogramos
kendője szép magyar Veronikánknak!*

A kereszt négy szárára

Általában gyorsan írok, ha egyszer megindul bennem egy gondolatsor, vagy egy képsor (bár másnap vagy egy hét múlva belejavítok, húzok, változtatok). Ez a négyes versfűzér azonban évekig alakult lelkemben és a papíron. A legkorábbi érettnak vélt verseim közül való, amikor még általában nagyon sokat dolgoztam egy-egy költeményen – a hetvenes évek elejére-közepére tehető.

Érettségi után, 1971-ben egy nyáron át jártam az Alföldet autóstoppal, de leginkább gyalogszerrel, lévén, hogy akkor még ritka volt a gépkocsi az alföldi utakon, s az utak is mások, leginkább makadámok voltak. Nagy élményt jelentett: ekkor éltem át már tudatosan is, hogy ez: a szülőföldem. És persze kaland: sok emberrel megismerkedtem, sok segítőkészséggel és zsványsággal is találkoztam. Többször megpihentem a falum határából Solt felé kivezető úton egy fakeresztnél (mellette két morotva-tó is volt, amiben valamikor horgásztam), melyen pléh-Krisztus függött, míg el nem lopták. A forró nyári napverés a poros utakon egy életre a bőrömrre sütötte szűkebb pátriám: a Kiskunság képét. De már korábban is, gimnazista koromban, ha kedvem úgy hozta, Kalocsáról kerékpárral Harta felé mentem haza Akasztóra (nyaranta is átjártam oda, mert jó barátom lakott ott), s számtalanszor elmentem Állampuszta és messzire látszó víztornya mellett anélkül, hogy igazán tudtam volna, micsoda szömyű világ van ott. Később tudtam csak meg, amikor Buda Ferivel megismerkedtünk, hogy annak idején ő is éppen ott raboskodott. Sokat beszélünk róla.

Mindezek az élmények kívánták, követelték a megfogalmazást. Sok versem szól szülőföldemről, de legátfogóbb talán ez, az *Utak kereszjtje*.

Nem egyszerre – darabonként íródott, külön-külön versezetekként. Melyik előbb, melyik később, magam sem tudom már. Ekkor már mögöttünk állt a *Kilencek antológiája*, az *Elérhetetlen Föld*, erre utal a nyitó strófában a „komák, végváriak” kifejezés. Ám arra is emlékszem, hogy első kötetemnek szerettem volna a Szögletes világ címet adni – ez meg az utolsó részben van –, de Szaggatott világ címmel nem sokkal korábban jelent meg Bella István kötete. Szóval, a 70-es évek közepén jutottam oda, hogy a 4 külön részből *Utak kereszjtje* címmel kialakult a fűzér-vers, utalva a kereszt négy szárára is.

És még sok év kellett hozzá, hogy rádöbbenjek: ezt a verset több okból is, Buda Ferencnek kell ajánlanom. Ekkor, ezzel nyerte el végső formáját.

Győri László

A Róma villa

„Ülj csak le!, mordult rám és máris új
papírt feszített a deszkájára. Túl
a Róma villán, Kaposvár felett... ”
Meglátogattam azt a szent helyet
Kaposvár fölött, ahol még Ady
is járt (a város büszkeségei
Ady s Rippli, a szülötte somogyi),
és rámmordult két irdatlan kuvasz, –
aztán egy hang, egy halk, udvarias
hang invitált a kastélyba, csak a
mester hiányzott és egy „ülj oda”,
de az örökre. Elöntött a düh
(a fiatalnak sokszor ez a mű)
a vers miatt. Hogy könnyű volt neki,

de én itt élek: ez a gyűrt penész
a pasztellvázlat s nem szignálja kéz.

Egy vers körülményei

Szabó Lőrincnek a *Vers és valóság* című könyvét nem ismerem; tudok róla, láttam, hogy megjelent, de olyan drága volt, hogy nem vettem meg, s azokban a könyvtárakban, ahova járok, vagy hiányzott, vagy mindig ki volt kölcsönözve. Pedig Szabó Lőrinc az a költő, aki – leszámítva József Attilát, akit fiatal, gimnazista korom óta a legnagyobbak tartok – az örök, a második legnagyobb, de akit úgy szeretek, hogy közben gyűlölöm is, persze az „*odi et amo*” értelmében. Olvasom, elhajtom; elhajtom, olvasom. És örök szerelmem. Vajon a *Huszonhatodik évről* miket írt? A *Tücsökzenéről*? Amikor egyszer Balassagyarmaton jártam, megnéztem azt a házat, ahol éltek és amelyről írt is az egyik tücsökzenében. Az utcáson kopott, hámlott házakból állt, az is, amelyen az emléktábla az ő emlékét idézte föl. A versből a házra rátaláltam, a házból viszont nem találtam rá a versre – ez a költészet.

Németh G. Béla szerint a remekművek megértéséhez közvetlen életrajzi és keletkezéstörténeti adalék nem kell, mert „*bennefoglaltatik az magában*” a versben. „*Az olvasót... kár volna megfosztani a művészi önelvűség átélésének örömetől, a tiszta esztétikai befogadás tudatosításának lelki folyamatától, gyakorlásától. Ha már birtokában van a vers autonóm élményének – az életrajz s a keletkezéstörténet közelebbi tényeivel akkor tanácsos gazdagítani. A hibátlan mű szóljon önmagáért; az előlegezés mindenkor a történeti illusztrációvá süllyesztés veszélyével fenyeget.*” Egy másik helyen: „*Ideje azonban az életrajzi s keletkezéstörténeti motívumokból is felsorolnunk olyanokat, melyek a vers értelmének lényegét gazdagítják.*” De mi van akkor, ha maga a vers tartalmaz életrajzi motívumokat? Amikor Németh G. Béla Arany János *Balzsamcsepp* című versét elemzi („*Szív, örömtől elszokott szív, Multak gyászos özvegye...*”), azt írja, hogy a harmadik strófától kezdve egyre esik a vers, megbomlik hangnemének, modalitásának (a beszélőnek a mondat valóság tartalmához való viszonyának), kifejezésmódjának egysége, „*életrajzias, narratív előadásmód, modor lép be, fogalmian magyarázó, okadatolt – mint mondani szokták –, literálisan értelmező magatartás tűnik föl.*” Hogy az életrajz csak zavarja a vers befogadását, azt Babits Mihály *Cigánydalával* kapcsolatban is megismétli: a vers autonómiáját sérti, ha közöljük az olvasóval, hogy a költőnek a vers megírása idején milyen volt a környezete, életformája, élményvilága, gondolköre. Valószínűleg Németh G. Béla sem arra gondol, hogy az életrajzias, narratív előadásmód eleve megrontja a verset, arra gondolhat, hogy vagy így, vagy úgy kell megírni, csak éppen a kétféle előadásmód nem keveredhet egymással. Dehát Arany János talán éppen azért írta meg a *Balzsamcseppet*, mert valami „életrajziasan”, személyesen fáj neki, s így írta meg azon az áron is, hogy elméleti, esztétikai megfontolás nélkül, esztétikailag megfontolatlanul a vers autonómiáját sérti meg vele. Dehát – ez a második *dehát* – az olvasó nem a versmagyarázat, a verselemzés előtt vagy után, hanem aközben és nem aközben, a kettőt egészen szétválasztva, s mégsem – intézi el magában a verset. Saját autonómiáját és a versét sem zavarja, ha külső adalékok jutnak hozzá. A vers ugyanis nem tudományos tétel, matematikai egyenlet, amelynek érvényességéhez, autonómiájához az elmét szükségszerűen viselő személyiség életformája, élményvilága bármit is számítana. Egy tudományos tétel akkor volna a legszebb, a legautonómbb, ha senki sem tartozna hozzá. Egy vers is. Költő nélkül azonban egy verset nehéz elképzelni.

Sőt egy irodalomtörténész, egy verselemzőt is nehéz költő nélkül elképzelni.

Erre gondoltam akkor, amikor 1990 januárjában beléptem a budapesti Egyetemi könyvtár épületébe, hogy elfoglaljam a széket a kölcsönzőpult mögött. Illetve, hogy ne fülletsek, egy kicsit később, akkor, amikor már nem először, úgy lépdelt át azon a koszos, repedezett, lestrapált kölcsönzőn Németh G. Béla, hogy kicsit félszegen, kicsit idegenül, mintha azt kérdezné, mit is keresek én itt, mit is keresnek itt maguk, azt mondta: – Jó napot!, s már lépdelt is tovább, s eltűnt a folyóiratfeldolgozó osztályhoz vezető vasajton. Amikor először lépett be az ajtón, naíval azt vártam, új arcot lát bennem, s be fog mutatkozni, hogy én is bemutatkozhatnék, de nem – a kölcsönzőteremnek köszönt egyedül, mintha ott sem lettünk volna; elmerült önnön autonómiájában, amelyet csak sértett volna némely életrajzot, saját életrajzi jegyet viselő többes szám első személy, a mi. És azon belül az egyes szám első személy. De nemcsak egy új kis kölcsönzőkönyvtáros, az egész könyvtár nem érdekelte; azért járt be, hogy legújabb verselemzését lediktálja a titkárnőnek, aztán a kézbesítővel elküldesse az Új Írásnak, az Irodalomtörténet, a Kritika szerkesztőségének. Én amellet, hogy – az egész könyvtárban alig néhányad magammal bírtam könyvtár szakos diplomával – fő foglalatosságként a pult mögött ki-beadogattam-veszegettem a könyveket, a könyvtárközi kölcsönzést csináltam, könyveket kértem a táráktól és könyveket adtam a táaraknak. Az egyik alkalommal Németh G. Béla titkárságvezetőnöje (nem férfia, nője, hogy pontos legyenek), ilhelve szólt, hogy N. G.

B.-nek („Endzsibí”-nek) egy német könyv kellene, ami csak a Széchenyiben, az Országos Széchenyiben van meg. Nem nyújtom: két órán belül az asztalán volt a könyv, én hoztam le a Várból. Másnap lépdel át Németh G. Béla a kölcsönzőterem: – *Jó napot!*, s már el is tűnik rejtélyes útján a vasajton keresztül a folyóiratfeldolgozóban. Autonómiámból az istennek sem hagyott kilépni. Van benne következetesség, akárcsak verselemzéseiben, amelyeket igen nagyra tartottam, de az ilyenfajta pillanatoktól fogva igen autonómoknak, olyanoknak, amelyek már embertelenek a maguk módján. Honnan tudhatja Németh G. Béla, hogy mi rejtőzik a kölcsönzőkönyvtáros költőben, hogy egy jövőző Németh G. Béla nem fogja-e a verseit elemezni? Nélküle miből él egy jövőző Németh G. Béla? Ez az elméleti kérdés foglalkoztatott, akárhányszor átvonult a szobán. Csak az vigasztalt, hogy Radnóti Sándor, ha olykor-olykor betért – már mint az Esztétikai Tanszék egyetemi tanára – kölcsönözni, mindig úgy köszönt, hogy tudta én én vagyok, s ki tudja, milyen okból, rokonszenvvel, kedvességgel viseltetett irántam. Talán mint a Kilencek egyikét becsült, – soha nem kérdeztem tőle. Évtizedekig nem láttuk egymást, de már az első találkozásakor megismert ott a kölcsönzőpult mögött.

A kölcsönzőpult és az irodalomtörténet találkozása elég szokványos, a könyvtáré meg az irodalomtörténeté még inkább. Nagyon sok költő volt könyvtáros, én is azzal a tévhittel indultam erre a szakra, hogy az jó hivatás annak, aki verseket szeretne írni, s én már tizennégy éves koromban verseket akartam írni: nem költőnek akartam lenni, csak verseket írni. A költőségtől ma is viszolygok, a vers az más.

Tehát könyvtár szakot végeztem – magyar irodalommal és nyelvészettel vegyest – az ELTÉ-n, s rövid salgótarjáni kitérő után Kaposváron kötöttem ki. A kaposváriak azzal büszkélkedtek, hogy a város hét dombra épült, akárcsak Róma. Az egyikén van a Róma villa, Rippl-Rónai egykori kastélya, olyan jó fél óra járásnyira. Már a neve is Róma. Rippl-Rónai Róma villája. Ebben a római városban hamarosan száműzöttnék éreztem magam. Első verseskönyvemnek a megjelenése előtt voltam, úgy éreztem, most aztán költő leszek, mit nekem könyvtárosság! – az csak a felöltő rajtam. Előtte még egyetemistaként Csepelen, Kőbányán, a Ganz-Mávag központi könyvtárában dolgoztam hetenként kétszer-háromszor négy-négy órát, de ez öröm volt ahhoz képest, ami Kaposváron utolért. Az igazgató Palmiro Togliattiról nevezte el a könyvtárat, a nemzetközi kommunizmus nagy alakjáról, Kossuth-díjas volt, egyeduralkodó, úgy üvöltözött, mint egy szódáskocsis a lovaival, a könyvtárosok bepisiltek, ha megeresztette a hangját. Finom hangversenyekre járt, állítólag maga is hegedült az egykori filharmonikus zenekarban, óriási kegynek számított, ha valakit egy szabad tiszteletjeggyel hangversenyre invitált. A lánya éppen akkor végezte el az orvostudományi egyetemet, és sürgősen Amerikába ment férjhez egy rosszabb, nem szocialista jövő reményében. K. elvtárs, az édesapa, azonban változatlanul Kaposváron üvöltözött. Minden jó tulajdonsága ellenére, hiszen ki nem tud jó is, értelmes is lenni, K. elvtársra csak viszolyogva tudok emlékezni. Következtesen Gy. elvtársnak szólított; mindenki elvtárs vagy elvtársnő volt neki, már ettől a hideg rázott. Szép rangom volt, úgy hívtak: módszertani könyvtáros, miszerint instruktor. A kaposvári járás kilencvenkilenc könyvtára tartozott hozzánk, a módszertani csoporthoz. Pellérdi Gyulával, Sipos Csabával együtt vagy külön jártuk a pusztákat, a falvakat, és instruáltunk, azaz leltároztunk, néztük át a könyvrendeléseket, a beiratkozási naplót, a statisztikát a jégáldozatok szobáiban.

A hatvanas évek végén Déry Tibor írt egy oratóriumot, amire Illyés Gyula egy másik oratóriummal felelt, az *Éden elvesztésével*. „*Ha robban az atom*”, valahogy így kezdődött. Mi lesz, ha robban az atom? Az egyik Kaposvár-közei falu igazgató-tanítója levelet küldött Illyés Gyulának, hogy a helybéli irodalmi színpadnak írjon egy hosszú, egész estére való verset az atomháborúról. S Illyés Gyula erre – feleselve Déry Tibor oratóriumával – elkészítette az *Éden elvesztését*. A pusztai fia felel a pusztának. Sajnos nem egészen a pusztának, de majdnem: egy somogyi falu népének, s nem egy fővárosi, nem egy nagyvárosi színpad, nem egy teátrum adja a világ elé, hanem egy majdnem pusztai társulat. A nép. Somogyban kitört a láz. Történelmi pillanat következett el. Az irodalmi színpad a hatvanas évek második felének a találmánya volt: a művelődéspolitikai találmánya, az amatőrök csinálták, s ha mai szemmel nézzük, a civil politikai szerveződés szinterei voltak. Akkor azonban egyértelműen a művelődéspolitikai vélt eszközei. Az *Éden elvesztésének* a bemutatójára kivonult az egész párt- és állami apparátus. A megyei könyvtár két autója is elindult K. elvtárral együtt. Éppen a délutáni műszakban dolgoztam, a kocsi úgy hat óra tájban indulhattak el, a helyi sajtó kulturális rovatának a munkatársa is, különben jóbarátom, fehér ingben, nyakkendőben várakozott az előcsarnokban, s én – már ekkor, kései köpönnyel a vállamon – kérdeztem meg az egyik menendőt, hogy van-e még hely vajon, hogy én is elmenendjek. Így nem láttam az Illyés Gyula-ösmbemutatót, amelynek alapanyagát, az *Éden elvesztését*, az oratóriumot is, az estről készült fényképeket is, benne például a párt megyei első titkárának fotójával aztán a megyei levéltár igazgatója, a Nemzeti Parasztpárt, Illyés Gyula pártjának hajdani tagja megjelöltetett egy kis könyvecskében, mielőtt a Szépirodalmi közléte volna a költő legújabb kötetében.

Ezzel persze a kaposvári „környezet, életforma, élményvilág, gondolatkör” nem teljes, hozzátartozik az is, hogy elmentem Igalra, kerestem a házat, ahol Szabó Lőrinc megírta például az *Egy igali ól előtt* című versét, csak éppen senki sem volt otthon. S természetesen jártam a Róma villában, bent is, de még többször csak úgy, a parkba, a vörösfenyők alá, ahová mások is el-ellátogattak elheverni egy kicsit a fűvön. A *Róma villa* című versem, amelyet 1989. október 13-án írtam, ezekből az élményekből keletkezett. 1989 őszén egy versciklusba kezdtem *Üveghegy* címmel, amit azóta sem fejeztem be: 365 versből állna, meg még egyből, az összegezésből, annyi versből, ahány nap egy esztendő. Szabó Lőrinc *Tücsökzenéje* indította el, önéletrajz és napló keveréke. Darabjai olyanok, mint egy meghosszabbított szonett; a tizennégy sorra még kettő következik. Ötös és ötödféles jambikus sorokból áll, a rímelés vegyes. Jónéhányat már közöltem is belőlük, legutóbb a Holmi októberi számában a *Lefelé* címűt. Várady Szabolcs az egyikről meg is jegyezte, hogy túlságosan érezni rajta Szabó Lőrincet. A *Róma villa* meg egyenesen Szabó Lőrincről szól. Az odalátogatóról, a győzedelmesről, a fényesről, az egyetlenegről, s vele szemben az árnyékban élőről, a kezdőről, a küszködőről, az odaragadról, aki csak a jövőben él, ha él, egyleg keserűség, pusztaság, s emiatt oktalan düh. Csak vázlat, nem kész pasztell.

Amikor – rövid munkanélküliség után – az Egyetemi Könyvtárba kerültem, éppen az *Üveghegy* verseibe kezdtem bele, s úgy éreztem, valami hozzáillő klasszicizmusra találtam rá. Verseimet felolvashattam a rádióban, József Attila-díjat kaptam. S eközben a pult mögött kölcsönöztem, amit nagyon nehezen viseltem el. Kölcsönzőkönyvtárosnak az éppen most érettségizett lányokat szokás odatenni, nem a diplomásokat. Éppen olyan nehéz és rossz düh foryogott bennem, mint Kaposváron. Akárhányszor Németh G. Béla átvonult a szobán, nem üvöltözve, mint K. elvtárs, hanem odalöttintve a jónapotot, megindult bennem az amatőr gőg, a büszke lélek: – Miből élne, uram, ha nem lennének költők?

Mint már az elején kiderült, mostanában őt olvasom, nevezetesen *Verseik és korok* című verselemző könyvét. Azt az örök kérdést teszi fel, hogy az élet meg a költészet hogyan függ egymással össze; mit kezdjen a költő az életével, mármint a verseiben, mennyire legyen, mennyire lehet személyes, hogyan moduláljon. És azt az örök kérdést: érdemes-e az irodalomtudósokat olvasnia, akik ezt a kérdést egyáltalán fölvetik benne. Nem. A vers önmagában létező valóság, mindenen túl kell lépnie, mint minden műnek. Ha nem kérlelhetetlen, elég baj az neki.

Pintér Lajos

Bettyárdall.

Schéner Mihálynak, s minden betyámak

*Was ist: matyar? Mi az magyar?
Cigány egy nép, lira, gedicht.
Gulas, tsikós, Széch'nyi álma,
ájnmal nach rechts, ájnmal nach links.*

*Ruzsa Sándor a vezére, Gondi Mondol
kocsmájából Kosút Lajos hada várta,
csikót lopni, távolságot, szabadságot,
ájnmal hahó, ájnmal hóha, másszor vágta.*

*Tombác Antti, Czakó Miska, Túri-Kiss
hírös betyárok, hajuk barna, hajuk deres,
rejtekező helyük csárda, egyszer nádas palotája,
másszor pandur parolája, másszor tömlőc, másszor deres.*

*Az Aafődön, Bugacz pusztán Bogár Imre
jó legény volt, kifordított pásztorsuba,
borjuszájú gatyá rajta. Ha fölébredt:
állj meg, kutya. Hogyha aludt: álma buba.*

*Schéner Miska hírös betyár, hej, hírös
pingáló betyár, színek, formák szegénylegénye.
Was ist Schéner? Was ist betyár? Annyi szégyen,
annyi érdem, Mihály bátyám, vásznad fogytán, fess az égre.*

*Es ist magyar. Esz iszt betyár. Esz iszt érdem,
esz iszt szégyen. Ki formák szegénylegénye,
esz iszt díhter, esz iszt künsztler:
vásznad fogytán fess az égre!*

Gyík a napsütötte kővön

Nem is tudom, hol kezdjem ennek a versnek a történetét. Talán ott, ahol legutóbbi prózai írásomat is kezdtem, egy csecsen szólásmondásnál: hét generáció a világ.

Magam számára ezt így fordítom le: van a mi jelenkorunk generációja, emberi léte, s ezenkívül látunk hátra és előre hármat-hármat. Vissza a dédnagyapák világáig emlékként, előre a dédunokák világáig reményként.

Dédszüleink arcára, valamelyikére még esetleg emlékezünk, dédunokánk születését, legszerencsésebb esetben megélhetjük, nemcsak az emberi emlékezet ennyi, hanem az emberi együttélés tágassága is csak ennyi, e hét generáció.

Mennyi idő ez? Mekkora időszakasz? Nem akarok nagyot tévedni. Százötven év? Kétszáz? Ennyi egy ember, egy család emlékezete. Ennyi emlékezetének holdudvara.

Maximum! Legfönnebb. Mert, ha egy új vagy ódon, ki tudja, szemlélet erőt vesz rajtunk, akkor magunkon túl se látunk, ha a személyiség gödörbe kerül, onnan nincs kilátás se hátra, se előre. Akkor egynap a világ. Akkor azt se tudd, ki volt apád. Ha tudod, tagadd meg.

És van egy másik emlékezet is, egy kozmikusabb emlékezet, úgy hívjuk, legenda vagy úgy, történelem. Akkor évszázadokban és évezredekben gondolkodunk, évmilliókban, milliárd porszemekben.

Sokszor e két ismeret bennünk ravaszul összekeveredik, absztrakt tudásunk évezredes, konkrét tudásunk semmi. A Napot, az izzó égi követ látjuk, csodáljuk, a lábunk elé tett terméskőben elbukunk.

De nem volt ez számomra különösebb kulcskérdés soha. Nagymamám, néhai Túri-Kiss Rozália volt a temetőfelelős, Ő rendelte s vitte a koszorút a sírra, Ő tudta, hogy az elhunytak közül kit hol keressünk a csongrádi temetőben.

De ő tudta a madarak nevét is, anyámnak már minden veréb, nagymamával öröm volt járni a téli kertet, mint egy költemény szavai, sorai, az ő szájából úgy gurguláztak a gyönyörű madárnevek. Ismerte őket.

Nagymamám halála után már nekem kellett egyedül botorkálgatnom a temetőben. Nekem kellett minden sírra szál virágot vinni, botorkáltam már mohalepte sírkövek között. Néhányon a betűt sem tudtam elolvasni, nevet az ujjam begyével tapogattam ki, Kása Rozália, Túri-Kiss Rókus dédszüleim sírkövén a felírást elolvasni már nem lehet, tényleg, csak ujjhegygel tapintani. Lásd csak, tényleg eddig tart az emlékezet, eddigre már a sírkövet is belepi a moha, a föld is kifordul alóla.

De ez csak tűnődés, okoskodás. Ez versnek nem ihletési pontja, nem oka, nem indoka.

Az sem, hogy kezembe került egy gyönyörű könyv az alföldi betyárvilágról, elkezdtem olvasni, s úgy megszerettem, többek között gyönyörű képanyagát, hogy azonmód elajándékoztam. Elküldtem Schéner Mihály festő barátomnak.

Emlékeztem reá, hogy vagy húsz évvel ezelőtt öneki nagysikerű és nagyerejű betyársorozata volt. Gondoltam, a könyvnek majd

megőrül. Meg is örült, pár nap múlva hívott telefonon, s a felkavaró élményről úgy számolt be, körötte számtalan új kép megkezdve, felvázolva, mind-mind új „betyárfestmény”. A könyv visszarántotta régi szerelmes témájához.

Képeit akkor nem láttam, de szolidáris maradtam vele, bármely betyáryanag került a kezembe, fénymásolatát küldtem máris, jegyeztem neki betyártörténeteket, könyvekben a pásztorművészet, betyárbrázolás gyönyörű képeit is találtam, s mindet-mindent küldtem Schénernek: serkentsék, ihlessék.

Én pedig időközben más munkába kezdtem. *Történ/elem* címmel családtörténeti esszét írtam. Magam öröme, fiaim kedvére. Elkezdtem összeilleszteni a család szűkebb történetének, történelmének széttört cserépdarabjait. Kellott ehhez a gyermekkor emlékezete, de kellott családtörténeti, levéltári kutatás, kellott történeti, néprajzi konzultáció, kellott embertan, kellott nyelvtan-névtan.

Munkámban remek barátokra leltem, Katona Imre egykori néprajzprofesszorommal újra szorosabb kapcsolatot kerestem, szinte megállatlanul fordultak a levelek közöttünk. Kitűnő helytörténészre bukkantam, aki az egyházi és városi levéltári iratok porát fújta le kedvemért. E portól én semmit se láttam volna. Pillanatok alatt már a török alatti korban jártunk. Abból az időből származnak ugyanis az első, pontos összeírások. Katona Imre is legalább eddig azonnal visszamutatott, a Túri-Kiss biztosan csongrádi név, és a török megszállás előtti. A csongrádi Kiss-ek ugyanis az Ipoly középső folyásának vidékére menekültek föl a török elől, s visszatelepedvén onnan a Túri – ottani falunév – ragadványnevet hozták. S Északról hozták a szláv, szlovák népe sséggel való együttélés emlékeit, következményeit. Anyai nagyapám, Csernus István neve erre utal, Csernus, régi, levéltári írásképeben Csernyus biztosan azt jelenti Fekete. Alkatával is elütött a törökös népe sségtől, erre már más tudós hívta fel figyelmemet, magas volt, vékony, és szőke. Drága nagyapám, a nagyréti bolgárkertész. Akinek melegágyai között gyerekkoromban oly sokat botorkáltam. Földműves volt, de mives, földművész.

Ha én úgy ismerném a betűvetést, mint ő a vetést.

Engem pedig efféle kérdések foglalkoztattak, mentünk, ki-ki a maga útján, én írtam *történ/elem* című könyvem, igyekeztem egybeszerkeszteni a törött ént, Schéner pedig festette betyár-képeit.

S a két út egyszercsak összeért. Találtam egy nagyobb tanulmány lábjegyzetében utalást egy csongrádi betyárperre, majd tovább kutattam a betyárper fölülhető egyéb levéltári iratait.

Ugyanis a betyárper iratai között ráleltem Túri-Kiss betyárra, anyai űk- vagy szépnagyapámra. Nincs kéznél a jegyzetem, abból tudnám, de inkább a szépnagyapapa ő. Olyannyira hittem az írásnak, hogy a család emlékezetében nem is mertem ellenőrizni: emléke, története szájhagyományban fennmaradt-e. Azt kell mondanom, nem. Én beszélni sosem hallottam róla. Levéltári lábjegyzetben találtam rá.

1853. március 19-én akasztották. Rá szinte száz évre születtem, 1953. március 20-án.

Nagy per volt, melynek körülményei máig tisztázatlanok. Botrányos per is, a vád olyannyira nem volt tisztázott, hogy épp ezért később igazságügyi botrányt kavart. A lényeg ez, hogy egy tanyában rajtaütöttek egy betyár csapaton, valamennyiüket halálra ítélték. Még a citerást is, csongrádi szóval tamburást, aki húzta nekik.

„Betyárvidék” volt ez különben, ahol felnőttem, nem messze Szeged-Hódmezővásárhely határában Rózsa Sándor, a mi vidékünkön pedig a híres Bogár Imre. Róla szól a legszebb dalunk is: Zavaros a Tisza, nem akar nyugodni, az a híres Bogár Imre által akar menni.

Úgy gondolom, említett csapatukban egyik volt betyár. Valaki tanyájára betért, hogy a lopott jószágot megőrzésre otthagyja. Ez divat volt, s aki ezt az őrzést, orvgazdaságot nem vállalta, az életével játszott. Többen valószínűleg a tanyagazda épp véletlen s véletlen vendégei voltak. A tamburást pedig odaparancsolta a betyár, mert mulatni volt kedve. Ezek közül melyik volt ősom, a betyár, a tanyagazda, a vendég, a tamburás, ezt már nem tudom.

Leiki rokonom az öreg tamburás, aki barbár művésze te szolgálatáért halt halált.

S itt a két út összetalálkozott. Már nemcsak Schéner érdekelte a betyárok, hanem én is betyárperek iratait böngészttem, ezt a furcsa micsodát, melyben a régi magyar írásképe s szóhasználat keveredett a némettel és a latinnal. A korabeli jogi nyelvvel.

Egy-egy okirat gyönyörű lelet volt, a történetek is, melyeket kiolvastam belőlük, meseien elkápráztattak, de a talált nyelv különösségében is megragadtam. Ez a régies magyar, német, latin nyelv ragadott meg engem vagy én ragadtam meg őt, nem is tudom: birkóztunk, fogást kerestünk egymáson.

Ezt követően már a saját kutatásaim rekvizitumait is küldtem Schénernek, elmondtam a történetet, különösen a szegény tamburás esetét ajánlottam figyelmébe, persze, alkotói-teremtői figyelmébe. Még csikófejes citera rajzát, fényképét is küldtem.

Nagy sokára azután következett a festővel a személyes találkozásunk ideje. Úgy volt, hogy megyek hozzá szeretett Pesthidegkútjára. Mit vigyek neki, tűnődtem. Mit vigyek neki, kedvére valót – kérdezgettem magamtól. Leültem az írógéphez a Forrásban, s egyetlen lendületre, mint most is, megírtam a verset. Ajándékba.

Persze, ahogy lenni szokott, valami közbejött, nem mentem, a találkozás elmaradt. Megint nem a papírra írtunk, hanem a papír élére. Megint nem a vászonra festettünk, hanem az égre.

Nem régen jártam újra a csongrádi temetőben. Sivár volt, télvégi, koszos, kopott. Pár csenevész hársfa ígéri rügyeivel az új tavaszt. Mentem a sírkőhöz, ujjam begyével olvastam róla a neveket.

Gyík ült a napsütötte kővön.

Nagy Gáspár

Hangos célfotó B. úr mennyei kirakatából

(mert Szakolczay Mester éppen 6+0 éves!)

*Ahol mindenki olajos
ott született Varga Lajos
futóbajnok: egy lharos
futása már-már viharos
kanizsai gőz-fuvaros
szócipelő nagyiparos
Szakolczay Varga Lajos
hátról nulla elől hatos!*

*Célfotóját Buzek Dénes
kattintotta ezért éles!*

*Egyenesen zseniális
futás közben néha áll is
Nevető Lacival máris
rázendítenek vokális
művükre mely muzikális:
a gőzös nem vicinális
Nagykanizsa szebb mint Páris
egyetemes és lokális
Duna Tisza csak kanális
a két folyó-generális
Potyli meg a Principális
partjukon készül majális
februárban juniális!*

(2001. februárius)

Az alkalom műzsája

E rövid versezet megírásakor két Múza is bőködött: egyfelől Sz. V. L. őszhajú barátom elközelgő 60. születésnapja, másfelől pedig a Forrás kedves, fölkerő levele bizonyos új (vagy fontosnak vélt) versem világrajöttét kommentál(and)ó prózai beszély elkövetésére. Nos tehát a jeles *Alkalom Műzsája* és a szorító *Határidő Műzsája* dugta itt össze fejét az utolsó pillanatban, és lőn a köszöntő új, a határidőt éppen súroló friss vers, elküldve a Forrás szerkesztőinek, jelesül Füzi Lászlónak és Pintér Lajosnak, akik levelükben erre biztattak. Némileg adósságtörlesztés is, hiszen 1997-ben a magam oktalansága és szokásos nyári lazasága miatt elmulasztottam szülőföldemet bemutatni a Forrás tematikus számában, melynek címét az általam is olyannyira kedvelt Szabó Zoltán *Szerelmes földrajzától* kölcsönözték. Szabásmintáért most is egy zseniális Szabóhoz, mégpedig Lőrinchez folyamodtak, aki a *Vers* és *valóságban* egész költészetének páratlan magyarázatát, értelmezését adta. (Néha-néha a magyarázat a verssel egyenértékű vagy izgalmaságában föléje is kerekedik! Ez a vaskos két kötet, melynek versmagyarázatait Szabó Lőrinc a máig ismeretlen írődeáknak lediktálta, megjelenése pillanatától, több mint tíz esztendeje egyik legfontosabb, legtöbbet forgatott kézikönyvem.)

Ez az új (alkalmi köszöntő és vidám-farsangi) vers, (persze tudjuk: minden komoly vers alkalmi is!) mintegy folytatásként is a Forrásból nő ki, ezért is oda kívánkozik vissza. Éppen negyedszázada már megcírógattam Szakolczay Lajost egy verssel. Megjelent a Forrás 1976-os évfolyamának decemberi számában, címe: *63 virgonc sor a kritikushoz*. Akkor még könnyedén róttam a sorokat egymás alá, kivált, ha oly vidámító dolgok estek meg velünk anno abban a déalföldi kisvárosban... Sajnálatomra a vers kimaradt (mivel magam is megfeledeztem róla) köteteimből. Mea maxima culpa! Aztán tovább haladva és csak a Forrás-t követve: Szakolczay Mester nem volt rest, s ő bizony megírta a maga penzumát a főtebb emlegetett *szerelmes földrajzos* tematikus-számban (1997/10-11) *Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára* címmel. Regélt benne szülőhelyéről, Nagykanizsáról. Rövid versemben pontosan kimutatható Sz.V.L. átlopott ujjlenyomata. De a város nekem, ha nem is szülőhelyem, de gyerekkorom és ifjúságom vakációzó városa volt. Több rokoni és ismerősi szállal. Csak éppen az akkor még atletizáló Varga Lajossal nem találkoztam, viszont az olyan városi hírességeket közelebről is ismertem, mint Buzek úr, a fotós, és a mókamester Nevető Laci. A város iránt táplált nagyon személyes vonzalmairól a Magvető Kiadónál 1995-ben megjelent *Augusztusban, Ludvík Jahn nyomában (legény-részlet)* című prózakötetben vallottam. Ezt követte a *Kanizsa-vár (vissza)* 1999-ben, melyet Harkány László tanár úr, a város önzetlen kultúr-apostola muzsikált ki belőlem. Ő lett a könyv kiadója és lelkes terjesztője.

Hosszútávfutó Lajos barátunk – gőzössel – a hatvanas évek második felében végképp elpöfögött Kanizsáról. És viharosan bezúdul az irodalomba. A székesfővárosi irodalmi életbe. Mondhatni: más vágányra tette át működését. Szócipelő lett. 1971-ben, lstenem, éppen 30 éve ennek!, hogy találkoztunk a Gorkij könyvtárban. Akkor már Szakolczay Varga Lajos néven publikált egyre

sűrűbben, s főleg a határainkon túli könyveket, folyóiratokat gyűjtögette mániákus buzgalommal. Szó szerint inge-gatyája ráment erre a „mihaszna fényűzésre”. Civilben a Gorkijban dolgozott, én meg odakerültem könyvtárosi gyakorlatra. Így ismerkedtünk össze, s így derült ki kanizsaisága a már akkor „halkszavú” barátunknak, aki ámulatomra Gy. Szabó Bélával, Kós Károllyal meg Szilágyi Domokossal levelezett. Mondom, harminc éve, hogy ebédidőben andalgunk a Molnár utcában (mintha csak Kanizsán a Sugár úton), már visszafelé a Nagycsarnokból, ahová egy fölséges főttkolbászos-sörös eszmecserére vendége voltam, s itt számoltuk össze a kanizsai ismerősöket, figurákat. Tőle tudtam meg, hogy ott született a drága Farkas Feri bácsi, a Párizsban élő Fejtő Ferenc, s ott él (és azóta is) a Szolzsenyicinnel raboskodó Rózsás János. Ott járt iskolába Tüskés Tibor, Bertha Bulcsu és Kiss Dénes is, akiktől már hallottam valamit. De a folklorisztikus közös kultúrkincsünk Buzek úr és Nevető Laci produkciói voltak. Meg a Szomolányi-sarok, a kisvárosi agóra, ahol a sportesemények tárgyalódtak meg igazi színházi dramaturgia szerint. (Lajos színházszeretete tán innen indult el kárpát-medencei, sőt, közép-európai kalandozó útjaira!)

Szóval a 60 éves ifjú, ám hófehér hajú férfúróól látom, láttam az égi sarokra költözött Buzek úr hajdanvolt fotós-kirakatában ezt a képet. Ehhez a vidám képhez a nyolc szótagos, hol felező magyaros, hol kevertebb ritmikájú, csak három monoton rímmel kántáló, farsangi profán litániázást gondoltam. Meg azt is, hogy Lajos barátunk majd kiereszti rettentő hangját, s egészséggel, a legjobb szereposztásban, tehát ő maga énekli-csújogatja el a Sétakert-i operában vagy a békakuruttyos Principális csatorna partján. Ha nem is most februárban, de akkor, amikor legközelebb megy a villanyos gőzössel haza, Édesanyjához, Kanizsára.

Célfotó. De futásának még nincs, nem lehet vége. Addig is: Isten éltesse!

Aczél Géza

Vé

*úgy indulhatott el otthonról mint máskor koncertnapon
megállt az előszoba tükrénél lassan kabátot vett és kalapot
hóna alá fogta hangszerét az öreg kapuját a huzat bevágta
füle mélyén bachot vagy chopint zenélt lépte alatt a járda
a zsbongó prágai utcára épp szitálni kezdett az ódon alkony
mikor átszellemülten benyitott a faragott templomajtón
s ment a karzatra hol mint furcsa pingvinek hangoltak a társak
az öblös hajóban ezalatt a tömeg tompa morajokban halkan áradt
ismerős zsongás – kopott tokjából hegedűjét gyöngéden kiemelte
szólt valamit körbe de belül már ráfeszült a zenei tételekre
és boldog volt – a muzsika közelítő szellője lágyan felzaklatta
a dobogóról várta a jelt s a közönség is elhalkult alatta*

<i>és jött egy férfi még</i>	<i>most sem érti</i>
<i>csak torka száradt</i>	<i>ahogy az áradt</i>
<i>s intett az égre</i>	<i>hogyan vége vége</i>
<i>szavait itták</i>	<i>lemondtak végre</i>
<i>a kommunisták</i>	

*ilyen bugyborékoló örömet még nem látott istennek háza
profán bomba még nem robbant szentebbül a mennyei világba
szívéhez nyúlt – táskás szemében súlyosan remegtek meg a könnyek
s a golgota freskói dobhártyáján éles fájdalommal felzörögtek
nem hallott már semmit bémult tekintetéből befelé indult a látás
kitakart idegeit most egyszerre érte a múltból az ormótlan sugárzás
s a megszakadt bánat – s e feszültségbe gyorsan belefáradt
csak állt üdvözülten történelmi tájként a mozgó kamerának
aztán eljátszhatta műveit aztán hegedűjét gondosan eltehetette
sosem sejtve e toll alól miként borult rá akkor a magyar este
villantak egybe sorsok felkínált közös remények portadozó vágyak
míg ő az üres prágai utcán hamiskás mosollyal csöndben hazalázadt*

(1989)

A politikum diszkrét bája

Közismert, hogy egy mű élményi háttérének felfejtése számos csapdahelyzetet rejt magában. Az alkotás folyamatában az alakítást elindító impulzusok egy delejes erőterbe kerülnek, s még a reáliákhoz legszorosabban tapadó művészi szándék sem menekülhet a stilizáltság és az absztraháló tendenciák formateremtő kényszereitől. Így amikor a vers valósághoz való kapcsolatának lápos területére merészkedünk, csak halványan merjük fölrajzolni az élményvilág bonyolult hálózatának meghatározó kontúrjait.

Ezeket a tétova mozdulásokat jelezve sem lehet kétséges, hogy vé című versem alkotási kényszereket kiváltó élménye – miként az a vers epikus menetéből is kihámozható – egy röpké tv-tudósítás. 1989-ben vagyunk, a keleti térség nagy politikai változásainak időszakában, a prágai események világszerte élénk figyelmet keltő idején. A különböző hírek már hónapok óta jönnek-mennek, zsbong a közvélemény, de úgy tűnik, egy impulzust adó konkrét élmény még hiányzik ahhoz, hogy ezt a különös politikumot versben feldolgozzam. Rendkívül ritkán születő verseimben hosszú ideje, olykor már magam számára is felismerhető rutinból szövögetem a korral szembeni elégedetlenségemet, ismétlem a körülöttem tapasztalható lepusztultság számos lírai motívumát, képi leleményekbe csomagolom egyéni és közösségi kedvetlenségemet. Szolid ellenzéki mentalitásom ellenére politikai ambícióim nincsenek, úgy érzem, amit alkotom megenged, annyit elvégeztem a készülődő rendszerváltás rám eső részéből. Elmúltam negyven éves, s már legalább annyira érdekel a közelgő biológiai romlás, az elkerülhetetlen fizikai szenvedés és az út végén riasztóan ásitó pokol kapuja.

És ekkor jön az a bizonyos tv-adás. Valóban pár másodperc az egész: bemutatnak egy prágai templomot, ahol telt ház előtt hangversenyre készülődik egy zenekar. Már emelik a hangszereket, amikor egy izgatott férfi a karmester mellé furakodik, s bejelenti, lemondott a csehszlovák kommunista kormány. S még néhány villanás a döbbenetből, s az azt követő zsbongásból. Az embert elég gyakran érik különböző élmények felől áramutések, de a legtöbb, főleg amelyeknek nincs elég erős szubjektív háttér, hamarosan elhamvad. Ez a mostani azonban nem ilyen. Minden óvatosság és a jövővel szembeni bizalmatlanság ellenére ez a hír sorsom egyik vezérmotívumát rándítja meg. Mozdul vele az életemet végigkísérő szegénység, hivatalnok szüleim emeletes barmoktól függő állandó kiszolgáltatottsága, az '56 utáni terror gyermekfülekhez elérő hírei, a kötelező szervilizmusommal keveredő másképp-gondolkodásomat követő bizalmatlanság túszerkálós érzete, majd a nyájas túrés gyomorremegtető magánya. Innen nézve politikai verset írtam kétségtelenül.

Am amennyire nehezen mozdul a tollam (klaviatúrámm!) konkrét élmény, valós helyzetek nélkül, legalább annyira alkalmatlan vagyok

harci riadók és programversek írására. Ezért a tv-etűdben hihetetlenül hálás voltam annak a pillanatnak, amelyben a kamera egy megfáradt, megrendült muzsikus arcon átsuhant. Az alig áttekinthető események és az életút bizonytalanul elmosódó ideológiai háttére így azonnal egy lélektani szituációban fókuszálódhatott. A megrendült öregemberekre, a korrodálódott testeken átsuhanó röpke örömekre elég jó az antennám. Génjeimben hozom őket az előidőkből, művészi kezelését pedig a ravasz Illyéstől és a drámaian nagy Füst Milán-i manirokból lestem el egy életre szólóan. Éreztem, a történelmi eseményeket ezen a kis zenészen kell átvezetnem és emberközélekből hitelesítenem. S mivel magam is a változások szimpatizánsaként, egy nagy zenekar szerény hegedűseként, a múlt időtől megérintve szocializálódtam, nem volt túl nehéz dolgom. A zenész pszichéjét becsomagolhattam a zenéhez nem értő, de a műfajt messziről tisztelő, másféle kreativitásban jártas ember halk áhitatába, a templomot inkább csak műemlékként látogató, épp ezért a vaskos épületet bizonytalan misztikus képzetekkel is szétoldó lény szürreális hangulatába. Különösen úgy, hogy ez a hangulat a mélytudatban geografikus-kulturális élményeket is mozgósíthatott. Az ódon Prágáét, melynek szépségeit – a sok egyéb turisztikai és „delegációs” rohanásokkal szemben – komótosan és élvezkedve dolgozhattam fel magamban egy hosszabb nyaralás alkalmával. Kezdve a lenyűgöző óvárostól a még mindig ó újáróságig, a Károly-híd eleganciájától a belváros káfkai utánérzéséig. S hogy azért sznobok se legyünk túlságosan, az élmények popularizálásában segítettek a hangos sörözők, a svejki vidámságok, a gasztronómiára már akkor is fogékony utazónak zelleres, knédli, enyhén németes ételeket hajszólo ízlelgetései. S a sok irodalmi élmény mellett a pályakezdő költő egykori sógorának, Oravec Imrének számára modellértékű, azóta klasszikussá szépült Prága-versei, Kafkástul, ezotirikusan, beteges érzékenységgel. Ezekből az empatikus illatokból kellene érződnie valaminek a versben, mikor hősiemet a prágai utcán hazavezetem.

S még valami. Sok, többnyire terméketlen időt töltöttem el életemből a vers vizuális élményének és lehetőségeinek vizsgálatával. Bosszantott, hogy az irodalomtudománynak erre nincs szeme, holott a lusus poetici-től a neoavantgárdig szinte kikerülhetetlen ez a kérdés. Ugyanakkor kevés elméleti patronnal és a magyar vers szerény hagyományával a hátam mögött nem merészkedhettem messzire. A csapáson a dilettánsok is nagyon jöttek. Egy kis könyvecsét – majdnem úttörő módon, ám sok szakmai hibával – magam mögött hagyva gyorsan kihátráltam a zavaros képből. A nosztalgia azonban megmaradt. Az avantgárd képzőművészek és konstruktőrök iránt is, a vizuális költemények iránt is. Ez idő tájt írtam *nagy temetői posztmodern* című versemet, melynek tengelyében egy szépen szerkesztett, nagy kereszt áll. Emitt egy vé – victoria, hogy győztünk. Azóta már azt is tudom, a kérdés politikai oldala még a vizualitás problémáinál is nehezebb, álló helyzetben, szövegszerűen szinte megoldhatatlan.

Így aztán a (vé)gére már csak egy kétely marad: jó vers-e a vé?

Fodor Ákos

Egy vakítóan gyönyörű lány

1993-ban megkeresett egy *vakítóan* gyönyörű lány; találkoztunk és nem találkoztunk össze – az Egész mindkét része mélységesen és múlhatatlanul megérintett – ezt az élményt „nagyítottam föl” azzá az emlék-művé, mely itt látható:

Képem egy lányról

napcsepp

Lázáry René Sándor

Provintziális klapantziák

Hódolat a tizen-nyóltzadik század
Költőinek, no' meg Lázáry Farkas mű-kedvellő

Poeta Úrnak, az én néhai déd-atyámnak!

I.

Vandál időkben végső római:
Köszöntlek, im Vásárhelly óljai!
Itt tsak döztögnek elménk dólgai,
S az Ész járassa lompos, szólgai.
Kezdetben szálltak lelkem sóhaji,
Keblemnek voltak titkos óhaji!...
Lehettem volna mind-két Bólyai,
De el-párolgtak éltém sójaji...

II.

Mit bánnyam, hogy rólam ki miket beszélé:
Vásárhellyt a szónak se hossza, se széle!
Pletykaság az Észnek sorvasztó veszéle:
Nints határa, mélye, se hossza, se széle!
Mért tudgyam: ehejt a nyelv eszköz-e? tzel-e?
S ki kinek bírása, komája petzére?
S ki kitsinyes natstság, bumfordi fatzér? Eh!
Pökök a pöffedi, fenn-költ pipa-tzéhre!

III.

Pintzék mélylén fort ó-borok,
Vivátoz több bóldog torok:
Tarokk-tsataék, ló-doktorok!
De lelkem, oh, hol kódorog?
Vármak rejá hordó borok,
Bús mennyekzők, bóldog torok!
Még-is gebe-mód bódorog:
Menttsétek meg, ló-doktorok!

IV.

Pedellusok, kofák, irigyek, hentesek,
Minden lében kalán, harsán benn-fentesek,
Kik sok köz-dólgokban sem lessztek tsendesek,
Sanda görtstsel sűrgők, kurvák, ám szentesek,
Gögöss kotsi-hajtók, faj-vér kikben peseg,
Tsak láttzatra vattok nagy-lelkű rendesek,
Mert a' Culturátúl maradtok mentesek:
Ne higgyétek, hogy tám Nektek hasmánt esek!

V.

Sár-potsolába mutskos pipe szí...
Pénn-tártzáját a' polgár ki-veszi,
Mint kullantsot ló-doktor tsipeszi,
S ha fizet is, tsak versem le-tseszi:
Tsikorganak bölts elmék reteszi!
Mind-eggy: versemet eszi? nem eszi?
Ki költő, lelkét úgy-is ki-teszi:
A' Poesis nem euclidesi!

Lázary Farkas, az én (magának, mintegy titokban verselgető) jó dédapám több jeles literátorral és tudós emberekkel levelezgetett hajdanában. Mondják, hogy egyebek mellett olyan levelező-társai valának, mint Virág Benedek, Szentjóni Szabó László, Pálóczi Horváth Ádám, Kazinczy Ferencz, Döbrentei Gábor, Csokonai, Bolyai Farkas, Batsányi János, Barcsay Ábrahám, illetőleg Aranka György. Csak egyetlen episztolából idéznék néhány sorocskát, dédapám írta Arankának, Vicenzából Maros-Vásárhelyre, az 1798-as esztendőben: „Meg-vallom, hogy az Erdéli Magyar Nyelv-mívellő Tudós Társasság pusztá meglétének még a gondolattya is erőssen meg-meg-melengeté szívemet itten, a meszsi kül-honokban. Kívánom azért Kigyelmednek, hogy Maros-Vásárhely kies várossának külömb-külob-féle Tudománosságokkal való föl-virágoztatása bár olly mértékűnek vala-mint módusúnak bizonyúlna, hogy-ha, teszem azt, úgy kettő-száz esztendőknék multán ne-tám vala-melly kései származékom véletlenül arra-felé vetődne, fölöttébb el-álmélkodhasson a látottakon, tsudálkozó szemének és örvendező szívének azon saját-ságos tapasztalattján, hogy a tsodás Vásárhely idő-közben menynyire föl-világosúla a Tudománosságok bölts fényességénél, s hogy mülly betsben állnak Őbenne, vagy-is magass Poesisszel meg-szentelt berkeiben, a betsületes, ki-józanodott Emberségesség és a botor elmék setétségébül föl-emelkedett, ki-finomúltan ketses Cultura adományai... Ily nagy Talentumok, az-az-hoggy lelki Grátziák közepette bizonynyal mondom, hogy bóldog lessz akkoron az én egyy-előre esméretlen utódom!” Mit tegyek még hozzá? A „bóldog” utód immár túl sokat is megtapasztalhatott mindebből. Nagy örvendezései közepette, im, megírta, lám, e múlt századi versélményeket is az azóta szellemiségben, sőt: emberfőkben is kiművelt Cultur-centrumról, a kies Maros-Vásárhelyrül, mégpedig éppen

Maros-Vásárhelyütt, 1899. januárjában.

Közreadja: *Kovács András Ferenc*

Kovács András Ferenc

MM.

Magyarázatok Micimackóhoz

MM, mint Magyarázat

*Tulajdonképpen az M.
Azahogy mégis az MM.
Kétezer december 15-
Én reggel korán kel:
Kitámolyog a konyhába
Hatkor. Tehát korán
Kell... A kávé. Vagyis:
Meg nem is. Hat óra
Hatkor már, az ám, az M!
Betámolyog a szobába,
Gőzölgőn neszez a Mű-
Helyben. Nyilvánvalóan:
A kávé. Ki vagy mi volna
Más?... És most megint?
Minek? Ími, ha viszket
A vers? Mit akar? Kitakar.
Kaparász, szinte kikapar,
Lelkileg. Szar rím. Rágyújt.
Hatször. Láncban füstöl az M.
Kék Monte Carlo. Központozás
Nélkül talán. Bizonytalan...
Közben kihűl, egészen elfogy
A kávé. Belebambul az M.
Habozik, belátással van:
Kétezer december 15-
Én reggel korán kel,
Szétnéz merengve, és nem
Okos, csak biccent az M.
Végül. Azaz. Mindössze MM.*

MM, mint MM

*Manap' magányos helyemet
Magamban sem lelem
A kételyem mely eltemet
Két M – MM – MM*

*Megint mogorva más leszek
Magam megismerem
De kétezerszer átrezeg
Két M – MM – MM*

*Mert mással is megeshet ez
Most már nem is merem
Leírni létem fesledez
Két M – MM – MM*

*Már mindörökre így leszek
Magam meg istenem
Lepel mit égi kegy beszeg
Két M – MM – MM*

*Memento mori – két jelen
Mereng mered szemem
Betűkkel áld a kételyem
Két M – MM – MM*

MM, mint Micimackó

„– Hé, Micimackó! – kiáltott Nyuszi.

– Szervusz, Nyuszi! – mondta Micimackó álmatagon.

– Te szerezted a fenti költeményt?

– No igen – mondta Micimackó. – Tudom, nem sok ész kell hozzá, tette hozzá szerényen –, hiszen neked nem kell magyaráznom, Nyuszi! De néha úgy rám jön.

– Értem – mondta Nyuszi egy kis lenézéssel, és arra gondolt, hogy őrá bizony sose jönnek csak úgy a dolgok – ő szokott rámenni a dolgokra.”

(A. A. Milne – Karinthy Frigyes: Micimackó kuckója)

Kukorelly Endre

Hazai szakaszok

*A legkényelmesebb és a legszegényebb
valahogy mégiscsak feljutottak ide, és most
erről az emelkedésről néznek le
és föl, erről a
dombocskáról néznek.*

*A legkényelmesebb és a legszegényebb
már igazán régóta ácsorognak itt, de
még vámiuk kell egy ideig biztosan,
mert, azt hiszem,
fölrobbant a technika.*

*Még szerencse, hogy elég erősek, látszik
rajtuk, simán el tudnának vonszolni egy
harckocsit a határig, nem? Vagy lehet, hogy
nem, mert túl kényelmes
lenne az egyikük ahhoz.*

*Most itt várnak, csak ne esne ennyire, és
lehetne valahol egy pad vagy legalább valami
tűzhely, meg egy étterem, az jó volna, mivel
tűrhetően főznének ott
a szakácsok, és viszonylag*

*olcsón, legalább még az itthoni árakhoz képest.
De kilátni mindenképp lehet, tessék csak, annyira
nincs még kőd, és lassanként kigyulladnak lent
a villanykörték is,
mintha éppen nekik.*

*A városi közvilágítás. Mert a legkényelmesebb
is derék magyar ember, aki íme hajlandó
volt fölsétálni a hazáért erre a dombra,
és a legszegényebb
pedig körbemutat,*

*látod, ez az enyém is, mert én is csak
magyar vagyok, mint te, kedves barátom,
csak nem vagyok olyan kényelmes, ahogy
te pedig nem vagy olyan
szegény, mint én.*

Az ironikus tónus

Ma Mi Ma Monakóba'jártam, s láttam 3 nőt 1 Bélában, ezt a rigmust Ma éjjel, egy viszonylag nem mély alvási fázisban álmodtam. Rögtön le is írtam a naptáram hátuljára. Félig-meddig biztos akkor is aludtam, ez meglátszik az írásomon, és reggel már nem emlékeztem a szövegre, csak arra, hogy valami volt, leírtam valamit az álmomból. Jónéhány évvel ezelőtt, a nyolcvanas évek végén, meglehetősen feszült helyzetben pár hétig leírtam az álmaim. Rendszeresen álmodtam, rendszeresen emlékeztem is rájuk. Fölbredtem és rögtön leírtam. Elég jó volt. Aztán valamiért abbahagytam, nyilván lustaságból. Versekkel sosem álmodok, soha nem álmodtam olyasmit, amit úgymond használni lehetett volna. Vagyis hát ha leírtam, akkor használtam is: ha leírom, használ, ez nagyjából így működik. Ezt a verset az *Egy gyógynövény-kertről* másoltam ki, a kötet második darabja. Rég nem volt a kezemben, furcsa valamit így nézni, az enyém, szívdarab, de hideg. Aztán egyből fölmelegszik, semmi vész, szerintem eléggé rendben is van, nem? Hazafias vers. Azt hiszem így *kell* hazafias költeményt írni. Olyasmi álomszerű ügy, de nem álmodtam, hanem az volt, hogy egyszer fölvittem egy német lányt a Hármashatár-hegyre panorámát mutatni, és akkor jutott eszembe: az jutott eszembe, hogy egy kényelmes meg egy szegény fölmennek a hegyre, és ha kényelmes és szegény, akkor legyen már a legkényelmesebb és a legszegényebb. Hogy *fölrobbant a technika*, azt olvastam v.hol. Harckocsit a határig, ezt nem magyarázom meg, *lehet, hogy túl kényelmes* vagyok hozzá. A többi némileg realizmus, *étterem, az jó volna, mivel tűrhetően főznének ott a szakácsok*, és *viszonylag olcsón, legalább még az itthoni árakhoz képest*, és lassanként kigyulladtak lent, tényleg, a villanykörték. A vége szép, tiszta hazafiság, alaposan sőt meglepően fölmeleg, engem mindenképp meglep, úgy megy felfele, hogy közben megmarad a finom-ironikus tónus. Fölsétál a hazáért.

(2001. február 5.)

Podmaniczky Szilárd

Vízszint

Búvár Kund emlékére

Egyszer nyakig merültem a vadászoknak szánt fürdőszóval megszórt fürdővízbe, amikor azt találtam dúdolni, hogy: „bent ülök a kádba / benzin van a számba / nem gondolkodok másra / csak egy szál gyufára.” Ez igencsak meglepett, mert a kádban ugyan benne voltam, ám benzin még a közelben sem volt (sebben se), és igazából semmiféle gyufára nem gondoltam.

Ha nem is ez a négy sor életem főműve, arra azért jó, hogy példának. Vagyis ha úgy vesszük, valamilyen körülmény mindig van, de hogy aztán a körülmény milyen körülményeket mondhat még el velem, az viszont inkább jellemző, mint hogy van.

Meg hát ez annak is példája bír lenni, hogy hogy működik a (csontig rágott) nyelv. A nyelv beszél, én meg artikulálok, kiválasztom, néha picit pöccentek rajta, de ami a leglényegesebb, hogy egyáltalán nem áll irányításom alatt. Vagyis valamilyen irányításom alatt biztosan áll, de ha még jobban ott állna, az már nem fekszik nekem. Azt bírom mondani, hogy éppen ezt élvezem benne. Hogy jön, mint a nyári zápor, a derült égből a villás csapágó. Ha jön. Ha meg nem jön, akkor le lehet ülni verset faragni, gyakorlottan alkalmazni a szabályokat, az életszabályokat pontosabban, és akkor puff. De ezt hagyjuk, nem jellemző.

Magyarán a keletkezési körülménnyel bajban vagyok, nem nagy bajban, csak akkorában, hogy mit nevezek keletkezési körülménynek, fönt például a kádat. Szép nagy öblös kád, vadászoknak szánt fürdőszó-oldattal, és akkor egyszer csak mondja.

Valahol egyszer azt olvastam, hogy fürdés közben nagyon egészséges énekelni, dúdolni is akár, mert az erősíti az immunrendszert. Szóval, meglehetősen egészségesnek érzem magam ilyenkor, a nyelvem alatt képződik a cévitamin, egyszerűen azt mondhatnám, jó kedvű vagyok, majdhogynem derűs, és el lehet hinni, ez olyan állapot, aminél kevesebb lehet jobb. Mondhatnám azt is, mentális okokból írok verset. De nem mondom. Mert elkanyarodunk. Oda fogunk kanyarodni/kilyukadni, hogy amikor verset írok, nyitva vannak a csakráim, az összes csakráim nyitva tátong. Lehet, de kit érdekel az analízis, sőt, egyáltalán nem vagyok rá kíváncsi, hogy működik ez. Tele lenne a fejem tudománnyal, és az már nem jó, nem olyan jó. Például amikor ott dörgölözünk az ágyon, fejben levezetni a barlangtestek feltöltésének hidrodinamikai egyenleteit. Az úgy nem megy. Élvezni tudni kell...

És amikor így lesz pár sor, vagy több, akkor egy kicsit megvizsgálom, hogy mi is lett. De nem nagyon vizsgálom meg, mert valami úgy is „megképződött”, hogy ezzel a fanatikus, mondanivalóra hegyezett férctűre bökjek. Valami. Ami nem más. És éppen az, hogy nem volt előre megmondva, hogy miről szól, és mégis szól, megszólal, nem lesz csökönyös a nyelv, leveszi a nyelv a zsamokian kifejezői szándékát.

Már sokkal később kitaláltam azt, hogy olyasmi, mint a zene. Én azt csak élvezem és nem pedig értem. Mit értsek zene alatt? Hangokat, amik a szuper-húrjaimmal rezonálnak, és felébresztik bennem azt. Mit azt? Valamit. Valami olyasmit, mint amikor a kimondott nyelv előtte még egy picivel ott van ki nem mondott állapotban, bent a fejben, nyelvre ki nem faragott érzelmként. Gondolat. Nekem pl. ez a gondolat, a még ki nem mondottak előtti nyelvállapot. Amit már leírtam, az nem gondolat. Hasonlít a gondolatra max.. Szóval, mint a zene, nem tudod, konkrétan, miről szól, hanem lehet érezni a kicsomagolatlan állapotát. És a zene azért olyan fantasztikus, mert azt nem is lehet kicsomagolni. A nyelv az azért ki van csomagolva, minden szó hozza a zsamokian jelentést. És minden mondat. És hát akkor most, ha nem bonyolítottam túl, akkor fogható, ezek a versek erről szólnak. Erről az állapotról.

Előzményük és körülményük és értelmi viszonyuk ehhez képest van; nincs más, szabadon engedni a nyelvet, és úgymond tudatosan csak annyi, hogy ráérezni, amikor nyílnak a völgyben a csakrák. (Csak rám? Csak rák?) (Bemegy a hun a lapptáborba, azt mondja, hun vagyok!?) Egy kis kec-mec.

Akkor inkább már utóéletük van a verseknek. Utóézésük, utóértésük. Ott van például a 137 című vers, amit több mint tíz év után Vallai mester előadásában tudtam beazonosítani. Addig ufó volt. Tudtam, hogy valami, valami ott van benne, de csak utóbb, a kimondott hangban kapta meg „roppant tárgyiasága” a kiszínezett erotikát: „Ezen a ködös és borús reggelen / Miss Angelika a bevásárlóközpontba / indult. Tiri nevű kutyáját egy víz- / szintes fedelű kosárban csempészte / be. Két rúd szalámit, némi vajot / egy zacskó mogyorót vásárolt. / Mikor hazaért, megmosta a kezét / és végigfeküdt a díványon.”

Induljunk el hát Hajnóczy mester háziasszonyával bevásárolni, akiről, mint tudjuk, sűrűn kenegeti alfelét szalonnával, hogy aztán a kutyus megtegye a dolgát, mindkettőjük öröme. De ezt már jól ismeri, kiismerte a kutyáját, nem hagyja cserben, egyszerűen másra vágyik. A kutyát becsempészi; valamit oda becsempészni, szleng. Két rúd szalámit, némi vajot és egy zacskó mogyorót vásárol. Két rudat, mert telhetetlen, biztosra megy, ne kelljen később másik szalámiért szaladgálni, ha már egyszer végigfeküdt a díványon higiénikusan tisztára mosott kézzel. És akkor ott van mindjárt a vaj, a szalámi és a zacskó mogyoró. A készülődés szédült pillanatai ezek. Érezzük, még a függőnyt se kellett behúzni, hisz a reggel ködös és borús, nincs fény, csak befelé és ráfigyelés van. A test lázas és remeg. A kutya ugyan kint van a szobából, de mozdulatlanul ül. Nem akarja elrontani, ami még meg se kezdődött, vagy ki tudja, megkezdődik-e, hogy nem tán csak az izgalommal eljátszani lehet; minden együtt áll, a csábítás nagy, a kéz tiszta...

És miért 137? Mert ezzel a verssel a születési körülményekben teljesen meg voltam matekozva. Mert akkor legyünk pontosak, ha nem tudunk pontosak lenni, és akkor lehetünk pontatlanok, amikor tudunk pontosak is lenni. És itt nagyon nem tudtam pontos lenni, és a 137 az egy nagyon pontos valami, egy szám, a lehető legracionálisabb valami, illetve így önmagában a lehető legirracionálisabb. Talán ezt érezhettem.

Sajnos, ezt most elmondtam, de jó az, hogy sok mindent nem mondtam el, és ezt se vegyük készpénznek. Egy nő a sok közül. De van másfajta utóélet is. Sokkal másabb. És általában inkább ilyen utóéletek vannak.

Egyszer, így kezdtem az elején is, és valójában így akartam folytatni: kezembe nyomott egy francia ismerősöm egy felhívást, amin az állt, hogy Franciaországban költőversenyt rendeznek, rajta bárki (értsd: én is) részt vehet. A győztesnek kitűzött bérdíj is magasan verte a hazai tarifákat, meg hát maga az eset is, hogy egy ilyenre nevezni: kíváncsiság. Csakhogy a határidő erősen feszített, keresni kellett egy jó fordítót. Meg is tudtam a nevét, de csak azt, senki nem tudta, hol találom. Az idő fogyott, a remek fordító tovább bujkált. Közben fölvettem a kapcsolatot egy kint élő magyar férfival, aki a felhívást küldte, és megígérte, ha időben elfaxolom, képviseli a verseimet, képvisel a verseimmel. Már csak egy hét volt, a remek fordítónak nyoma se, mikor gyorsan kértem egy nyersfordítást egy nyersfordítótól, majd két nappal faxolás előtt az utolsó finomításokra bementem a francia intézetbe, hogy pontosítsuk a verseket. Egy egész napot ültünk a tíz versen, egy kis mag kivételével mindenki jött-ment, adott pár jó tanácsot, tán még a takarítónő is hozzátett egy seprűnyelet. A lényeg az, hogy életemben először, ott, a fordításhoz meg kellett próbálnom értelmezni a verseket; elmondani azt a

hangot, ami utóbb, mint fent írtuk, „értelmesen megképződik”. Hát átnedvesedtem. És jött a legszeretettebb, mondhatni, nekem emblematikus, a Szótár:

*Az indiánok beérik Kodálllyal.
Dobogó hamvaik egy zenemű rejtett
sorai. A domboldal húsén kúszó
hadsereg töri a magyart. Módszerük
a harmóniába vetett sakál. A távolban
zongorák részleteit oszják türelemmel
a dagálytól megkékült bevándorlók.
Erszényük nedves kincseit
arcképek fedezik, visszahullnak
homlokuk váratlan ritmusába.
Hová kompok nem visznek lágy halált
fehéren sétál a kíváncsi marabu.*

Hogy miket mondtam, fogalmam sincs, de el lehet képzelni. Az indiánok megelégszenek Kodálllyal, jó az nekik, nem nagyravágyók; a sakált úgy odavágják a harmóniába, mintha mindig ott lett volna, ez egy ilyen ősi, misztikus szokás náluk; aztán amikor a parttól néhány mérföldre hajótörést szenvedtek a bevándorlók, a hullámok mást nem dobtak partra, csak egy zongorát, nem volt más, amin osztozhattak volna sorsukban, és azért voltak olyan kékek, mert a dagálnál többet kell úszni a part felé, és teljesen kimerültek, megkékültek a fáradtságtól; mindegyik bevándorló nyakában volt egy erszény, abban hordták hozzátartozóik fényképét, és mikor pihenni akartak, vagyis éppen összeestek a fáradtságtól, ez az elázott kis erszény, összeesés közben a homlokukra csapódott, váratlanul; és mivel arra számítottak, hogy ide soha többé nem köt ki hajó, el nem mehetnek, itt élnek majd örökké, de ehhez először fel kell térképezni a szárazföldet, és tükre úgy járkáltak föl s alá, gyűjtögették az infókat, mint fehér marabu az élelmiszert. Biztosan nagyon szépen lefordították, nem tudok franciául, és még másik kilenc verset is, de azok tartalmát élvezkedési okokból itt nem írom le.

Másnap korán keltem, beélesítettem a faxgépet, és már küldtem is a fordításokat. És végre nagyot fújtattam, hiába, a gigantikus erőfeszítés bármily akadályt maga alá teper. Nem titkolva minden reggel úgy ébredtem, hogy a verseimmel képviselő felhív, nyertem, vagy legalábbis ajánlat érkezett. Teltek a napok, és vártam. Ahogyan akkor vártam, amikor már később kint jártam Franciaországban és további publikációs szándékkal, illetve a teljes ismeretlenség által megtámogatva, illetve én se ismerek ott egy könyvügynököt se, szóval az idegenvezetővel beíratam két különböző könyvembe, hogy aki ezeket a könyveket megtalálja, nagyon megköszönném, ha az általa legjobbnak tartott kiadóhoz eljuttatná, és ezzel a szöveggel betettük egy ruházati osztályon két farmernadrág közé. Azóta eltelt pár év, és már arra gondolok, hogy húsz év múlva arra gondolok, vajon mi lett ezeknek a könyveknek a sorsa, és vajon megtudom-e még életemben, mi történt velük. Ha érdekel valakit, és ha megtudom, esküszöm megírom, ha megírja az e-mail címét, az enyém: podmaniczky@delvilag.hu. Szóval, így vártam, utóbb látom, abszolút hasonló reménységi fokkal, a verseimről szóló híreket. De semmi. Eltelt már vagy két hét, a költői verseny régen lezárult, amikor úgy határoztam, felhívom én ezt a drága képviselőmet, mire jutott. Hát a történetük: Aznap, amikor elfaxoltam a verseket, a jachtkikötőben versenyt rendeztek, ezért a kikötőből a többi jacht a nyílt tengerre távozott. A fax egy kikötőből távozó jachton működött. A nyílt tengeren nagy vihar kerekedett, a telefonom idején még nem tudni, mi van a jachttal. A lényeg az, a verseim a viharba került jachtra mentek, így a költői versenyen nem szerepeltek. Ellenben szerepeltek egy másik történetben, ebben, s én már láttam magam előtt a viharos tengert, a hánykolódó jachtot, majd bent a kabint a fax-szal, s amikor a tíz versem közül az első kipottyant a faxgépéből, már az asztalka lapját érte a süllyedő hajó belsejében emelkedő sima vízszint.

Háy János

Nátriumbenzonát

*Látod, ilyen vagyok édes,
konzerven és levesporon élek,
s úgy kerülök a túlra át,
hogyan összetart
a nátriumbenzonát.
Nem hullik részeire a testem,
mikor föld fölé hív
újra az isten.
Mikor felszínre kerül minden:
csontszülők, csontgyerekek,
csontcsalád.*

*Kereslek, de hiába kereslek,
nem tudom melyik csont,
akit valaha szerettem.
Talán előttem vagy,
lehet, mögöttem,
téged nem tartott
egészen a halál.*

*Nincs mit tennem.
Ugye, te is keresel engem.
Megismersz ha rámtalálsz:
nahát édesem – így szólsz –
Én megmondtam:
helytelenül étkezel.*

*De közben örülsz,
hogyan szép vagyok,
hogyan mégis bevált
a levespor, a konzerv
és nemutolsósorban:
a nátriumbenzonát.*

A Nátriumbenzonát című költemény háta

A költemény arra a tudományos tézisére épül, mely szerint a túl sok tartósítószer, ami a konzervek és levesporok révén kerül a szervezetbe, halálunk után nem engedi lebomlani a testet. Hogy telnek-múlnak az évszázadok, az ember meg ott a föld alatt, akár a fáraók. Amikor ezt hallottam, hát nagyon tetszett nekem, különösen azért, mert egy rettenetesen szép lány mondta. Így fogsz járni – mondta s megemelte büszkén az orrát, hogy jelezze: bezzeg ő micsoda finomakat főzne nekem. Zacsóslevest sohasem. De tudja, én hajthatatlan vagyok, önmagam ellensége, az egészségtelen étrend megrögzött híve. S hogy most, mikor látva láthatom, hogy fel van ajánlva a változtatás lehetősége, s ha megnézném mondjuk a horoszkópomat, abban is ez van benne, hogy: ideje változtatnia az életén, étkezzen egészségesebben, a változtatásra legkedvezőbb napja a hétnek a péntek, szerencseszíne a kék stb. stb... És most milyen nap van? – kérdezte –, na milyen? És milyen blúzban vagyok, na, milyenben? Péntek és kék – ez volt a válasz. Kicsit megint megemelte az orrocskáját, mint egy mesehős: És a főzésen kívül még rengeteg egyébvel is járhatna ez a dolog – mondta sejtelmesen. Mindenféle extrákkal.

Érezte ez be fog jönni, ez az extra, s valóban itt az én képzeletem is megszaladt. Húha, mit láttam akkor, mit és azt hányszor. Nem tagadhatom folyamatosan csak azt, amit a katonaságnál szokott az ember látni egy hónap után, nyitott szemmel is, meg csukott szemmel is, sőt csak ilyeneket is hallott, meg érzett. Ez volt az a pillanat, amikor egyes jeleneteket az ember megtanult a bőrével is látni. Bizony. Mondjuk a hasával, vagy a combjával, meg ha éppen nem volt lefagyva, akkor a nagylábujjával akár. Azok jelentek meg.

De hogyan is exportálhattam volna a képzeletet a valóság tájain, amikor otthon már valaki kavarta a zacsóslevest, készítette az örökélet elixírjét, hogy halálom után majd ne essen részeire a testem, mert amúgy olyan rémesen hiú vagyok, pláne ha olyan csúnya sárga leszek, meg csont, akkor aztán nem leszek hajlandó föltámadni. Oda az egész terv, amit az istenek kieszeltek még az idők kezdetén. Maradt a vers, mint egyedül veszélytelen (vagy enyhén veszélyes) megoldás, amiben egy föltámadás utáni időbe, megfoghatatlan távolságba helyezem azt, amit különben itt és most olyan egyszerű lett volna megragadnom... Majd akkor – nem kis perverzión, mondhatni szuperextra – megkeresem és beváltom a csontvázal az ígéretet. Mert ez a baj – mondtam még az innenső életemben azon a pénteken –, hogy ami pont olyan nagyon jó lenne, az tutira a halálunk után fog megtörténni, amikor már éppen nem élünk, vagy már olyan halottak leszünk, hogy nem is lesz kedvünk semmihez. Ilyen az élet – mondtam a lánynak, aki itt leeresztette az orrát, szinte lógatta-, ilyen, hogy meghalunk. Néztam a szemét, s nem az fáj, hogy meg, hanem az, hogy még nem.

De visszakarok a szomorúságból, szóval lett ez a vers, ami aztán életre hívott más szintűgy nekem főzni vágyó kisasszonyokat

(megintcsak sok extrával), azok aztán megint más verseket bontottak ki belőlem, amelyek révén újabb kisasszonyok, egész csapat, természetesen sok extrával, megint újabb versek és így tovább, egészen addig, míg egyszer arra ébredtem, hogy belelóg a kezem a bilibe, s össze-vissza hazudozok, mint a horgászok, meg a katonák.

Villányi László

Kecske-híd

Én úgy álltam, mintha a hídon, ahogy Schiele megfestette. Ne feledjük, 1913-at írunk, keleti eső esik, s mi talán a századfordulón néztünk először egymásra.

A szél elsodorta kalapodat, gurult végig a Baross úton. Hajad elázott, nemlétező tető alá hátráltál, de lassanként szétfoslott ruhád, kipirosodott bőröd.

Akkor rémlett föl, hogy addig még hangodat sem hallottam, míg te minden szót ismersz tőlem. Így egészen másról beszélünk, mint mondataink.

(Vizes hajadat igazgattad, pedig egyre formásabb lett, ahogy fejedhez simult. Egyszer majd elmesélem, kép lépésre onnan, naponta megálltam arcképed előtt.)

Egon Schiele és a győri lány

Egon Schiele – egy szeszgyáros meghívására – Győrött töltötte 1913 szilveszterét. Ekkor fedezte fel, s festette meg a Mosoni-Duna fölé épült fahidat, melyet hosszú lábai miatt japánosnak érzett, a győriek pedig éppen emiatt nevezték Kecske-hídnak. Az 1920-as évek végéig állt ez a keskeny, csupán gyalogosforgalomra tervezett építmény, összekötve Győrt a Szigetközzel.

A versben szereplő lány a vasútállomás előtt – ahova Schiele 1913-ban megérkezett – a gimnazisták csoportjából nézett rám, hosszan, hogy meg tudjam jegyezni arcát. Így nézett néhány év múlva *Alázat* című könyvem bemutatóján is, majd akkor, amikor a Révfaluba vezető – a Kecske-híd helyére épült – hídon beszélgettem valakivel, s ő lassan elsétált mellettünk. Újabb év múltán akkor bólintottam először felé, s köszönt vissza, amikor a révfalusi híd íve volt a háttér találkozásunkhoz.

Az *alma íze* című kötetem megjelenésekor a könyvesboltban hozzám lépett egy kedves néni, kérve, a könyvet unokájának dedikáljam, s hozzátette, biztosan tudom kiről van szó, hiszen az egyik legszebb lány a városban, ráadásul én vagyok a kedvenc költője. Nem is volt kétségem afelől, kinek a nagymamája tartja kezében verseimet.

Egy év múltán, a Baross úton, a könyvesbolt előtt szinte beleütköztem a lányba. Néhány másodpercig álltunk csak, s aztán a köszönésnél nem futotta többre, talán az eső miatt sem. Ahogy távolodtam, arra gondoltam, ez a lány verseim okán mindent tud rólam, bizonyára azt is, hogy egykor újra meg újra megnéztem fényképét az érettségi tablón, a könyvesbolt kirakatában.

A versben megtörténhetett – ami a valóságban nem – hogy megállunk, s beszélni kezdek a lányhoz, akárha 1913-at írunk volna, ami az ő szecessziós szépségéből következett, ezért találtam ki a kalapot, ekként kerülhetett „képbe” Schiele, aki miatt az eső jelzője a „keleti” lett, s vetült általa és az elmondott emlékek által a Baross útra a Kecske-híd.

Dobozi Eszter

Tükröződések

„Felgördül a függöny, kilátás nyílik a tóra; a hold a látóhatár fölött, képe a vízen tükröződik;”
(Csehov)

I.

A belső éjszakában úsznak
sorok, szavak. Ó, régi téma!
S a hely már ismerős: a túsznak
kelepce. Hátyavékony a tél ma,
szél s hó csak halkán háborúznak.
S a tó! A tó a képzeletben
még gőzölög. Lélegzetteddel
a Kék, a Szürke hömpölyögnek,
és repdezők, mint kiskölyöknek
álmok. Lábához hull egy ányék.
Könnyű volt, ennyi volt: Sirály-lét.

II.

Egy tó ez is. Mint kút ölébe –
húzott a hús, a sás, a nádas
benyelni vágyott, vízi népe
így krúgatott: ez itt az ágyad.
Felhők között tollak pihéje
ingott. Őrzött – otthontalant bár –
a nyír, a fenyves és a hant. Nyár
nem szállt még folyton készülődve,
mint egykoron. Jég, hó fölötte.
Nem tükröződik itt ma lent s fent:
a Táj, ki volt, rég elfelejtett.

Rejtőzködő? Megmutakozó?

„... az írásnak csak akkor lesz ismét jövője, ha megfordítjuk a mítoszt, az olvasó születésének ára a Szerző halála.” (Roland Barthes)
Ez az antimítosz a mi várunk, a mi erősségünk, a mi kelepccénk. Az elrejtőzéssel taktikázóké – a megmutakozás kényszerében.
Bástya ez, mely megvéd, eltakar. De kelepce is, mely magába zár. Kelepce, mert nem lehetséges *rejtőzködő megmutakozás*.
Megmutakozó rejtőzködés. De ha mégis?

Nincs menekésre ingerlőbb, mint az illetéktelen vájkálódása. Mint a jólétesültség pózában játszódo. A tolakodó kíváncsiság.

A „Szerző” Roland Barthes-i értelemben történő elhaláloztatása a *rejtőzködve megmutakozónak* a legfőbb jó azon elméletek között, amelyek mű és szerzője megnyugtató távolságot tételnek. Amelyek szerint nem ő „zokog, mint malom a pokolban”, nem ő az, ki nem „rokona, sem ismerőse” senkinek, nem ő ül „A rakodópart alsó kövén”, és nem ő undorodik „Vak dióként dióba zárva lenni”. Nem ő! Hanem Te! És mi! Valaki. Bárki.

A szerző, ki Arany Jánossal vallja, „Nem a való hát: annak égi mássa / Lesz, amitől függ az ének varázsa”, vonakodva bár, mégis válaszol a szerkesztői felszólításra, van-e köze, s ha igen, miféle a versnek a valósághoz.

Weöres Sándor szerint „a költemény minden porcikája élmény-származék, és sosem egyetlen élmény áll a vers mögött, hanem milliónyinak kibogozhatatlan szövedéke”. Jó száz éve, hogy az élmény az irodalomelmélet egyik központi fogalmává lett, úgy, mint olvasói beleélés, befogadói azonosulási készség. De élményként foghatjuk fel azt az életjelenséget is, amely által az élet megélésére, megértésére képesek vagyunk. „Minden egyes élmény egy olyan énré utal, melynek részét alkotja.” (Dilthey) Az élmény tehát egyszerre bír szubjektív és objektív vonatkozásokkal, jelezve különbözőségét az egyén számára megjelenő és a voltaképpeni élménynek. Mű és élet, mű és élmény kapcsolata így bonyolult áttételekben valósul meg. S arról a folytonos újjászületésről – a mű létmódjáról – még szót sem ejtettünk, amely nem más, mint a mű világa és a befogadói életismeret érintkezése folytán keletkező olvasói élmény.

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer (azaz hogy van is!) egy tiszta, hűvös, bár otthonos ország az illedelmes Északon. Nem azon az égtájon, amelyik maga a „titok, idegenség”. Eppenséggel a rokon Északon. Szerző először juthat ama legvidámabb barakknak és táborának határain túlra. Épp ezért – most már nyilvánvaló – minden súlytalanabb a valóságosnál.

Ezer tó. Megfordul az ezer egyikénél-másikánál. Hol piknikező társasággal, hol egyes egyedül. Ismeri a szaunák kipárolgását. A forró kövek leheletével változtatott jéghideg tó érintését. Az északi nyár röpke, de annál féktelenebb burjánzását. Tudja, milyen ott az augusztusi ős, a nyárutón a föld szaga. Egy fotó őrzi is: a partot, a rövidülő napok fényével behálózott nyírest. Akkor ez volt a könnyűség. Ez volt a ráadás a hosszú, áporodott levegőjű, füledt évekre.

És lepergett újabb tizenhárom esztendő. Ismét ott állt – ezúttal dermedten, télben, más alakban, már poggyászokat cipelve –, ugyanott. Az ezerből ugyanannak az egynek a partján. S ahogy körbenéz: minden ugyanúgy, csak mintha végtelenségig kivilágosított

felvételen – fehérben. Egy hangulat? Egy gondolat? Valami egyéb volt, ami odaszögezte a helyhez, ahol megállt? Végigtekintett a fehérben feloldódó hófehérségen. Kibogozhatatlan összevisszaságban ott mocorgott, feszengett valami – belülnél is belülebb. Nem volt nyomasztó, nem volt bántó, csak mert kimondhatatlan volt és felfejthetetlen, mégis való, percnyi nyugtalanságot keltett. Olyasmit, mint egy sejtetem. Mint valami vagy valaki, amire, akire nagyon várunk.

Ez – a jobb szó híján – hangulat vagy megérintettség mintha nyomtalanul elszállt volna az újabb események sodrában. A díszbéd feszesen társalgó résztvevőinek körében és a búcsúvacsora vendégseregletében örökre elfelejtődni látszott. Majd elnyelte a gyors csomagolás igyekezete. S a látvány látvány hátán. Még egy séta a vasárnap rövid délelőttjén csaknem alvó fővárosban. Egy pillantásra a téli kikötő. Repülőtér. Felszállás a koradélutáni estében. A világosság elhalása odafönről nézvést. A viharos út.

Fél évig szunnyadt érintetlenül. Mi is? Emlék? Ki nem gondolt gondolat? A még nem gondolt gondolat? A még nem gondolat, de már több mint érzéki benyomások kavargása? S egyszer csak sodróbb lendülettel, mint az eredeti élmény maga, a legváratlanabb pillanatban felszínre tör. Ellenőrizhetetlenül, önkényeskedve, követelőzve. A helyszín: egy tanterem. Tanóra. Orosz Éva Andrea Csehov Sirályát tanítja a zeneművészeti szakközépiskola 11. osztályában. Jó hallgatni a szép beszédű tanárnőt – a látogatásnak tulajdonképpen céljáról is megfelelkezve. A jellegzetes csehovi miliőről beszélnek – a tanárnő és a gyerekek. A tanárnő felmutat egy képet: „Tó, felhő, sziget”. Orosz István rézkarcát. A magyarázatot elnyomja a ráeszmélés hevessége: ebben a pillanatban pontosan tudja, mi is annak a fél évvel, aztán pedig majd másfél évtizeddel korábbi tavi látványnak a rendeltetése. A gomolygó öntudatlanságból valami tudatosult. Ám még mindig kimondhatatlannak, megnevezhetetlennek maradván. Magában tartva továbbra is a titokzatos lehetőséget: a káoszról majdan megformálódó tartalmat.

Egy újabb egész esztendő vonul el: zord és zajos, csöppet sem lírai esztendő. Sok gyásszal a végén. Minden elmélyülésre, elcsendesedésre alkalmas egy-két, olykor fél napért is külön meg kell küzdeni.

Ezúttal a forma felől közelítve – pontosabban a formával való játszódással – jut el ugyanoda: a gondolatelöttes káosz és a nyelvi kikristályosodás közötti belső útban arra a pontra, amelyen már egyszer megállott. Kétszer tizenegy (az I. rész 4. sorában megzökkenő) ötödféles jambus a lermontovi rímegyüttesel kombinálva. Az első sorok hevenyészett lejegyzésekor még bizonytalan, innen hová juthatni el. A nem túl testes forma és az emlékfoszlányok találkozásában milyen tartalom bontakozik ki? (Nem tudhatni, hiszen a vers nem egyszerűen egykori hangulatok egymásra montírozásáért, nem azoknak a bizonyos egyszeri élményeknek a rögzítéséért íródik. Ha emlékidézés, élményfelmondás volna csupán, nem kellett volna legalább másfél évig az öntudatlanság homályában lappangania a témának. Az élmény ugyanis lejegyezhető – keletkezése pillanatában – akár a napló közvetlenségével is.) Lehetetlen még látni a kétszer tizenegy sort összekötő címet: *Tükröződések*. S hogy mi tükröződik, miben? Mi által?

E ponton engedtessek meg a szerzőnek visszavonulnia. Az olvasóra bízva (ha lesznek olvasói) az értelmezést. A verssé szerveződést megindító élményegyüttes földézése ellenére is hadd kísértse a lehetetlent: a *rejtőzködő megmutatkozást*. A *megmutatkozó rejtőzködést*.

Jász Attila

Sajátvalóság

[Feszültség forrás]

Ez a szerző által elemzendő vers arról szól, hogy az apja az időszámításunk szerinti kétezredik év őszelőjén meghalt. Noha ez a témamegjelölés így hihetetlenül pontatlanul hangzik, egyébiránt, más szempontok miatt is az. Neki nyilván nincs szüksége magyarázatokra, az enyémre meg főként, életében is jobban értették egymást szavak nélkül. A verset nem olvasta se megjelenésekor, se előtte. A vers tehát apám haláláról szól, de a minimális pontosítási kényszer megköveteli, hogy hozzátegyem, már két évvel halála előtt „megvolt” vázlatos formában, befejezetlenül, valahogy minden alkalommal – amikor elővettem és foglalkoztam vele – befejezhetetlenül. Szerettem volna megmutatni neki, elegánsan kiterítve elé egy folyóirat friss példányának lapjain, mit szól hozzá, vagy inkább, hogyan viszonyul viszonyunk poétikus, nagy ugrásokkal történő ismertetéséhez, hiszen folyamatában elmesélni lehetetlen lett volna. De nem lett kész... Éppen az imént említett abszurditást szerettem volna megőrizni, az élet(ünk)ből adódó, hétköznapi mondható, számomra mégis aberrált viszonyként megélt (lét)helyzetet (válás, láthatás-tiltás, a gyerek érzelmi zsarolása az anya részéről, húsz év apátlanság, illetve pótpapa stb.) kiaknázni, nyelvi feszültségforrássá tenni, ezáltal a wittgensteini intelmet megszegni, mégis arról beszélni, amiről nem lehet. Illetve amiről nagyon nehéz (ld. Nemes Nagy). Hiszen csak arról érdemes, végül is erről szólna a művészet.

[Elmélet és gyakorlat]

Apám, mióta „tudok” magamról, a halálra készülődött, ugyanis kétszer műtött, újra műthetetlen, tehát gyógyíthatatlan szívbeteg volt. Ehhez a folytonos készülődéshez azonban, hosszabb idő alatt, mondjuk harminc év alatt, hozzá lehet szokni. A bizonytalanság sokkal könnyebben elviselhető a gyakorlatban, mint az elméletben, szoktuk volt gondolni. Mintha az ember fel tudná készíteni magát a szülei halálára. A halál gondolatát meg lehet ugyan szokni, de a közvetlen hozzátartozó elvesztésével szemben mindig védtelenül áll az ember. Jelen esetben átváltozik, legnagyobb sajnálatára felnőtte lesz. Amikor az ember apja meghal, akkor tudatosul a fiúban, hogy akkortól nem áll senki a halál és öközötte, ahogy Esterházy Péter is megrázóan írja új regényében.

[Cím]

Amikor végül az *Élet és Irodalom*-nak leadtam a verset, mintegy pszichésen megszabadulni vágyva a nyomasztó befejez(het)etlenség terhétől, szerettem volna ilyen módon is pontot rakni apám életének végére. Deklarálni fontosságát és számot vetni hiányával. Valami ilyen mechanizmus működhetett bennem ösztönösen, apám halála után néhány nappal önkéntelenül beugrott a két éve befejezetlen vers zárlatának lehetősége. Nem kellett hozzányúlnom, kész volt, határozottan éreztem, el is küldtem nemsokára Kántor Péternek, akit épp akkor váltott a versrovatnál Csuha Pista, és már ő reagált hihetetlenül gyorsan a küldeményre. Az egyetlen lehetséges, őszinte módon biztosított együttérzéséről, majd a vers értékéről, azaz közléséről a közeljövőben. Vagyis, és ezért mondom el, számára egyértelmű volt a „végkifejlet”, amit én csupán a cím általi kiemeléssel (*Üres ágy*) kívántam jelezni az utolsó sor dilemmájához képest („oxigénmaszkos küzdelem vagy üres ágy”).

[Archetipikus élmény]

Valójában azonban nem így történt. Végig kellett ugyan nézmem apám fél napig tartó oxigénmaszkos, öntudatlan agóniáját, és „a félve lenyomott kilincs” is archetipikus élményem kórházakban, ha ott hozzám tartozó személy tartózkodik, de az „üres ágy” a meghalás utáni állapotra utaló hiányával, máshonnan jött. Erre magam is csak később jöttem rá, hogy a versbeli megoldás anyám egyik kórházi esetét vetítette apáméra. Apámé, a tényleges küzdelem, a típródás, a föl-le járkálás ágya mellett, hogy az orvos őszinte, tájékoztató szavai ellenére, nincs remény, mégsem hiszem el, s amikor aztán tényleg nincs, nem tudom elfogadni, hogy ez lehetséges. Hogy harminc év egyre tudatosuló, de folyton elnyomott félelme valóra vált. Minderről persze csak most, több mint fél év elteltével tudok írni, legalábbis valamit arról, ami történt. Legalábbis bennem. A vers pedig, azokban a napokban, tényleg élni segített, bármilyen közhelyesen hangzik is. Az aktualitáson túl ma is fontosnak gondolom – a magam részéről –, és érvényesnek egyre klasszicizálódó költői próbálkozásaim között.

[Egy másik történet]

Anyámmal történt meg tehát, hogy egy ízben, amikor először hagyta el istenigazából az életkedve, kórházba került karácsony körül, s az orvosok azt jósták, nem éri meg az új évet, a kétágyas szobából átszállították egy másik kórterembe. Így, mikor látogatási időben rányomtam a kilincset üres ágyára, elkezdett velem forogni a világ, *halálsápadtan* támolyogtam ki a folyosóra, majd a portásfülle előtt egy határozott hang rám szólt, hogy a mittudoménhányas teremben van. Neki, anyámnak, soha nem tudtam elmesélni a történeteket.

[Egy másik aspektus]

Borbély Szilárddal, egyik (élő) költői példaképemmel levelet váltva megemlítettem apám halálát, mire ő jelezte, hogy tetszett neki az *ÉS*-beli versem, de e szomorú, sajnálatos tény – és itt nem tudom előkeresni a levelét, pontatlan leszek – még mélyebbé teszi számára a jelentést. Őszintén örültem neki, hogy a leírt „végkifejlet” mégsem volt annyira egyértelmű, és talán nem csak azért, mert irodalmi művekkel szemben nem árt, ha óvatos az ember (főként, ha a fikciós a szövegvilágban is eléggé járatos). Valójában épp az volt a célom, hogy a feszültség tényleges forrása maradjon rejtve. Elég, ha a cím utalásszerűen visszacsatol, sejtet. Elég, ha a vers felvezetésében szinte túl egyértelműen mutatom be – ha töredékesen is – a viszonyunkat. Hogy tényleg mindig fehér ingben,

nyakkendőben fogadott, vagy jött el hozzánk, s vágtunk disznót kétszer is együtt. Ebből az egyik teljesen álomszerű volt, egy lakótelepi tömblakás pincéjében daraboljuk a még langyos, hányingert keltő kipárolgású disznóhúst. Itt szintén egymásra vetítettem apám mindig is akkurátusan elegáns megjelenését és a disznó trancsírozását. És persze folyton le kellett állítani, mert állandóan segíteni akart, nem tudta elviselni saját tehetetlenségét.

[Egy másik valóság]

Kérdés ezek után, hogy az itt leírtak fednék-e le a *valóság* hívószót, és az *ÉS* októberi számában megjelent szöveg lenne-e a *vers*, amit kommentálni próbáltam. Nem hiszem. A *vers*, ha jó, maga a *valóság*, függetlenül attól, hogy fikció vagy megtörtént eset az alap. Minderről persze ellenkezője is elmondható lenne (elméleti alapon). Hogy nem a *valóság*, csak kiragadott részletek, s hogy a részletek által a *valóság* elmondhatatlan, mert mindig kimarad valami, ami a *valóság* megjelenítése szempontjából lényeges lehet. A művészet azonban éppen ezt az esetlegességet vállalja fel, hogy sajátos (egyéni) szempontrendszer alapján válogatja ki, kerekíti egészé a *valóság* általa fontosnak ítélt motívumait. A művészet *valósága* pedig akkor működőképes, ha más emberek számára is elfogadhatóan, hitelesen ad képet a *valóságról*, noha sokszor – látszólag – nagyon nem arról szól. Ha az adott mű jó, az ábrázolás eszközeitől függetlenül megteremti *saját* *valóságát*. *Egy másik* *valóság*ot, ami azért alapvetően azt a világot mutatja meg/be, amelyben élünk. Vagy talán pontosabb, ha azt mondom, létezőnk, mivel számomra a költészet (és a művészet egésze) a létről, létezésünkről, és ezzel kapcsolatos problémáinkról szól. Nem filozófiai értelemben, hanem mindennapi „életünk”-től megkülönböztetve, némiképp valami egyetemesebb fogalmat értve a lét szón, nagyobb felületet, mint amit egy ember élete betakar. (Ugyanis épp a halálról beszélek, ami nem nagyon fér bele élet-kategóriáinkba, de szeretteink halála, talán léttapasztalatként felfogható...) Valójában a művészet éppen arról tudósít primér módon, amiről az előbbi fogalmakkal (*másik valóság*, *lét*) beszélni szerettem volna. Amiről a filozófia is csak elvont fogalmakkal és mesterségesen hermetizált nyelven képes, a tudomány pedig csak viszonylagosságokat lefedő tényekkel.

[Vers és valóság]

A címbeli utalásom azonban nemcsak erre a lebegős poétikára vonatkozna, hanem arra a *kudarca*ra, amit egyaránt tapasztaltam Szabó Lőrinc és a *Holmi* Petri-számában található szerzői versmagyarázatoknál. De említhetnék régebbi példát is, Dante *Vita Nuova*-ját, ahol a versekhez írt magyarázat ugyanerről győz meg, tehát nem a költő személyével van probléma. A szerzői kommentárokból sok mindent meg lehet tudni, főként életrajzi-verstani-filológiai apróságokat, ami *érdekes* lehet ugyan, de a *vers* lényegéről, mibenlétéről semmit nem tudunk meg. Szerencsére, sóhajtának megkönnyebbülten a költők, mindez titok marad, s az egyes versek továbbra is megőrzik (csak az *igazi* olvasók előtt feltáru) rejtélyeiket.

[Felesleges magyarázatok az O. számára]

Elmondhatnám, mert számomra is fontos – ahogy a fent említett és általam valóban tisztelt-kedvelt halott szerzők számára is az volt, hogy elmondhassák... –, hogy a rímtelen jambikus formát miért tartottam megfelelőnek, hogy az utolsó jambus tisztasága elengedhetetlenül szükséges a sorok gördülékenysége szempontjából stb. Hogy öreg barátom aggályára, miért hagyom benne a versben az élöbeszédszerűségre utaló nyelvi paneleket... Ugyanazért, hogy a monológyszerűen halmozódó sorokat oldjam, gördülékennyé, szinte egy lélegzetre elmondhatóvá tegyem. Egy szóval, könnyebbé. De a tényleges olvasói befogadáshoz mindez semmit nem tesz hozzá, és semmit el nem vesz. Legfeljebb kiegészít... egy másik történettel. (Ami lehet, hogy épp félrevisz. Hiszen mindenkinek joga van a saját olvasatához. A szerző csak a saját *valóságát* teremtheti meg a *vers* által.)

(Appendix)

*Ott állt az ajtóban nyakkendőben-zakóban,
mint majdnem minden találkozáskor, mivel
ünneppé tette az alkalmat, hisz az első
húsz évben csak alig, előírászerű
időközben, elvált szülők gyerekeként,
vagyis még mindig volt mit bepótolni, szóval
álomban, disznóölésen, apám, zakóban
tevékenykedett, én nem mertem neki szólni,
hogy mégse így kellene, hiszen csak miattam
volt ünneplőben, hiába hogy engem is
segíteni hívtak, de álomban se volt
jó állapotban, fix szívizomgyulladás,
egyre kevésbé volt már képes bármilyen
munkát is végezni, pedig nagyon akart,
akarta volna csinálni, s mindenkinek
csak a lába alatt volt, de senki se mert
szólni, feszengtem én is, másnap, egy ilyen álom
után mi várhat még rá a kórházban, és
időben érkezem-e, s mire nyitom rá
a félve lenyomott kilincset, mi fogad majd,
oxigénmaszkos küzdelem vagy üres ágy.*

Karafiáth Orsolya

Két utcakő

*Prágának két legtávolabbi pontját
elképzelem, miként keresztezed.
Elloptam, nézd: Florencet és a Florát,
száz utcahosszat mentve át neked.*

*A szállásról nagyon hamar kirúgtak,
de lett egy hét alatt is törzshelyünk.
Kényelmes tér négy hölgynek, hét ficsúmak:
minden túl gyorsan történt meg velünk.*

*Közös kép – én s a két vad szláv szakállas:
a Károly hídon ülve hódítok.
Üres tekercs, eztán se exponálhasd,
mi volt, s mi nem, mi végül fényt kapott.*

*

*Azóta sem tudtam elhagyni Prágát,
pedig nem tartóztathatott soha;
pedig csukott szemmel egész Brnón át –
még azt hittem, hozzád jövök haza.*

*Útközben is akadt „burkolt ajánlat” –
sármos határőr súgta: dobregyík.
Fél éve ott, ne hidd el, hogyha vártak,
utcák, utak – semmink se változik.*

*Lásd, visszafordulok, mint annyi séta –
most már tényleg nem sejthetem, mi lesz
a szép tomyokkal, híg sörökkel és a
két utcakővel: Flora és Florence.*

Flora és Florence

Ezt a verset két évvel ezelőtt, decemberben írtam, és talán legkedvesebb dolgaim egyike. Szegény barátaim kicsit meg is utálták emiatt, hiszen minden adandó alkalommal ezzel zártam a felolvasásokat. A megírásának körülménye nagyon jellemző rám: az egyik szemináriumon kezdtem el, és a másikon fejeztem be. Mondhatni kettős kudarcélmény hívta életre bennem e sorokat: maga a szomorú sztori (erről majd később), valamint egy tanulmányi ballépés. Füst Milán *Adventjéről* kellett előadást tartanom, ami sajnos siralmasan sikerült. Olyannyira, hogy a tanárom félbeszakított, nem is akármilyen szavakkal: „Elég, ezt azonnal hagyja abba! Ilyen bornírt emberrel még nem találkoztam. Levitézlett, Orsika, menjen a helyére.” Aztán a kegyelemdőfést is megadta, amíg a padok felé poroszkáltam: „Látjátok – fordult a többiek felé – írogathat ez, de attól még primitív marad.” Fájt. Leültem, és a múlt emlékei között kerestem vigasztalást. E múlt akkor épp a nyár vége volt, mikor egy hetet Prágában töltöttünk. Ezt az utat gyógyírnak szántam, hogy ismét összerakjam „lelkem cserepeit”, ugyanis előtte ért véget egy ugyancsak viharos kapcsolat a vers megszólítottjával. Nem kellett nagyon igyekezni, elég szerencsés macskatermeszet vagyok: mire megérkeztünk, a végignevetett út után a bánatom tűnni látszott. (Segítettek a becherovkák és a sörök is, nem tagadom...) Aztán folytatódott a hét, azaz a komplett örület. Barátnőmet és engem már második nap kiközösített a társaság (a lakótársam nőjét szikár alkesznek neveztem), tehát kettesben indultunk el felfedezni a várost, illetve annak férfiflományát. Sikerült. Mire kibékültek velünk (be kellett látnom, hogy alkoholiista az, aki annyit iszik, mi, csak épp nem szeretjük; ezért Mónitól elnézést kértem), már teli voltunk kalandokkal, történetekkel, és indulhattunk is haza. Bevallom, Prágában a csalárd szívtipró eszembe sem jutott. Sőt, aztán se túl sokszor, de annyira szeretek szerelmes verseket írni, órá meg olyan könnyű emlékezni, hogy adta magát a dolog. Ám ott, azon a borzalmas órán ilyenek láttam az utazásomat, és nagyon erősen arra gondoltam, én vagyok a világ legboldogtalanabb embere. Se Füst Milán, se szerelem... elkészült hát a mű első fele. Következő héten pótelőadást kellett csinálnom, ezúttal Hamvas *Karneváljáról*. Szerencsétlen módon hasonlóképpen abszolváltam a feladatot („Vízfejű idióta, hát nincs téma, amiben jártas lenne... Ne nevesen, a vizsgán is így fog lelapulni, elhasal, meglátja, aztán tengetheti a földszinten az életét!”) Ismét helyemre kúsztam, és megtaláltam a vázlataimat. Még az óra vége előtt elkészült a vers...

Most pedig arról, hogy honnan a cím, és honnan a két név: mindez nem saját ötlet, a prágai metróban adta Ildi (a másik kiközösített) egyik furcsa megjegyzése. Nézegettük, hány járat van (három), és hogy mik a megálló nevei.

Ezek között bukkantunk rá Florára és Florence-re, s ezek tényleg a lehető legtávolabb voltak egymástól. „Olyan, mint mikor a szerelmeseket a szülők elválasztják egymástól” – sóhajtotta Ildi szomorúan. „De mi összehozhatnánk őket – mondtam én, és elővettem a táskámból a két tegnapi felbontott utcakövet – egyiket elnevezzük Florának, másikat Florence-nek, és mindig egymás mellett tartjuk őket!” Ildikó megnyugodott, rendbetettük az életet, folytatódhatott a nap.

Mikor hazaértünk, beadtuk előhívatni a fotókat, de valami hiba folytán nem sikerültek, tehát voltaképp ez egy rosszul befűzött film

története is. Képek, melyeket már csak úgy láthatok, mint annak a csapodár, élvhajhász, mégis rettentően szeretnivaló fiúnak az arcát, akinek soha nem tudtam elmesélni, milyen volt Prága – nélküle.

Mindehhez két kedves dolog még hozzátartozik: másfél éve, egy szegedi felolvasáson a róla szóló versekből olvastam fel vagy fél tucatnyit, bátran név szerint említve őt, hiszen elképzelhetetlen volt, hogy egy ilyen helyen ott lehet az, akit már legalább tizenkét hónapja nem láttam. Lekaszálódtam valahogy a színpadról, visszaültem a többiek közé. Ekkor a pincér elém tett egy sört ezekkel a szavakkal: XY üzeni, hogy „Bár nem az Arany Tigrisben csapolták, azért mégiscsak az egészségünkre!” A pult felé néztem, és tényleg ő állt ott. Mosolyogva intett, aztán eltűnt a szemem elől.

A második emlék nem ennyire romantikus. A tönkrement filmtekercs képei közül egyetlen egyet lehetett csak előhívatni: egy férfitarkó látszik rajta, telis-teli sebhelyekkel, valamint egy női kéz, mely szemmel látható élvezettel vakargatja a hegeket. Egy rühes angol állampolgár hátulról – ez maradt, mit visszanezhetek.

Prága nekem azóta is a szerelem városa, sokkal inkább, mint Párizs, pedig általában azt tartják annak. A két utcakő pedig – most már mint szobadisz – máig kint van a polcomon, hogy eszembe jutassa a várost, az érzést, és ezt a verset is.

Szabó T. Anna

Horog

*az egérrápa apró horgai
a tenyér érdes bőrébe akadnak
kőtörmelék között rézsútos árnyék
ereje van a napnak
üres peron rozsdás sínek
sáros keréknyomok
súrol a félérett kalász
érezem tehát
vagyok*

Az életről s a létről

Ez egy egészen friss vers, kivételesen még a megírás pontos dátumát is tudom: 2001. január 28. Azért ezt választottam, mert rövidségében is koncentrálja az engem mostanában foglalkoztató kérdéseket, és nagyszerűen alkalmas vers és valóság viszonyának megmutatására. Zavarban vagyok, hogy a technikával vagy az elmélettel kezdjem-e, de talán szerencsésebb először a vers eleven testét, vagyis a hangulatát, alapkérdését felmutatni, mielőtt nekilátnánk a boncolásának – ha forma és lényeg problémája egyáltalán szétválasztható.

Nem szeretek magamról írni. Sokáig szerepverseket írtam, de a bujkálás helyett most mintha kezdeném megtalálni a módját annak, hogy ne az életéről beszéljek, hanem a léteiről – arról tehát, ahogy a meghatározott élettények a létezés egészébe ágyazódnak. Ez a vers is ennek a kísérletnek a része: a benne megjelenő elkülönülő érzéletek egyetlen pontba fókuszálódnak, így próbálnak eljutni egyfajta bizonyosságig.

A kiindulás és a fókusz ugyanaz: az az érzés, ahogy félig zárt tenyeremen végighúzom egy gyomnövény kalászát. Szórakozott mozdulat ez, a városból kiszabaduló ember önkéntelen cselekedete, olyan, mint a fűtépkedés, virágszimatolás, levélmorzsolgatás, vagy egy fakéreg szinte véletlen végigsimítása: tiszta érzéki öröm, az eleven világ megtapasztalása. Az egérrápa kalászának hosszú szálkái vannak, ahogy az ember rámarkol, aztán kihúzza a kezéből, a pici horgocskák meg-megakadnak a tenyér bőrének mintázatában. Névtelen érzés ez, nehezen megfogalmazható, ahogy az érzéletek általában – de nagyon intenzív tapasztalat, ha át merjük engedni magunkat az érzékelésének.

A versben valaki – az „én” – egy kihalt vasútállomáson áll, egyedül a tűző napsütésben. Amit lát, nem sok: sehová sem vezető sínek, keréknyomok a sárban, és a saját megnyúlt árnyéka a töltés kövein. Áll, nem történik semmi. Csend van. Húzogatja kezében a kalászt. Nem gondol semmire. Mintha a tapintáson kívül minden egyéb érzékelés megszűnne – a kiüttalan világhoz nem kapcsolja más, csak ezek a horgocskák a tenyerében. Ehhez *lehet* viszonyulni: az érdes, csiklandós majdnem-fájdalom ott és akkor, abban a fényes pillanatban létezésének egyetlen bizonyítéka. Létezik ő maga, és létezik a világ – nem jó, nem rossz: van. A létezés horgán a világ a csali.

Az „érezem tehát vagyok”, vagy tágabban: „érzek, tehát vagyok” számomra alapkérdés. Mindig is vágytam a descartes-i bizonyosságra, a pusztán tudati úton elérhető megvilágosodásra, de az empirista szkepszis mindig erősebbnek bizonyult: az érzékelés intenzitása újra meg újra elfödi, már-már kioltja az elme megingathatatlan hitt fogalmait. Az érzékelés – még az álombeli érzetek is – legalább olyan erővel bizonyítják az érzékelő alany valóságát, mint maga a gondolkodás. De ki ez az érzékelő alany? Az én? Hiszen az érzékelésen kívül nincs semmilyen megkülönböztető jegye – mégis létező.

Kivontam magamat a versből – anélkül, hogy az „én”-t kivontam volna belőle, mert „ami engem illet, bármennyire igyekszem közvetlenül megjeleníteni azt, amit saját magamnak nevezek, mindig erre vagy arra a saját észleletre bukkanok, a hideg vagy a meleg, a sötétség vagy a világosság, a gyűlölet vagy a szeretet, a fájdalom vagy az öröm észleletére. Sohasem sikerül oly módon elcsípnem saját magamat, hogy egyben ne találkoznám valamilyen észrevétellel is; mindig valamilyen észlelést figyelek meg magamban.” Inkább ennek a Hume-idézetnek a valóságához állok közelebb, mint a racionalisták igazságához.

Persze ezt a passzust már csak utólag találtam a vershez, amikor indoklást kerestem hozzá. Az érzékelés ezúttal is megelőzte az ésszerűséget. De ez már a technikai, mesterségbeli titkokhoz tartozik: a „valóság” territórium. Lépünk hát beljebb: azt is elárulom, hogy a versből a kezdősorok voltak meg legelőbb (sokszor, de nem mindig történik így), kerek két éve kallódtak a fejemben felhasználatlanul. A két sor egy angliai kirándulás emléke: egyedül sétáltam a vidéki tájban, megálltam egy mezőn, súrolgattam az egérrápat a tenyeremben, néztem a felhőket, és nem gondoltam semmire. Az érzékelés ereje azonban lassan előhívta bennem az élmény hangzásbeli képét: a sok kicsi „r” betű horgocskája elakadt a „k”, a „t” és a „d” hornyocskáin. Ezen a ponton viszont én is megakadtam – megzavart valami, talán egy kutya, vagy egy másik kiránduló – de az is lehet, hogy egyszerűen eluntam a morzsolást-horzsolgatást, és eldobtam az árpát; nem emlékszem – tény, hogy a készülő vers csírájában maradt. Hazajöttem Angliából, éltem az életemet, verseket is írtam, de a két sor csak nem akart folytatódni – igaz, nem is erőltettem, sokáig teljesen megfeledeztem róla.

Pár napja azonban vonaton utaztam, és a kerek ritmusa előhozta belőlem a megkezdett verset. Ott zakatolt a fülemben sokáig, foglaltam sem volt róla, hogyan folytathatnám. És akkor megállt a vonat, megakadt a ritmus, én pedig elrövedve és tanácstalanul bámultam az üres állomást, a villanyoszlop rézsútos árnyékát a sínek között. Percekig állt a vonat, semmi sem történt. Elindultunk. A zakata folytatódott. És egyszer csak ott álltam képzeletben egy néptelen, napégette állomáson, és éreztem a kalász horzsolását a tenyeremben. A két élmény összecúszott, kiélesedett, az üresség tartalommal telítődött. Pillanatok alatt kész volt a vers.

És még egy apró, de nem jelentéktelen adalék, hogy csalás nélkül zárhassam le ezt a beszámolót: a versindító növény nevét eredetileg tévesen tarackbúzának írtam. Az érzékelés ereje nemcsak a gondolkodást, hanem, úgy látszik, növényteni ismereteimet is kioltotta: csak amikor írni akartam a versről, és a latin név kedvéért fellapoztam a növényhatározót, akkor láttam, hogy az ominózus gyom egyáltalán nem azonos az Agropyron repensszel. Biológus édesapámtól tudtam meg, hogy az egérráparól (*Hordeum murinum*)

lehetett szó, amit, ha névről nem is, de tapintásról gyermekkorom óta jól ismerek. Nem bocsátottam volna meg magamnak, ha egy ekkora pontatlanság benne maradt volna a versben: a tarackbúzának ugyanis nincsenek horgas szálkái, csak apró, tapadós toklászai vannak. Ha egérárpa helyett mondjuk réti csenkesznek hívnák a kérdéses pázsitfűfélélet, akkor megszűnt volna a nélkülözhetetlen „r”-betűs hangzás, és dobhattam volna ki az egészet a szemébe. Ezzel az elemzéssel együtt. Én ugyanis képtelen vagyok verset fogni a valóság horga nélkül

Budapest, 2001. február 1.

Körmendi Lajos

Ezredvégi kutyafa

Kaptam egy képet kedves vitéző festőművész tizborámtól. Kifejezetten nekem füstötte, erre utal az is, hogy a kutyákkal lombosodó fa törzsét, illetve az abba vésett K.L. betűket (monogramomat) éppen lepisálja egy kóbor dög, amely egyébként akár egy tisztas, jó házból való házörző eb is lehet. A kép az *Ezredvégi kutyafa* címet viseli. Az én igazhíű barátom a kedvemért kivételt tett, mivel egyébként a világért nem pingálna figurákat a vászonra, mint azok a gyaúr piktorok, ám most egészségesen marcona kutyákat rittyentett oda nekem. Adta eme képet Omar el Arayad Skender-oglu barátom kórházi megpróbáltatásaim végén (végén?), mintegy lezárandó a három műtétet és a féléves kemoterápiás kezelést. Ám ezzel még nem elégedett meg. Tisztességes piktor léte arra a fertelmes tselekedetre ragadtatta magát, hogy verseket kezdett írni, s ezekben világgá kürtölte, hogy „Lajosunknak gyomrán, hasán / Szaporodnak az kungörtsök.”, s megidézi „Az derék jó Sáyú mester” alakját is, a debreceni sebészprofesszorét, aki a klinikán mindkettőnkét megtisztelt már éles szikéjével, utólag is köszönjük. „Előtte mi fejet hajtunk, / Ó a kórház Dzsingisz kánja”, írta a festő-poéta, aki egyébiránt igazhíű léte arra a magyar torok, a bülbül szavúak közül... Ekkor kezdett foglalkoztatni a gondolat, hogy reagálni kéne (azt a kutyafáját!) egy borra-bó torok piktorális és lírai fantáziaképeire. És megszületett az első vers, amely egy-két elemet átvesz Skender aga verséből, és hasonló szótagszám, rímképlet és miegyéb jellemzi (megjegyzem, a később született többit is).

Betegség és kutyafa

*Alfele, ha vérrel szörcsög,
Vizsgálgatják belét, máját.
Jön a jajszó, lelki görcsök,
Rebegjük, hogy: kutyafáját!*

*Sokat, ha baj lep is, állják.
Évek ellen nem hat a csel.
Életfánkat lepisálják,
Szívünkre már nő a gleccser.*

*Az ébren-lét nagyon álnok,
Fájó has van, nincs kutya, fa –
Furcsa termést hoznak álmok,
Nő ezredvégi kutyafa.*

Jöttek Omar el Arayad Skender-oglu vigasztaló defterei, egyre jöttek. Ilyeneket írt: „Selam alejkum! Körmendi Efendi! Allah növegsze nagyra, hosszúra és vastagra!... Hát mi újság van az kardszagi vilajettben? Adja az Fényesség, hogy eme kücük ferman, amelyet most is körmöztölök Nagyszakállúságodnak, mind Kigyelmedet, mind pediglen egész háza népét jó egészségben találja! lhun küldöm Szörösségednek az testvéri kunokruul eszkábált rigmust. Az kevéske kisedelmeskedésem mián engesztelődjék meg Nagytökintélyüsed erányomba érzett mérgesség haragvása. Evégből mostand erős-nagy ígéretemet teszem Nagyszörüsed bizalmába, hogy folyó hónap 14. napján délután öt óra tájban az saját hanimefendim kíséretében személyes eléfordulásom bizvást várható az Kartzag városában tündöklő Körmendi-portán. Allah hú szolgája és Kigyelmed nagy híve: Omar el Arayad Skender-oglu”. Mellette ott volt a vers arról, hogy örülnek nekem itthon, Cumániában, hogyan ünneplik klinikáról való hazatértemet a jó kunok. Na, erről beszélhetnénk!

Kutyakomédia

*Ötven után nő a féknyom.
Vastagbélrák? Kutyafékom!
Bennem a sejt, mint a gránát,
Sokká robban. Kutyafáját!*

*Ispotályos himu-humi.
Minden napom kutyagumi!
Gondom, ha van, most anális.
Kutyafejú a halál is.*

*Az egészség? Csak ritka lom.
Sorsunk kutyalakodalom.
Kutyul a jó, ront média.
Élet? Kutyakomédia!*

Ó, már megint írt Omar, írnám, ha megengedhetnék magamnak némi játékosságot is ilyen szomorú témánál. Szóval, írt. Repülő fekete komondorokat emleget benne (a nikkel számovárt szóba sem hozza), majd azzal zárja a versét, hogy „De ott jön Körmendi

Műtét, canis-kantus

*Budán ama kutyavásár
Csak egyszer volt, reménykedem.
Elaltatnak: testem tetem.
Lebegés, mi odaát vár.*

*Repül fekete komondor,
Nem érzem, hogy vágnak, baj van.
Kutyatejben, kutyavajban
Füröszt álmom – lassan rombol.*

*Fölöttem már nyüszít az ég,
Üldöz egy nagy, vörös kuvasz.
Csahol puli, egy korcs nyuvaszt,
Szagot fogott a messzeség.*

*Canis-kántus áriázgat:
Canzonetta csak az élet,
Ebek-hamincadra érek.
Felébredek. Mi a frásznak?*

*A sorsom ver – kutyakorbács.
Farkas-énnel megjuhádzom,
Kutyus-természetet játszom.
Kutyabajhoz leszek tolmács.*

*Kutyagolok – kutyaházi.
A halált most még megúsztam,
Kutyaszorítóból csúsztam,
Lapos seggel – tiszta mázli.*

Gyorsabban gyógyul az ember, ha megvan hozzá a kedély. Szerencsés vagyok, hiszem Omar el Arayad Skender-oglu mediterrán kedélye átsugárzott levelein, versein, a távbeszélőn folytatott beszélgetéseinken, állandó társam lett hát a derű. Még ő próbált lelket önteni belém, erőt adni, jókedvre deríteni, pedig hol volt az én rákom az ő betegségeitől? Hosszú-hosszú évek óta beteg, a Bechterew-kórtól kezdve az epekőig minden baj megtalálta, nagy műtéteken van túl, már alig tudott menni, hát a csípőjébe protézist ültettek mindkét oldalon, megoperálták a szívét, hogy csak az utóbbi néhány operációja közül említsek mutatóba egyet-egyet, s ez még mind nem elég, erősen romlott a szeme, s műtétje ellenére már csaknem megvakult. A versek írásakor is már szinte csak tapogatta egyik sort a másik alá. Mert verset továbbra is küldött, most például Karcag harsonájának nevez, aki pusztába bitangolt...

Ebcsont beferr

*Pusztán mikor megyek végig?
Belül ebadtáztam,
Ebül voltam, gyászbán...
Ebugatás? Hallik éjig?*

*Ebcsont beferr – kutya öröm:
Jöhet kutyálkodás!
Én nem, féljen már más –
Isten írja kutyabőröm.*

*Engem most életre ítél
– Nem ágyban fetrengeni! –
Kipcsak isten, Tengri.
Előlem a halál kitért.*

Élni? Meghalni? Nemesen!

Tóth Erzsébet

Szégyen nélkül és rongyaiban

*A fagyos avarban hollócsapat kapargált elmélyülten.
Jöttömre felhussantak,
szálltak, fénylő égi brikettek.
Egy holló ott maradt,
kisfiút szoktak így otthagyni társai,
és akkor sem ment el, mikor egészen közel értem.
Szemében szomorkás vád pislákol:
„Mi lesz a szegény hazával?”
– ezt kérdezte. És nem várt választ.
Röpült egyedül a többiek után.*

*Miért pont tőlem?
Talán alkalmas alanynak látszom,
hogy már a hollók is zaklassanak.*

S ha válaszolok, csupán a hollónak.

*Tudom én, kedves Holló,
egy rendes költőnek illene a hazáért lángholnia.
Miféle költő vagyok én? Arany János nevelt lánya?
Nem szeretnék szemedbe nézni, ha visszajönnél.
Szerettem volna lenni a nagyoknak
kis, vadvirág folytatása. Élő vád, szeretet,
féltés, akarás, jövendölés, indulat és látomás
szírmaim lettek volna.
Nem volt hozzá se nap, se víz.
Nem is nőtem, nem is haltam meg,
hová lett a költő belőlem? Pincében bolondgomba.*

*Miután elröpültél, megláttam itt a népnemzeti
öltözék egyik variánsát, amit a leghibbantabb
divattervező is megirigyelhetne:
egy hatalmas pokróc spárgával az emberre erősítve;
az embert, aki ember lehetett volna,
ma úgy hívják a kömyéken: Csontvári.
Minden hús elfogyott róla.
A pokróc-zsineg összeállítás kissé unalmas,
de örök divat,
mint a jeans egy másik világban.*

A világ proletárja.

*A földönfutó, az éhező, a csikkzabáló, az odúlakó,
honnán tud mindig részeg lenni?
Kinek a karácsony
csak sörösüvegek csilingelése,
az egytál ételért türelmesen sorbaálló,
szégyen nélkül és rongyaiban.
Mert szégyellnie nem neki kell magát,
hanem a jobb sorsra érdemes „emberiségnek”
aki bevásárlóközponttá változtatta a földgolyót,
zabálógépekké, számítógépekké, írógépekké,
öltözködőgépekké, mosógépekké, menstruálógépekké,
izzadógépekké, szórakozógépekké az embereket.*

A világ proletárja.

*Akit soha még el nem tüntetett „örténelmi változás”
aki Afrikában, Kínában, Indiában, Szibériában,
Mongóliában, Albániában, Európában és Amerikában
szerte a földgolyón él, a „homo sapiens”*

különös fajtája, soha a világ teremtése óta
nem tüntette el őket egyetlen világmegváltó,
és lélekszámú nő.

Egyenes arányban, sőt hatványozottan
a gazdagság és pompa és kényelem apokaliptikus
méreteivel, a közönnyel,
a politikai és magán-gengszterizmussal.

Nem lehet megmelegedni ebben a világban.

Valaki fázik,
verejtékétől fejéhez fagy a haja,
és megáll a szíve a szívtelenségtől.

Kis, bűdös falu a város.

A szegények szaga erősebb a hányingert keltő
szánalmas parfümöknél, a roskadozó odúkra
nem lehet üvegpalatákat építeni,
a szegénységre bankokat,
mert meg lesz az eredménye,
a viskók maguk alá temetik majd a palotákat,
mert túl közel vannak egymáshoz,
túl közel van egymáshoz
Rózsadomb és Keleti pályaudvar,
New York és Balkán,
és csak a félelem és az utálat és a szakadék nő.

Hol zsamokság volt, ott zsamokság van.

Nincs szívem szépséggel terhelni a verset.
Honnan vegyem a szépséget?
Nincs már szívemben semmi szépség.
Valami „tapsikoltak a jázminok”-féle fordulatot
előkapami valahonnan?
Elhelyezni ügyesen a szívödlegesztő pokolban?

Egy költő hallgat inkább.
Vagy hatalmas szégyent von fejére, mint én,
de nem érdekel a szégyen, a hazugság érdekel,
és a gigantikus képmutatás,
a digitális szemét, pestis, közöny, bukás.
Alkotás?
Gyöngyeidet a disznók elé és kész.

Mit tehetek a szegényekért?
Mit tehetek magamért?
Hogy végre legyen munkám?
Mert a munkám senkinek se kell.

József Attilára gondolok, mindig, meg-megállva.

Olyasmit tudok, amire nincs igény.
Amire igény van, arra nekem nincs igényem.
Van még papírom és ceruzám.
És szeméthalmok alól előbújó csöpp virágok.

Nincsen holló tövis nélkül

A verset, amelynek valóságára emlékezni kellene, már csak homályos tényekkel és jelenlegi elképzeléseimmel tudom megközelíteni, azonban még az sem biztos, hogy oda közelítek, ahova szeretnék. Minden azóta eltelt nap távolít a verstől, igyekszem egy következőre koncentrálni. (Különbén is, majd ha bolond leszek, akkor írom én meg a versnek a „valóságát”. Éppen elég baj, hogy a verset megírom. Aztán persze megennyhültem. Majd nem eszem olyan forrón, gondoltam.) Egyetlen ezredvégem utolsó karácsonyának második napján írtam le az első sort, de a vers már valamikor a nyár közepén készülni kezdett. Első változata 2001. január 2-án lett kész, és még tegnap is javítottam rajta. Azt hiszem, azon műveim közé fog tartozni, melyekkel mindig elégedetlen leszek, és azzal fogom áztatni magam, hogy ezt nem lehetett jobban megírni. Csak ilyen rosszul.

Amikor elolvastam az első változatot, komolyan megrémültem, napokig elő se mertem venni. Ilyen verset nem lehet írni – gondoltam elgyötörtén. Mégis megírta valaki, nyilván én, csak önkívületben voltam – mint versírás közben majdnem mindig – és nem tudhattam, hogy az ilyen versek szavatossága lejárt. Ugyanakkor tudnom kellett róla mégis, mert tele van mentegetőzéssel. Így nem lehet írni,

mégis így írok, valamiért ez fontos nekem. Csak találgatni tudok, miért.

Darabos, tuskés, néhol goromba vers, jó lenne kidobni, úgy, ahogy van. Már megírni sem kellett volna. Efféle gondolatok kerülgetnek minden egyes elkészült versnél, még azoknál is, melyeknek később tudok örülni. Alkotói helyzetemet talán Arany János sorai tükrözik legszebben: „*Úgy bizony, nagy számvetésbe / Merülék, tudniillik ebbe: / Egy dolog két vége közül / Melyik kerül kevesebbe: // Egyenesen dobni tűzre, / Mihelyt megvevém, papírom... ? / Vagy akkor tüzelni fel, ha / költeménnyel teleírom... ?*” Arany János is ennyire bizonytalan volt. Ezt biztatásnak vettem, és megkegyelmeztem a műnek. Jó lehet még valamire.

Az elmúlt év végén felkérést kaptam, hogy állítsak össze egy kisebb versgyűjteményt, 15-20 verset, de hamar, mert februárban már meg is jelenhetne. Láthatatlanban, előzetesen, csupa bizalomból tehát lesz ismét egy könyvem, csak éppen a verseket kéne megírni hozzá. Napokig egyetlen sort sem tudtam írni, „bár az idő szaladt.” Aztán elkezdtem keservesen, mintha akasztófa alatt énekelnék. Nekem semmi se jó, ha felkérek, ha bíznak bennem, akkor se tudok élni vele. Így aztán lassan a végső kétségbeesésbe hajszoltam magam, s ez már ismerősebb terep volt, innen szoktak a verseim elindulni. De ez is csak nagyjából igaz.

Kerülgetem a forró kását, de ez a körülmény is a vers valósága. Két mondat már október óta megvolt, eszembe jutott valahogy: „Gyöngyeidet a disznók elé és kész.” A másik: „Hol zsarnokság volt, ott zsarnokság van.” Annyira büszke voltam erre a két sorra, hogy címmel láttam el őket és elküldtem egy szerkesztőnek, aki előzőleg megtisztelt azzal, hogy verseket kért tőlem. Másik két versemet örömmel elfogadta, ezekkel viszont „nem tudott mit kezdeni”. Szerkesztői gyakorlatomból ismerem ezt a félmondatot, én is éltem vele nem egyszer. Megértem, persze, felejtjük el. Mégsem tudtam kiverni fejből két „egysorosomat”. Majd egyszer megírom rendesen, fogadkoztam és félretoltam tudatom egy hátsó zugába (lomtár), nem jó ilyen gondolatokkal élni, dolgozni, barátkozni, de még egy falatot lenyelni se jó. November körül jött „A világ proletárja” – ha jól emlékszem. Ez a három különálló, önmagában is értelmes, egymásra nem is nagyon vonatkoztatható sor volt meg a versből, de amikor elkezdtem írni, nem tudtam, hogy majd felhasználom őket.

Közel három éve komoly egzisztenciális gondjaim vannak, magyarul: munkanélküli vagyok. A versírást passzióként (szenvedélynek) tekintem, de ha mást nem csinálnék minden nap, reggeltől estig, csak verset írnék, akkor se tudnék abból megélni. Hogy a szegénység és a munkanélküliség fölmerül a versben, inkább az (akkor) közelgő ezredfordulónak köszönhető, mint személyes érintettségnek, hiszen három éve elég sok verset írtam, de konkrétan ez soha nem merült föl. Inkább mint homályos létbizonytalanság jelentkezett, ha egyáltalán van ilyen nálam, nem tudom, mert utólag nem olvasom a verseimet. A sajtóhibákat ellenőrzöm néha. Nyár közepén *A lisszaboni járat* című kötetemre Kodolányi Gyula egy váratlan, szép verssel válaszolt. Egyik sora különösen szíven ütött: „Költő húgom, New York bolondja, oly elavult vagy.” Tudtam, hogy elavult vagyok, de így, ilyen kedvesen kimondva, szinte felszabadított. Majd írok én egy igazi elavult verset is, felhatalmazva éreztem magam. S bár azokat a sorokat kihagytam a versből, melyek Neki válaszolnak (csupa védekezés, nem úgy van az, Budapestről és New Yorkról szóló sorok) tagadhatatlan az ő hatása.

A vers kezdete – találkozás a hollóval – megtörtént, csak éppen nem holló volt, hanem varjú. Minden varjút hollónak nézek, így próbálok enyhíteni a valóságon. Vagy merő tudatlanság az egész? Nem egyszer kaptam már figyelmeztetést gyanútlan barangolások közben: „Az nem holló, csak varjú.” Bánatomban aztán a versbe hollót írok. De álmodni szoktam hollókkal, és az egyik tényleg megkérdezte tőlem: „Mi lesz a szegény Hazával?” Nem bonyolodom olyan gyermetegekbe, hogy kinek a hangján szólt, és hogy kinek az arca volt közben, mert nagyon ritkán tudom az álmaimat felidézni, de néha álomnak gondolom a valóságot és fordítva. Ráadásul nem volt meg a vers dallama. Meg kell találnom a versből egy alapvető sort, esetleg vissza-visszatérő szót, amit majd valahogy dallamnak hallok. Akkor jutott eszembe a holló. Arany János verseit sokat olvastam decemberben, szinte egész életművét újraolvastam. Ezt ajándékoztam magamnak az ezredvégre. A „bolondgombá”-ról csak leírása után jutott eszembe, hogy József Attila után ez már kockázatos, de miután kipróbáltam egy pár emberen (nekik szegeztem a kérdést: Mi jut eszedbe a bolondgombáról) és senki sem említette József Attilát, megnyugodtam. Ilyen görcsösen félek attól, hogy más költők szavait „eltulajdonítom”. Persze igazán következetes akkor lennék, ha ilyen alapon nem írnék soha semmit. Máris régi (örök) mániámnál – írni, nem írni – vagyok. Miután József Attilát név szerint is említem a versben, benne maradt a bolondgomba is. A folytatás, a hétköznapi viselet összehasonlítása a divattervezők agyrémeivel, lehet, hogy a tévé hatása. Mivel a környéken, ahol lakom, csak rosszul és kevésbé rosszul öltözött embereket látok, ilyen szempontból egy csavargó és egy átlagember között alig van különbség. Csontváry a család egyik ismerőse, apámhoz járt néha dolgozni, örökké részeg volt, s bár neki volt hova hazamenni, mégis minden hajléktalanról ő jut eszembe. Több éve halott, de most ebben a versben kapott egy kis „emlékművet”.

A zsarnokság, főleg ilyen egyértelmű utalással Illyés versére, politikailag is érthető, de én nem arra gondoltam elsősorban, hanem a párkapcsolatok zsarnokságaira. (Ember embernek zsarnoka.) Majd ismét a költő és eszközei, a költő és a versírás, a vers mint a vers témája. A költő, és reménytelen szerelme: a vers. Kérdés, ez az olvasóra tartozik-e? Mióta T. S. Eliot megosztotta az olvasókkal Alfred Prufrock kételyeit az udvarlásról, ez sem újdonság.

Li Taj-Po (701-762) sorait említem még a vers szerzteágazó szellemi háttéréből, nem kis öngúnnyal persze: „*Rég nem írnak már ódákat nálunk. / Kinek mondjam el hanyatlásunkat? / Gaz közé vetve a Dalok könyve / s a Hadak kora tuskét termett csak.*” (S akkor még a tudatalatti – esetleg tudott, de titkolni vagy csupán felejtetni akart – ösztönzésekről, hatásokról természetesen szó sem eshetett.)

2001. január 28.

Géczi János

Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz

*Közös rémál munk – mint a vadon – önmagát
sokszorozza. Egy fenevad – még emlékszik
a szabadságra – tépi marja az ígéket de a vérengzés
nem látszik: nyomtalan. Azt képzelem.
Máskor olyan jövőnek amely már a fenevadra sem emlékezik.
Kimúlsz magyar nyelv. Maga alá temetnek a trópusaid
Kölcseyt a Szózat Aranyt a rímek nőket az utcasarkok.*

*Az üveggolyó magyarul gurul a távolságba
s a kifürkészhetetlen mellékmondatban
elveszti – miként ányékot – a testét.
A könyvben mely a végtelen könyvtárról szól
hol magától téved el s nem leli kiútját az olvasó
végül ázalag lián és borostyán tapad
a könyvre s az olvasójára.
Szakadt és törmelék hasonlatok tartják össze
– inak a hústalan csontvázat –
szégyen nélkül e nyelvet.*

*A kettősképekben a cselekmény mögött
másik cselekmény fut: a hártya első és hátsó falán
egymástól független történet pereg.
Magyarul veri a szív Sziverit.
A történelemben zúzott én ágál
s felpanaszolja magát a Himnuszba.
Az Isten – hús az ólomgolyót – befoglalt
egy kötőszót s testében visszasajog
– szünettelen a céllövészet.*

*A nyelv támaja – fekete levegőféreg –
magától fúródik a szénizmú szonettbe
s a bányaomlás nem érzékelhető latinul.
A pátemoszter magyarul járkál fel-alá
– nyeldeklió ádámcsutkaként –
s Európa nem érzi sem a gyomorszagot
sem a paradicsom almája utáni makacs éhséget.*

*Nem akarok a halottad lenni: halott testben
halódó s mégis az leszek. Magyar nyelv! Sajgó öröm
egymásba belepusztulni: a te fogad az én fogam
a késem a te késed s a vetőhálónk közös.
Hosszú történetünk azt suttogja
egyazon szömy különböző végtagjaként
egymással viaskodunk s aki a gyilkos lesz
az öngyilkos is – pereg a képsor a hártya falon.*

*Mögötte a másik: a közönyös kozmoszban
nyílt szélcsend. Nem történt semmi. Nem történik
semmi. S nem fog történni semmi.
Az öröklét tárog. Néhány anyaglabdac keletkezik
s zúg el.*

Időtlenség és pusztulás

A verset 2000 júliusában írtam, talán a hónap utolsó hetének egyik hajnalán, Veszprémben. Néhány napja érkeztem vissza a rövid adriai nyaralásból – amelynek, így alig egy évvel később, már tudható, bárha anyajegynyi, de életveszélyes következményei mutatkoztak. A délvídeken mindig van halálos jegy, időtlenségben rejtegetett pusztulás; idillje ritkán túri meg magában az egyedít, az egyszerűt. Itthon infernalis látvány fogadott. A veszprémi, a várfalig fölkapaszkodott kertünket földülta egy szélvihar. A feketerigók

kilátópontjaként szolgáló természetes törzsfű paradicsomi koronájú hársról lehasadt, s az aljnövényeket zuhantában összezúzta egy vaskos ág. Szinte minden évben előfordult ilyesmi, a meredek hegyoldalt benőtt erdő fái mind előregedtek, gondozatlanok, e hárs sem másmilyen, s két éve, hogy belécsapott a villám, koronája felét egyszer már beleejtette a Dél című regényembe.

Íróasztalomtól a kertet látom: de most csupán ezt a csonka fát nézem. Pusztulása megállíthatatlan, s így kétségbeejtő. Amikor Baka István halálának hírére a benulettól szikkadt hangon átsuttogta a telefonon, akkor is ezt a fát bámultam, tekintetemmel ebbe kapaszkodtam. A júliusi reggelen, Krk-ról visszatérten, Istvánt juttatta eszembe a fa, s Iliá Mihályt, Zalán Tibort, Szegedet; azt az öt évet, amelyet egymás közelében töltöttünk, s amely többé nincs.

Vörösmarty apokaliptikus félelmére Baka hívta fel a figyelmemet. Baka gondolatilag kapcsolódott Vörösmartyhoz, s romantikája sem volt számára idegen. S ez volt a pont, amelyből növekedni kezdett a vers – s ahogy sorról sorra terpeszkedett, maga alá temette a hívó élményt, az abban a helyzetben napfűdőzőket, a Mestert, a várost, s mindazt, ami az életünkben közösnek mutatkozott, mint a fatördelő vihar. A nyelv, amely engem létezőként mutat meg másoknak, ehhez hasonlatos szörny, megragad és elemészt, nem hagy belőlem semmit, amit valóban magamnak hihetnék.

Mások életével körbehatárolt életem tényei kifakultak, s létrejött egy másik, belőlem csak néhány pillanatra visszakövetkeztetni engedő, töredék világ. Alakította magát a szöveg – és mögötte egy másik beszéd is pergett. A kettő hol ugyanazokkal a szavakkal jelent meg, hol nem.

A szöveg néhány óra alatt készült el, finomítani, csiszolgatni sem engedte magát. Néhány hétig a szövegszerkesztő egyik file-jaként, mágneses formában lapult (illően nem létezett), aztán kinyomtattam. Annak ellenére vers volt, hogy a papírlap újabb veszteségre hívta fel a figyelmemet: arra a tényre kellett látnom, hogy Vörösmarty, Kölcsey, Arany, Sziveri mind-mind hivatkozássá, pusztá jellé váltak és kizárólag ennyi maradt – most – belőlük: semmi esetre sem annyi, amiért éppen ők mutatkoztak a megjelölhető hagyomány(om)nak.

Először Reményi József Tamásnak mutattam meg, olvassa el s mérje meg a szöveget. A Physiologus című ciklust korábban befejeztem, annak szerkesztésével bajlódott éppen, érdekelt, az újabb verset mennyiben találja az előzményekre építettnek. Ő a ciklus epilógusát látta, üdvözölte benne. Később a Népszabadságnak ajánlottam közlésre, de a szerkesztő úgy vélte, a szöveg ereje az első két szak után csökken, szétmorzsolódik, továbbá, hogy a kultikus nevek mellett Sziveri megjelenítése értékítéleti problémát jelez.

Végül a Kalligram 2000. októberi számában jelent meg, a *Kiegészítések egy Vörösmarty-sorhoz* ekkor nyerte el azt a létezést, amelyhez már nem lehet semmi közöm.